

T.C.
BOZOK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL
BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH
ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE ÜZERİNDE
ALMANYA'NIN VE İNGİLTERE'NİN NÜFUZ
MÜCADELESİ

Merve Sultan SÖYLEMEZ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. İbrahim ERDAL

Yozgat 2012

T.C.
BOZOK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL
BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH
ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE ÜZERİNDE
ALMANYA'NIN VE İNGİLTERE'NİN NÜFUZ
MÜCADELESİ

Merve Sultan SÖYLEMEZ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. İbrahim ERDAL

Yozgat 2012

T.C.
BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı 80110310003 numaralı öğrencisi Merve Sultan SÖYLEMEZ' in hazırladığı "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerinde Almanya'nın ve İngiltere'nin Nüfuz Mücadelesi" başlıklı ~~OKTORA~~YÜKSEKLİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 20/12/2012 Perşembe günü saat 11:00'de yapılmış, tezin onayına OY-ÇOKLUĞU / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Yunus ÖZGER

Üye : Yrd. Doç. Dr. İbrahim ERDAL (Danışman)

Üye : Yrd. Doç. Dr. Bengü BOLAT

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun 27.../12.../2012 tarih ve 29. sayılı kararı ile onaylanmıştır.

27. 12. 2012
Enstitü Müdürü
Yrd. Doç. Dr. Eyyup ECEVİT

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ	
1. Avrupa ve Türkiye’de Savaş Öncesi Siyasi Durum	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI’NDA TÜRKİYE’NİN SAVAŞ DIŞI KALMA ÇABALARI

1.1.Savaş Öncesi Kurulan İttifaklar	9
1.1.1. Türk-İngiliz ve Türk-Fransız Deklarasyonları (12 Mayıs 1939-23 Haziran 1939)	10
1.1.2. Türk Kamuoyunda Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı (23 Ağustos 1939)	16
1.2. Almanya’nın Polonya’yı İşgaliyle Başlayan Savaş	18
1.3. Türkiye-İngiltere-Fransa İttifakı (19 Ekim 1939) ve Almanya	21
1.4. Türk Kamuoyunda Almanya’nın Batı Avrupa Ülkelerini İşgali	27
1.4.1.Fransa’nın Yenilgisi ve Türkiye Üzerinde Artan Müttefik Baskısı.....	29
1.5. Hitler-Molotov Görüşmelerinde Türkiye Konusu	36
1.6. Almanların Balkanları İşgali ve Türkiye	38

1.7. Alman-Rus Çıkarlarının Balkanlarda Çatışması ve Almanya İle Rusya'nın Türkiye'ye Yakınlaşma Çabaları.....	43
1.7.1. Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı (25 Mart 1941).....	43
1.7.2. Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Paktı (18 Haziran 1941).....	45
1.7.2.1. Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nın Türk ve Dünya Efkarındaki Etkileri	50
1.8. Türk Kamuoyunda Alman-Sovyet Savaşı (22 Haziran 1941).....	56

İKİNCİ BÖLÜM

ALMAN - İNGİLİZ NÜFUZ MÜCADELESİ

2.1. Alman-İngiliz Nüfuz Mücadelesinin Ekonomik Yönü	61
2.2. Von Papen'in Büyükelçiliği ve Faaliyetleri	69
2.3. İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Basını ve Hükümet-Basın İlişkileri.....	73
2.4. Türk Basını Üzerinde Alman-İngiliz Baskısı ve Propaganda Faaliyetleri...79	
2.4.1. Alman Baskısı ve Propagandası	80
2.4.2. İngiliz Baskısı ve Propagandası	84
2.5. Almanların Turancılık Faaliyetleri ve Turancılar	86
2.5.1. Hükümetin Turancılık Hakkındaki Görüşleri	90
2.6. Yeniden Gelişen Türk-Alman Ekonomik İlişkileri	95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜTTEFİK ÜSTÜNLÜĞÜ VE TÜRKİYE'NİN TARAF OLMA SÜRECİ

3.1. Müttefikler Arası Konferanslar ve Türkiye	101
3.1.1. Casablanca Konferansı	102
3.1.2. Adana Konferansı	103
3.1.3. Quebec Konferansı	109

3.1.4. Moskova Konferansı	111
3.1.5. Birinci Kahire Konferansı (Eden-Menemencioğlu Görüşmeleri)....	112
3.1.6. Tahran Konferansı.....	114
3.1.7. İkinci Kahire Konferansı	115
3.2. Türk-İngiliz İlişkilerinin Gerginleşmesi.....	117
3.3. Türk Dış Politikasının Yeniden Düzenlenmesi	119
3.3.1. Almanya'ya Krom İhracatının Durdurulması	120
3.3.2. Boğazlardan Geçen Alman Ticaret Gemileri Meselesi ve Menemencioğlu'nun İstifası.....	123
3.3.3. Almanya ile Tüm İlişkilerin Kesilmesi	126
3.3.4. Yalta Konferansı ve Almanya'ya Savaş İlanı	129
3.3.5. Almanya'nın Kayıtsız-Şartsız Teslim Olması.....	133
SONUÇ	135
KAYNAKÇA	141
EKLER	150
ÖZGEÇMİŞ	172

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerinde Almanya'nın ve İngiltere'nin Nüfuz Mücadelesi

Merve Sultan SÖYLEMEZ

Bozok Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

2012: 172 Sayfa

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarının sebep olduğu İkinci Dünya Savaşı 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgaliyle başlamış, 1941 yılında dünya savaşı haline gelmiştir. Türkiye'nin savaş öncesi ilişkilerinin çok iyi olduğu Almanya'nın yanı sıra savaşın diğer tarafı olan İngiltere ile de deklarasyon imzalaması savaş süresince Türkiye üzerinde yaşanan Alman-İngiliz nüfuz mücadelesini başlatmıştır. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı süresince bir denge politikası izlemiş, her iki tarafla da ekonomik ve siyasi ilişkilerini sürdürmüştür. Bu politika, Almanya'nın savaşı kesin olarak kaybedeceği anlaşıldığından 1944 Ağustos'unda tüm ilişkilerini kesilmesi ve 1945 Şubat'ında savaş ilan edilmesiyle sonlandırılmıştır.

Bu çalışmada Almanya ve İngiltere'nin ve Türkiye'yi kendi saflarına çekebilmek için uyguladıkları iktisadi ve politik baskılar ile propaganda faaliyetleri incelenmiştir. Bu baskı ve propaganda faaliyetleri ağırlıklı olarak Cumhuriyet, Ulus, Akşam, Yeni Sabah ve Vatan gibi dönemin Türk Basınının incelenmesiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden de dönemle ilgili belgelerden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Türk-Alman İlişkileri, Türk-İngiliz İlişkileri, Türk Dış Politikası, Basın.

ABSTRACT

MSc. Thesis

The Penetration Struggle of Germany and England on Turkey during the Second World War

Merve Sultan SÖYLEMEZ

Bozok University

Institute Social Sciences

Department of History

2012: 172 Pages

The Second World War, emerged from the results of the first World War, started with the occupation of Poland by Germany in September 1, 1939 and became the World War in 1941. The fact that Turkey signed a declaration with the other side of the war, England, beside Germany, with whom Turkey had good prewar relations, started the German-English penetration struggle on Turkey along the war. During the Second World War, Turkey followed a balance policy and maintained economic and political relations with each side. Since it was understood that Germany would definitely lose the war, this policy was ended with the breaking up all the relations in August, 1944 and the declaration of war in February, 1945.

In this study, the economic and political pressure as well as the propaganda activities that had been carried out by Germany and England in order to win Turkey round were examined. These pressure and propaganda activities were mostly tried to be shown by such newspapers of the term as Cumhuriyet, Ulus, Akşam, Yeni Sabah and Vatan. Also, the documents about the term were benefited from Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

Key Words: The Second World War, Turk-German Relations, Turk-English Relations, Turk Foreign Policity, Press.

ÖNSÖZ

Birinci Dünya Savaşı sonunda galip devletlerin yenik devletlere dayattığı ağır koşullar, yenik devletleri yeni düzenlemelerden kurtulmak için harekete geçirmiştir. Özellikle de yeni düzenlemelerden en hoşnutsuz olan ve Versay Antlaşması ile oldukça güçsüz bırakılan Almanya da 1933 yılında Hitler iktidara gelerek faşist bir rejim kurmuştur. Bu dönemde Türk-Alman ekonomik ilişkileri en üst seviyeye gelmiş, ancak Almanya'nın Versay'dan kurtulma sınırlarını aşarak masum yerleri de işgal etmesi ve Türkiye üzerindeki ekonomik üstünlüğü siyasi baskıya çevirmeye çalışması Türkiye'yi Almanya'dan uzaklaştırarak Batı Blokuna özellikle de İngiltere'ye yöneltmiştir. Böylece, Türkiye'nin dünyada hem önemli bir krom ihracatçısı olması hem de önemli jeopolitik konumunun etkisiyle Türkiye üzerinde İkinci Dünya Savaşı boyunca sürecek olan Alman-İngiliz nüfuz mücadelesi başlamıştır.

Bu savaşta Türkiye'nin çözümlenebilecek hiçbir sorunu ve toprak talebi olmadığından Türk devlet adamları akılcı ve gerçekçi bir politika izlemiş ve savaşı Türk topraklarından uzak tutabilmek için gerekli tüm önlemleri almıştır. Bu dönemde Almanya ile ekonomik ilişkiler tüm baskılara rağmen sürdürülmüş, ilişkiler ancak Almanya'nın savaşı kaybedeceğinin kesinleştiği 1944 yılında kesilmiştir. İngiltere ile ise yapılan Mayıs 1939 tarihli anlaşmaya savaş boyunca sadık kalınarak iki ülke arasında tam bir denge siyaseti izlenmiştir.

Daha önceki çalışmalarda, Türk-Alman ve Türk-İngiliz ilişkileri ayrı ayrı incelenmiş olmakla birlikte, Türkiye'nin hem Almanya hem de İngiltere ile olan ilişkilerine birlikte yer verilmemiş olduğundan, bu çalışmada verilmeye çalışılmıştır. Almanya ve İngiltere'nin Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokabilmek ya da en azından tarafsız kalmasını sağlamak için uyguladıkları politikalar, Türkiye'nin bu savaş boyunca iki ülke arasındaki nüfuz mücadelesinden yararlanarak uyguladığı denge politikası verilirken, dönemin basını başta olmak üzere arşiv belgeleri ve konuyla ilgili bibliyografyalardan faydalanılmıştır.

Bu alışma esnasında ilgi ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. İbrahim Erdal'a, diğer bölüm hocalarıma, ayrıca maddi ve manevi olarak hep destek çıkan sevgili aileme teşekkür ederim.

Merve Sultan SÖYLEMEZ

Yozgat 2012

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
C	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
Derl.	: Derleyen
DNB	: Deutsche Nachrichten Büro
Ed.	: Editör
S	: Sayı
s	: Sayfa
SBFD	: Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
v.dğr	: ve Diğerleri

GİRİŞ

1. Avrupa ve Türkiye’de Savaş Öncesi Siyasi Durum

Avrupa’da savaş öncesi dönem Avrupalı Devletlerin ekonomik çıkar mücadeleleriyle geçmiş, Sanayi Devrimi’ni tamamlamış devletler yeni hammadde arayışına girmiş, bu arayış ise dünyayı iki büyük savaşa sürüklemiştir. İngiltere kuruluşundan itibaren üzerine aldığı “güneş batmayan imparatorluk” sıfatı gereğince doğunun ticaret yolları üzerindeki bütün stratejik bölgelerde egemenliğini sürdürmek için faaliyet göstermiştir.¹

Almanya’nın endüstri devrimini tamamlamasıyla yeni hammadde arayışları bölgede nüfuz mücadelesini başlatmış ve bu mücadele Birinci Dünya Savaşı ile sonuçlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nı izleyen barış görüşmeleri yenik devletler aleyhine ağır koşullar içeren antlaşmalarla noktalanmıştır. Bu durum; başta Almanya olmak üzere, bütün yenik devletleri zorla dayatılan düzenlemeleri değiştirmeye yönelik yeni politika arayışlarına yöneltmiştir. Milletler Cemiyeti gibi kurumların, ortak güvenlik ve silahsızlanma gibi politikalar aracılığıyla savaş sonrası statüko çerçevesinde barışı koruma çabaları, yeni çatışma etkenleri yüzünden sonuçsuz kalmıştır. İşgal altındaki Alman topraklarının boşaltılması ve Almanya’nın savaş tazminatı ödemesinin uluslararası görüşmelerle çözüme bağlanması, 1925 Locarno Paketi’yle Batı Avrupa’daki gerginliklerin bir ölçüde yumuşatılması ve bir silahsızlanma konferansının düzenlenmesi gibi adımlara karşın, büyük devletler arasındaki temel çıkar ayrılıkları giderek derinleşmiştir. Japonya’nın 1931’de Mançurya’daki işgalini pekiştirerek, Çin’e saldırmasıyla başlayan ilk savaş kıvılcımı ve Almanya ile Japonya’nın 1933’te Milletler Cemiyeti’nden çekilmesi bu sürecin önemli dönüm noktaları olmuştur.²

İki savaş arası dönemde revizyonist ve anti-revizyonist olarak belirlenen bu kutuplaşmada Türkiye, savaştan yenik çıkanlar arasında bulunmasına rağmen anti-revizyonist bir politika izlemiştir. Türkiye’nin böyle bir tutum benimsemesinde

---

¹ İngiltere’nin günümüzde bile etkisini sürdüren 19.Yüzyıl’daki yayılmacı politikası hakkında detaylı bilgi için bakınız: Taha Niyazi Karaca, *Büyük Oyun, İngiltere Başbakanı Gladstone’un Osmanlıyı Yıkma Planı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

² Cemal Avcı- Âdem Kara, *Türk İnkılâbının Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007, s.342.

şüphesiz verdiği milli kurtuluş mücadelesinin zaferle sonuçlanmasının ve Lozan'da yapılan anlaşma ile Sevres Antlaşması'nı geçersiz kılacak bir sonuca ulaşmasının etkisi olmuştur.³ Bununla beraber Avrupa devletlerinin revizyonist ve anti-revizyonist iki guruba ayrılması, Balkan devletlerini birlik kurmaya sevk etmiştir. Türkiye, Balkanlarda yaşanacak olası bir kargaşanın kendi sınır güvenliğini de tehdit edeceği endişesiyle, Yunanistan ile Balkan Antantı'nın temellerini atmıştır.⁴ Türkiye'nin Balkan politikası Almanya, İtalya ve müttefiklerinin Balkanlarda olası bir sınır değişikliği operasyonuna karşı bir güvenli hat oluşturma planına dayanmıştır.⁵

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı öncesi dış ülkelerden Almanya ile olan ilişkilerine bakıldığında; Birinci Dünya Savaşı öncesi ve esnasında sıcak ilişkiye sahip olan bu iki ülke, savaşı kaybetmelerinden sonra bütün ilişkilerini bir süre askıya almak zorunda kalmıştır. Çünkü Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 23.maddesi, Türkiye'den Almanya ile olan bütün ilişkilerini koparmasını istemiştir.⁶ 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması sonucunda Türkiye, Almanya ile diplomatik ilişkiler kurmasını engelleyen daha önceki anlaşma hükümlerini geçersiz hale getirmiş ve 3 Mart 1924'te "Türk-Alman Dostluk Antlaşması" tekrar imzalanmıştır. Bundan sonra diplomatik ve ekonomik ilişkiler hızla gelişmiş ise de⁷ Hitler'in 1933 yılında iktidara gelmesinden sonra Alman dış politikasında radikal bir değişim meydana gelmiştir. Bir yandan Versay Antlaşması temelinde Almanya'yı güçsüz bırakan sistemi ortadan kaldırmak amacıyla olan Hitler Almanya'nın coğrafi sınırlarının yeniden düzenlenmesini önermiş ve bu arzularını değişik yollardan uygulamaya koymuş,

---

³ Mustafa Yılmaz, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: XVI, (Editörler: Kemal Çiçek ve Diğerleri) Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 583.

⁴ İbrahim Erdal, "Bulgaristan Kamuoyunun Bakış Açısından Balkan Antantı", *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, C. III, Sayı: 2, Ankara 2010, s. 196, 201.

⁵ İbrahim Erdal, "Yunanistan Kamuoyunda Balkan Antantı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXX, S. 50, Ankara 2012, s. 108.

⁶ Ramazan Çalık, "Türk-Alman İlişkileri(1923-1945)", *Türkler Ansiklopedisi*, C.XVI, (Ed. Kemal Çiçek v. dğr.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 813.

⁷ E. Semih Yalçın, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Berikan Yayınevi, Ankara 2009, s. 345.

diğer yandan da, Almanya'nın Avrupa hatta dünya politikasında önemli ve etkin bir devlet olmasını sağlamak için adımlar atmaya başlamıştır.⁸

Hitler'le ilk teması 1933'te Berlin'e giden Türk Parlamenterleri yapmıştır. Yapılan bu görüşmede Hitler, Türk bağımsızlık savaşının kendisini aydınlatan bir örnek olduğunu söylemiş, Alman yetkililer de Atatürk'le Hitler arasında benzerlikler kurmaya çalışmışlar ve iki ülke arasında ortak noktalar bulmayı amaçlamışlardır. Türkiye, bu dönemde Almanya'nın Versay'dan kurtulma çabalarına sempatiyle bakmış; ancak statükoyu değiştirmesini istememiştir.⁹ Çünkü Türkiye Musul meselesinin halledilmesinden sonra dış ilişkilerinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ne (SSCB) karşı bir denge oluşturarak, Batılılarla ilişkilerini yoğunlaştırmaya çaba harcamıştır. Fakat bu sadece Türkiye'den kaynaklanmamış, İtalya ve Almanya'nın Avrupa'da giderek artan bir bunalımı başlatmaları üzerine Orta Doğu'da güvenilebilecek yegâne devletin Türkiye olduğunu göz önüne alan büyük devletler de bu ilişkilerin kurulmasını kolaylaştırmıştır.

Türkiye 30 Mayıs 1928'de İtalya ile bir Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalamasına rağmen İtalya'nın tekrar yayılmacı bir politika takip edip 1935'te Habeşistan'a saldırması ikili ilişkilerde güvensizliğin yeniden doğmasına sebep olmuştur. 1936'da İtalya'nın Balkanlar ve Orta Doğu'da tehditlerini artırması üzerine önce Fransa'yla anlaşan İngiltere, bir İtalyan saldırısına karşı İspanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye'ye garanti vermiştir. İspanya dışındaki üç devlet bu garantiyi kabul etmiş ve onlar da İngiltere'ye garanti vermiştir. Bu karşılıklı garantiler sistemine "Akdeniz Paktı" adı verilmiştir. Akdeniz Paktı ile Türkiye İtalyan tehlikesine karşı İngiltere'ye bağlanmıştır ki, bu Türkiye'nin İngiltere ile münasebetlerinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir.¹⁰

Ekim 1936'da İtalya ve bu ülkenin Habeşistan'daki faaliyetlerini destekleyen Almanya bir dostluk anlaşması imzalayarak Roma-Berlin Ekseni'ni ilan etmiştir. Bir ay sonra Almanya ve Japonya her yerde Komünizmle savaşıma karar vererek Anti

---

⁸ Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri(1923-1939)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 97-98.

⁹ Sezen Kılıç, *Türk Basınında Hitler Almanya'sı (1933-1945)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010, s. 129.

¹⁰ Yılmaz, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası", s. 591.

Kominter Paktı imzalamıştır. Ocak 1937'de İtalya'nın bu ikiliye katılmasıyla savaş boyunca Mihver Devletleri olarak adlandırılacak grup ortaya çıkmıştır.

Almanya 12 Mart 1938'de Avusturya'ya girmiş ve iki ülke bir oldubittiyle birleştirilmiştir. Versay'ın açık bir ihlali olan Anschluss'a (Birleşme) çeşitli ülkelerden bazı zayıf tepkiler geldiyse de, büyük çoğunluk Hitler'in Avrupa'da başka toprak talebi olmayacağı yolundaki sözüne güvenmeyi tercih ederek bu açık güç kullanımına göz yummuştur. İki tarafından Almanya'yla çevrilen Çekoslavakya'nın temel savunma hattı ve endüstrisinin büyük kısmı Versay'da Çekoslavakya'ya verilen ve Almanların çoğunluğu oluşturduğu Alman sınırındaki Südetler Bölgesinde bulunduğundan Hitler burayı işgal için hazırlanmıştır. Ancak işgal gerçekleşmeden İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain 15 Eylül 1938'de Almanya'ya giderek Hitler'in niyetini öğrenmeye çalışmıştır. Chamberlain Almanya'yı sistem içinde kalmaya ikna etmek ve Avrupa'da savaş tehlikesini bertaraf etmek için Münih'te Hitler, Mussolini ve Fransa Başbakanı Daladier ile bir toplantı düzenlemiştir. Dönemin büyük devletlerini bir araya getiren zirveye Sovyetler çağırılmamış ve Çeklere hiç danışılmadan Südetler Almanya'ya bırakılmıştır. "Yatıştırma Politikası" en üst seviyeye ulaşmış, Avrupa'nın büyük güçleri küçük bir devlet için savaşmayı göze alamamışlardır.¹¹

Türkiye de 1939 baharına kadar Almanya'nın bu şiddet politikasından endişe duymamış ve Türk Basını Alman davasını genel olarak desteklemiştir.¹² Cumhuriyet Gazetesi yazarı Nadir Nadi Münih sonrası şöyle yazmıştır: " *Son krizin son safhasında Roma-Berlin Mihveri kuvvetli bir sulh elemanı olduğunu ispat etmiştir. Mihver kötü niyetlerle kurulmuş bir birlik olsaydı Münih Anlaşması'na varılamazdı.*"¹³

Almanya'nın Çekoslavakya'nın Südetler Bölgesini ilhakıyla başlayan askeri harekâtı durmamış, tam aksine genişlemiştir. Alman ordusunun 15 Mart 1939'da

---

¹¹ Mustafa Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye (1939-1945)", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Ed: Baskın Oran), C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 407-408.

¹² Rıfki Salim Burçak, *Moskova Görüşmeleri(29 Eylül 1939- 16 Ekim 1939) ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri*, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara 1983, s. 23.

¹³ Nadir Nadi, "Bir Toplantının Bize Öğrettikleri", *Cumhuriyet*, 1 Ekim 1938.

Prag'a girmesiyle artık tüm Çekoslovakya Alman işgaline uğramıştır. Bu işgalin siyasal bakımdan önemli bir başka sonucu daha vardır. Prag'ın işgaline dek Almanya, yayılcı politikasını tüm Almanları tek bir devletin sınırları içinde toplamak temeline dayandırmıştır. Çekoslovakya'nın tamamen işgali ile Almanya artık Avrupa'da "Hayat Alanı" (Lebensraum) ve "Yeni Düzen" (Neue Ordnung) gibi sınırsız anlamlarla yüklü ve içeriği tamamen boş kavramları politika gündemine getirmiştir.¹⁴

Prag darbesinden sonra Hitlerle bir uzlaşmanın artık mümkün olamayacağını kesinlikle anlayan İngiltere tarihte ilk defa olarak barış zamanında mecburi askerliği ilan etmiştir. Başbakan Chamberlain şimdiye kadar izlemiş olduğu yatıştırma politikasının diktatörleri gittikçe cesaretlendirdiğini görerek politikasını temelinden değiştirmiştir. Ruhunun derinliklerine kadar barışçı olduğunu söyleyen Chamberlain, 17 Mart 1939 günü Birmingham'daki konuşmasında Münih Anlaşması'nı tek taraflı yırtan Hitler'i: *"Bu küçük devletlere yapılan saldırıların sonuncusu mudur, yoksa bunu başka hareketler takip edecek midir? Çekoslovakya'ya saldırış, dünyaya cebir ve şiddetle tahakküm etmek yolundaki bir hareketin başlangıcı değil midir?"*¹⁵, diyerek şiddetle itham etmiştir. İngiltere bu yeni politikasının sonucu olarak 31 Mart 1939'da Polonya'ya, İtalya'nın 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgali ile de Fransa ile birlikte Romanya ve Yunanistan'a garanti vermiştir. İngiltere aynı gün aynı teklifi Türkiye'ye de yapmıştır. Türkiye bu teklife 15 Nisan'da verdiği cevabında, İtalya'nın Arnavutluk'a yerleşmesinden duyduğu endişeyi gizlememiş, İngiltere'nin garanti teklifini müsait karşılamakla beraber, bunun iki taraflı olmasını istemiştir. Çünkü Türkiye tek taraflı garantiyi kabul etmekle, Mihver'in husumetini üzerine çekmek istememiştir. Türk-İngiliz görüşmeleri bu suretle başlamıştır. Bu sırada Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği'ne Franz Von Papen tayin edilmiştir. Almanya o sırada Türkiye'ye en kuvvetli diplomatını tayin ederek Türkiye'nin İngiltere cephesine katılmasına engel olmak istemiştir.¹⁶

---

¹⁴ Koçak, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 133-134.

¹⁵ Burçak, *Moskova Görüşmeleri...*, s. 31.

¹⁶ Fahir Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XIII, S. 2, Haziran 1958, s. 142-143.

Türk-İngiliz görüşmeleri devam ederken Sovyetler Balkanlardaki durumu görüşmek için teşebbüse geçmişler, Ankara'da Sovyet Hariciye Vekil Yardımcısı Potemkin ile 28 Nisan'dan 5 Mayıs'a kadar yapılan görüşme ve danışmalarda tam bir görüş birliğine varılmıştır. Ayrıca Sovyetler Türk-İngiliz görüşmelerini de olumlu karşılamıştır.¹⁷ Türkiye İngiltere ve Fransa ile olan yakın ilişkilerinin Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini gölgede bırakmasını hiçbir zaman arzu etmemiştir. Aksine, Batılı devletlerle yakınlaşmakta ve iş birliğine gitmekteki ana fikir, Sovyetlerin de bu ortaklıkta yer alacağı konusundaki beklentiden doğmuştur.¹⁸

Türk-İngiliz görüşmeleri 12 Mayıs 1939'da yayınlanan bir deklarasyon ile neticelenmiştir. Türk-İngiliz görüşmeleri sırasında Fransa da bu anlaşmaya katılmak istemiş; fakat bu sırada Türkiye ile Fransa arasındaki Hatay meselesi halledilmemiştir. Bu mesele Türkiye'nin arzusuna uygun olarak halledilince, 23 Haziran'da iki devlet arasında Türk-İngiliz Deklarasyonu'nun aynı olan bir deklarasyon imzalanmıştır. Türk-İngiliz Deklarasyonu'nu Rusya gayet olumlu karşılamıştır.¹⁹ Bu deklarasyonlar, Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un, Türkiye'ye silah sevkiyatından vazgeçeceği tehdidinde bulunmasına neden olmuştur. Türkiye de bu tehdide karşılık Almanya'ya krom ihracını kesme kararını açıklayınca, Ribbentrop geri adım atmak zorunda kalmıştır. Bu suretle Von Papen'in, Türkiye'nin Batılılara bağlanmasını önleme çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır.²⁰

Türk-İngiliz Deklarasyonu Türk Basınında da olumlu karşılanmıştır. Ulus gazetesi dış politika yazarı Ahmet Şükrü Esmer şunları yazmıştır : *"Tecavüz ve emrivaki politikasına karşı İngiltere'nin teşebbüsü ile kurulmakta olan sulh cephesine Türkiye de iştirak etmiştir. Türkiye'nin bu cepheye iştirakinin sebepleri son derece aşikârdır: Kollektif barış sisteminin yıkılışını, otoriter devletlerin tecavüz politikası takip etmiştir. İlk zamanlarda Versay Sulhu'nun hatalarını tamir maksadına matuf hareketleri, galip devletler biz Türklere de Versay tertibi bir sulh muahedesi imza ettirmek istedikleri için, sempati ile telakki ettik. Avusturya'nın*

---

¹⁷ *Türk Dış Politikasında 50 Yıl*, Dışişleri Bakanlığı, Ankara 1973, s. 218-219.

¹⁸ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 246.

¹⁹ Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", s. 144-145.

²⁰ Kılıç, ... *Hitler Almanyası*, s. 130.

ilhakı Alman milli birliğinin tahakkukuna doğru bir adım olarak kabul edildi. Fakat Almanya, İtalya ile elele vererek, bu emrivaki politikasını idame ettirmeye karar verdiler. Bir gün Nazi ırk nazariyesine aykırı olarak Çekya ilhak edildi, ertesi gün Romanya tazyik edildi. Fakat İtalya tarafından yapılan emrivaki harp tehlikesini kapularımıza kadar getirmiştir... Binaenaleyh Türkiye'nin sulh cephesinde yer alması, devletin kuruluşundan beri takip ettiği harici politikanın icabıdır.”²¹

1939 Nisan ortalarında, Moskova’da da İngiliz-Fransız-Sovyet müzakereleri başlamıştır. Esasında 1930’da Dışişleri Komiserliği’ne getirilen Litvinov Rus siyasetine barışçı bir istikamet getirmiştir. Fakat Batı barışın devamı için gerekeni yapmamış, 1935’ten beri Avrupa, Almanya ve İtalya’nın bir sürü emrivakileri önünde kalmıştır. Almanya’nın 1938 Mart’ında Avusturya’yı ilhakına Batı devletleri müsaadekar davranmış, ayrıca İngiltere ve Fransa Rusya’ya hiç sormaksızın Südetler’i Almanya’ya bırakmıştır. Bütün bunlar Rusya’yı, Batı’nın Almanya ile Rusya’yı karşı karşıya getirmeyi amaçladığı yönünde şüpheye düşürmüştü ve Stalin politika değişikliğine karar vermiştir. İlk iş olarak da 9 yıldır barış siyasetinin bayraktarı gibi tanınmış Litvinov’un yerine 3 Mayıs 1939’da Molotov’u getirmiştir.²² Stalin, Almanya’nın taşmasına müşterek bir gayretle mani olunabileceğine artık inanmamış ve bundan sonra harbi önlemek için değil fakat harbi kendi sınırlarından uzaklaştırmak için uğraşmıştır. Bütün dünya o sıralarda Berlin ve Moskova arasındaki derin bir tezadın mevcudiyetine inanmıştır. Fakat Ribbentrop’un 21 Ağustos 1939’da beklenmedik bir şekilde Moskova’yı ziyareti tüm dünyada muazzam bir hayret uyandırmış ve siyasetin ideolojiye tercih edildiğini ispat etmiştir.²³

Rus tarafsızlığı harbe girmek üzere olan Almanya için çok önemlidir. Hitler de Bismark gibi iki cephede aynı zamanda harp yapmaktan korkmuştur. Bu yüzden Hitler yıllarca Rusya’ya karşı en ağır hareketlerde bulunduktan ve kendisini birinci sınıf Bolşevik düşmanı gösterdikten sonra, 23 Ağustos 1939’da Sovyetlerle anlaşma

²¹ Ahmet Şükrü Esmer, “Türk-İngiliz Deklarasyonu”, **Ulus**, 13 Mayıs 1939.

²² Rıfki Salim Burçak, *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri(1791-1941)*, Aydınlık Matbaası, İstanbul 1946, s. 82-83, 86.

²³ Gregoire Gafenco, *Rus-Alman Harbinin İç Yüzü*, (Çeviren: Tevfik Sadullah, Yekta Teksal) Tasvir Neşriyat, 1942, s. 24-25.

yoluna girmiştir.²⁴ Bu anlaşma ile Türkiye de hiç beklemediği bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Mihver güçlerine karşı ortak bir barış cephesi kurulması planı artık uygulanamaz hale gelmiştir. Bundan sonra Türkiye politikasını hiç değiştirmeden hem Batılı güçlerle hem de Sovyetlerle anlaşmaya çalışacaktır.²⁵ Siyasi ortam ve ilişkiler bu şekilde iken İnönü'nün dediği gibi “*kısa bir süre sonra savaşın başlayacağını bilmek için falcı olmaya lüzum yoktur.*”²⁶

---

²⁴ Burçak, *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri*, s. 89-90.

²⁵ Koçak, ...*Milli Şef Dönemi*, s. 259-260.

²⁶ İbrahim Artuç, *İkinci Dünya Savaşı*, C. I, Kastaş Yayınevi, İstanbul 1999, s. 172.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'NİN SAVAŞ DIŞI KALMA ÇABALARI

1.1. Savaş Öncesi Kurulan İttifaklar

İkinci savaşın tohumlarını, temel olarak birincisini sonuçlandıran ve bu tür bir yıkıma bir daha asla müsaade etmeyeceği vurgulanan düzenlemelerde aramak gerekir. Versay, Avrupa'da sorunları çözmekten çok onları sadece bir süre erteleyen, hatta yeni sorunlara yol açan bir antlaşma olmuştur. Bu çerçevede İkinci Dünya Savaşı, büyük ölçüde Birinci Dünya Savaşı'nın devamı niteliğindedir ve 1919 düzenlemelerinin çözemediği karmaşadan doğmuştur.²⁷ Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkan Almanya, Hitler ile Versay düzenini değiştirmek için harekete geçmiştir. Savaştan galip çıkmasına rağmen kendisini tatmin olmamış sayan İtalya da Almanya'nın yanında yer almıştır.²⁸

Almanya'nın 1933'ten sonra Versay Antlaşması'nın hükümlerine aykırı hareket etmesi, Milli Mücadele'yi ve Versay'a benzeyen Sevres Antlaşması'nı unutmayan Türkiye'de tepki yaratmamıştır. Üstelik Versay Antlaşması'nda Türkiye ile ilgili hiçbir hüküm bulunmaması, antlaşmanın ihlalinin Türkiye aleyhinde sonuç doğurması durumunu da ortadan kaldırmıştır. Hatta Türkiye, Almanya'nın 1939 Mart'ına kadar izlediği "bir millet bir devlet" politikasını da biraz Misak-ı Milli'ye benzeterek, haklı bulmuştur. Ancak 15 Mart 1939'da halkı Alman olmayan Çekoslovakya'nın işgali ile²⁹ hayat alanı teorisini yürürlüğe koyan Almanya'nın, 23 Mart 1939'da Romanya'yı neredeyse kendine bağlayan bir antlaşmayı bu ülkeye zorla imzalatması Türkiye'de endişeye yol açmıştır. Bir yandan İtalya'nın Akdeniz'i İtalyan denizi, Batı Anadolu topraklarını da Roma İmparatorluğu toprakları olarak lanse etmesi, diğer yandan da Almanya'nın giderek Balkanlara kayması, nereden

²⁷ Aydın, "İkinci Dünya Savaşı...", s. 400.

²⁸ Çalık, "Türk-Alman İlişkileri", s. 817.

²⁹ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1980)*, İmge Kitabevi, Ankara 1989, s. 146.

başlayıp nereye kadar gideceği belli olmayan Nazi hayat alanı teorisinin Türkiye’yi de içine alma tehlikesi, Türkiye’yi Batı ülkeleri ile ortak hareket etmeye yönlendirmiştir.³⁰

1.1.1. Türk-İngiliz ve Türk-Fransız Deklarasyonları (12 Mayıs 1939-23 Haziran 1939)

İtalya’nın 7 Nisan 1939’da Arnavutluk’u işgal etmesi, Türkiye’nin sulh cephesine yanaşmasına başlıca sebep olmuştur.³¹ Bu işgal üzerine 13 Nisan 1939’da İngiltere ve Fransa, Yunanistan ve Romanya’nın yanı sıra Türkiye’ye de, bir saldırıya karşı garanti vermek istemiştir.³² Türkiye İngiltere’nin garanti teklifini müsait karşılamakla beraber bunun iki taraflı olmasını istemiştir. Çünkü bu garantiyi kabul etmekle, yani Mihver’e karşı açıkça cephe almakla, Mihverin husumetini üzerine çekmek istememiştir. Bu sırada Almanya’nın Ankara Büyükelçiliği’ne atanan Franz Von Papen’in, Türkiye’nin İngiltere cephesine katılmasını önlemek için gerek Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, gerekse Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu ile yaptığı görüşmelerde, İtalya’nın Arnavutluk’a 30 tümen asker yığmasının ve Oniki Ada’da tahkimat yapmasının Türkiye’de uyandırdığı endişeler kendisine açıkça söylenmiştir. Bunun üzerine Von Papen, Arnavutluk’daki garnizonların asgari hadde indirilmesini ve Oniki Ada’dan Türk kara suları içinde bulunan iki adanın da Türkiye’ye terkini Berlin’e tavsiye etmiş, fakat bu dikkate alınmamıştır.³³

Türkiye bir yandan İngiltere ve Fransa ile ittifak görüşmelerini sürdürürken, diğer yandan Sovyetler Birliği ile Ankara’da müzakerelere devam etmiştir. Batıda Almanya, doğuda ise Japonya’dan gelebilecek tehditlerden çekinen Rusya ise, bir

---

³⁰ Yavuz Özgüldür, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikasını Belirleyen İki Antlaşma ve Sonuçları: Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması ve Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C. II, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 83.

³¹ Gothard Jaeschke, “I. ve II. Dünya Savaşlarında Türkiye’nin Dış Politikası”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. XVI, (Ed. Kemal Çiçek v. dğr.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 799.

³² Ömer Kürkçüoğlu, “Türk-İngiliz İlişkileri(1920’lerden 1950’lere)”, *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984*, Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara 1985, s. 84.

³³ Armaoğlu, “İkinci Dünya Harbinde Türkiye”, s. 142-143.

yandan İngiltere ve Fransa ile diplomatik temasları sürdürürken, bir yandan da Balkan devletleri ve özellikle Türkiye ile görüşmeler yapmıştır. Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yaptığı görüşmelerden son derece memnun olduklarını belirten Sovyet Dışişleri komiser yardımcısı Potemkin, Türkiye-İngiltere-Fransa-Sovyetler Birliği ittifakını kurmak istediklerini Türk temsilcilerine bildirmiştir.³⁴

Türkiye ile İngiltere arasında 15 Nisan'da başlayan müzakereler, 12 Mayıs 1939'da Türkiye'yi "Barış Cephesi"ne bağlayan bir deklarasyonun yayınlanması ile sonuçlanmıştır.³⁵ Aynı gün Başbakan Refik Saydam ortak deklarasyonu Meclis'in onayına sunarken yaptığı konuşmada konuyla ilgili şu açıklamada bulunmuştur: "*Avrupa'da ve bütün dünyada baş gösteren itilaflar önünde sulhperver siyasetimizin samimi bir tezahürü olan bitarafılığı muhafaza etmek Cumhuriyet Hükümeti için esas siyaseti teşkil etmekte bulunuyordu. Fakat hadisatın Balkan yarımadasına intikal etmesi ve Akdeniz emniyetinin milli hayatımızda kendisini yeniden hissettirmesi anından itibaren hükümetimiz, kendisini ciddi bir milli emniyet meselesi karşısında bulmuş ve bu emniyeti tehlikeli tesadüflere maruz bırakmaksızın lakayıt ve bitaraf bir vaziyette bulunmanın mümkün olamayacağı kanaatine varmıştır... Bu şartlar içinde hükümetimiz milleti harp badiresinden azami imkânlarla uzak bulundurmanın en müessir çaresini gene sulh için birleşen memleketlerle harbi göze alarak sulh gayesinde teşriki mesai etmekte bulmuştur...*"³⁶

Saydam daha sonra konuşmasına şöyle devam etmiştir: "*Müşterek beyannameyi (Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonunu) aynen okuyorum:*

1. *Türkiye ile Büyük Britanya Hükümetleri, birbirleriyle sıkı bir istişarede bulunmuşlardır. Aralarında cereyan eden ve halen devam etmekte bulunan müzakereler, görüşlerindeki mutad birliği tebarüz ettirmiştir.*

2. *İki devletin, kendi milli emniyetleri nefine olarak, karşılıklı taahhütleri tazammun edecek uzun müddetli nihai bir anlaşma akdetmeleri tekerrür etmiştir.*

---

³⁴ Mustafa Alpay Ercan, *XX. Yüzyılın İkinci Çeyreğinde Türkiye-Almanya İlişkileri(1923-1945)*, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2006, s. 25.

³⁵ Mehmet Gönülöbol, *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1983)*, Alkım Kitabevi, Ankara 1989, s. 139.

³⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre: 6, İçtima: Fevkalade, Cilt: 2, 12 Mayıs 1939, s. 67-68. (Bundan sonra bu kaynak TBMM ZC olarak verilecektir) Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi(1939-1950)*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s. 403.

3. *Bu nihai anlaşmanın akdine intizaren, Türkiye Hükümeti ile Büyük Britanya Hükümeti, vuku bulacak bir tecavüz hareketinin Akdeniz muntkasında bir harbe saik olması halinde yekdiğeriyle bilfiil işbirliği yapmaya ve yedi iktidarlarında bulunan bütün yardım ve müzaheretini birbirlerine göstermeye hazır bulduklarını beyan ederler.*

4. *Gerek beyanat ve gerek derpiş edilen anlaşma hiçbir memleket aleyhine müteveccih değildir. Ancak lüzumu tahakkuk ettiği takdirde Türkiye ve Büyük Britanya'ya karşılıklı bir yardım ve müzaheret teminine matuftur.*

5. *Nihai anlaşmanın ikmalinden evvel, karşılıklı taahhütlerin mevkiî fiile geçmesini icap ettirecek şartların daha sarîh bir surette tayini de dâhil olmak üzere, bazı meselelerin daha derin bir tetkike ihtiyaç gösterdiği her iki hükümetçe kabul edilmektedir. Bu tetkik halen devam etmektedir.*

6. *İki hükümet Balkanlarda emniyetin teessüsünü temin etmek lüzumunu dahi tasdik ederler ve bu gayeyi en seri bir surette istihsal için müşavere halindedirler.*

7-*Şurası mukarrerdir ki yukarıda zikredilmiş olan hükümler iki hükümetten her hangi birinin sulhun takviyesindeki umumi menfaat iktizasından olarak, diğer hükümetlerle anlaşmalar akdetmesine mani değildir.*³⁷

Kısacası bu deklarasyona göre iki devlet, aralarında kendi milli güvenlikleri açısından bir ittifak antlaşması hazırlayacaklardır. Böyle bir antlaşma imzalanana kadar iki devlet Akdeniz bölgesinde savaşa yol açabilecek bir saldırı halinde etkili bir şekilde iş birliği yapmaya ve birbirlerine her türlü yardımda bulunmaya çalışacaklardır. Fakat bu deklarasyon ve yapılacak antlaşma hiçbir devlete karşı olmayacaktır. Aynı zamanda İngiltere ve Türkiye Balkanlarda güvenliğin kurulmasının gerekli olduğunu ilan etmiştir. Sovyetler Türk-İngiliz Deklarasyonu'nu görünürde iyi karşılamış, hatta Sovyet basını deklarasyonu öven yazılar yazmıştır. Almanya ise deklarasyona sert tepki göstermiştir.³⁸

Hitler 14 Mayıs'ta, Türkiye ile imzalanan satış antlaşmaları gereklerinin yerine getirilmesini yasaklamıştır. Böylece, Krupp'un Kiel'deki tersanelerinde inşa

³⁷ TBMM ZC, Devre: 6, İçtima: Fevkalade, C. 2, 12 Mayıs 1939, s. 68.

³⁸ Gönübol, ...*Türk Dış Politikası*, s. 139.

edilmekte olan “Batıray” denizatlısı denize indirilmesine karşın Türkiye’ye verilmemiştir. Haliç’te bizzat Almanlar tarafından yapılan “Atılay” ve “Yıldıray” denizatlılarının motorları, Türkiye’ye gönderilmemiştir. Diğer yandan Alman hükümeti, 31 Ağustos’ta sona erecek olan 25 Temmuz 1938 tarihli mal ve ödeme antlaşmasının uzatılmasına ilişkin görüşmeleri ertelemeyi kararlaştırmıştır. Hatta Alman Dışişleri Bakanlığı, daha ileri giderek Türkiye ile tüm ticari ilişkilerini kesmeyi düşünmüş, ancak krom ithalatı yüzünden bu fikirden vazgeçmek zorunda kalmıştır.³⁹

Temel amacı Türk-İngiliz görüşmelerinin kesintiye uğratılması, Ankara’nın geleneksel tarafsızlık politikasına devam etmesinin sağlanması olan Alman Büyükelçisi Papen, bu konuda başarılı olamamıştır. Diplomatik çabaların sonuç vermemesi üzerine Papen, Türk-İngiliz Antlaşması parlamentoda açıklanmadan ve Türk Basını da antlaşmanın imzasını haber vermeden önce, Alman Basını’nın bir propaganda saldırısına geçmesini önermiş, ayrıca Almanya’nın İtalya ile paralel bir politika izlemesi gereğine işaret etmiştir.⁴⁰ Almanya’nın Türkiye’ye karşı olumsuz tavrı, Alman Basını ve Radyosuna da yansımıştır. Alman Dışişleri Bakanlığı yayını Diplomatiscche Correspondenz Gazetesi, Boğazları bir savaş durumunda Müttefik gemilere açmaması konusunda Türkiye’yi tehdit edince, Tan Gazetesi başyazarı Zekeriya Sertel “*Alman gazetesi şunu bilmelidir ki, Cumhuriyet Türkiyesi Osmanlı İmparatorluğu devrindeki Türkiye değildir. Bugünkü Türkiye memleketin menfaatlerini müdrik olan ve bu menfaatleri korumasını bilen bir hükümet elindedir. Bunun için de hariçten telkin ve direktif almaya ihtiyacı yoktur*” sözleriyle gazetenin tutumunu eleştirmiştir. Sertel gibi Alman basınında Türkiye aleyhine çıkan haberlere karşı duyarlılığı Hüseyin Cahit Yalçın da göstermiş ve ismini vermek istemediği bir Alman Gazetesinde Türk-İngiliz anlaşmasının Almanya’yı çembere almak için İngilizler tarafından düzenlendiğinin yer alması üzerine şu eleştiride bulunmuştur:⁴¹ “*Bugünkü milli hudutları içine sığmadığını, etrafında kendilerine hayat sahası aradığını söyleyen Almanya’ya karşı Türkler bir ihtiyat tedbiri ittihaz etmek*

³⁹ Ali Rıza Özduman, *İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Basınında Türk-Alman İlişkileri*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 8.

⁴⁰ Koçak, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 153.

⁴¹ Kılıç, ...*Hitler Almanyası*, s. 150.

lüzumunu duydu... Almanlar dünyayı tehdide kalkmasalardı bugünkü ihtiyat tedbirlerinin hiçbirine lüzum görülmezdi.”⁴²

Ahmet Şükrü Esmer, Türkiye'nin ilk zamanlarda Almanya'nın Versay Sulhu'nun hatalarını tamir amacı taşıyan hareketlerini, galip devletler biz Türklere de Versay tertibi bir sulh muahedesi imza ettirmek istedikleri için, sempati ile telakki ettiğini, Avusturya'nın ilhakını Alman milli birliğinin sağlanmasına doğru bir adım olarak kabul ettiğini; fakat Almanya'nın İtalya ile elele verip, bu emrivaki politikasını idame ettirmeye karar vererek bir gün Nazi ırk nazariyesine aykırı olarak Çekoslavakya'yı, ertesi gün Romanya'yı işgal ettiğini, ayrıca İtalya tarafından yapılan emrivakinin harp tehlikesini kapılarımıza kadar getirdiğini, bütün bunların sonucunda Türkiye'nin İngiltere'nin teşebbüsüyle kurulan sulh cephesine katıldığını dile getirmiştir.⁴³ Bir başka Alman Gazetesi Berliner Börsen Zeitung'un bu anlaşmayla ilgili “*Mademki Türk gururu, Türk milletini Paris'in bir mahallesinde cebri bir sulh muahedesiyle tezlil etmek isteyenleri affetmesini bilmiştir; kendisini heyecan anında İngiliz sisteminin içine atan şayiaların da asılsızlığını anlamakta gecikmeyeceği ümit olunabilir*” sözlerine değinen Esmer, Türkiye'yi İngiltere ile iş birliği yapmaya sevkeden sebeplerin Börsen Gazetesinin yazdığı gibi, şayialarda değil vakialarda aranması gerektiği, İngiliz-Türk anlaşmasının tecavüzü önlemek için yapıldığı cevabını vermiştir.⁴⁴

Akşam Gazetesi de alınan kararlar ilgili olarak şu makaleyi yayınlamıştır: “*Bin dereden su getirmeksizin fikrimizi, hissimizi apaçık söylüyoruz. Avrupa'da şu veya bu emperyalizmin “hayat mantıkası” aramağa çıkmasına, hegemoni emelleri peşinde koşmasına razı olamayız. Hele Balkanlarda Balkanlı olmayan ve ne emeller beslediği meşkûk bulunan bir devletin zuhurunu hoş karşılamıyoruz. Bunun içindir ki, bu son tedbirlere başvurduğumuzu Büyük Millet Meclisindeki nutuklarla tüm dünyaya bildirdik.”⁴⁵*

⁴² Hüseyin Cahid Yalçın, “Alman Gazetelerinin Mütaleaları”, **Yeni Sabah**, 15 Mayıs 1939.

⁴³ Ahmet Şükrü Esmer, “Türk-İngiliz Deklarasyonu”, **Ulus**, 13 Mayıs 1939.

⁴⁴ Esmer, “Türkiye ve Almanya”, **Ulus**, 20 Mayıs 1939.

⁴⁵ **Akşam**, “İngiltere ile İttifakımız”, 13 Mayıs 1939.

Anlaşmanın İtalyan Basınındaki yansımalarına gelince; bütün İtalyan Gazeteleri, İngiliz-Türk paktının çember siyasetinde yeni bir merhale teşkil eylediğini yazmıştır.⁴⁶ İngiliz Gazeteleri ise Türk-İngiliz anlaşmasını coşkuyla karşılamış, Times anlaşma hakkında şöyle yazmıştır: “*Türkiye müşterek müdafaa sistemine mühim bir siyasi ve sevkulceyşi yardım temin etmiştir. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki bağlara, yakında akdedilecek olan İngiliz-Türk itilafının İngiliz-Sovyet itilafı için bir köprü vazifesi görmesine yardım etmesi lazımdır.*”⁴⁷

Türkiye 12 Mayıs'ta İngiltere ile bir bildiri imzalamış olmasına rağmen, Fransa ile aynı içerikli bir bildirge ancak haziran sonunda yayınlanabilmiştir. Çünkü Türkiye ve Fransa arasında Lozan Barış Antlaşması'ndan süre gelen Hatay Sancağı sorunu uzun süre iki devlet arasındaki ilişkileri etkilemiştir. 23 Haziran 1939'da Türkiye ve Fransa arasında imzalanan antlaşma ile Hatay konusu çözüme kavuşunca Türkiye-İngiltere Deklarasyonu ile aynı özellikleri taşıyan Türkiye-Fransa Deklarasyonu 23 Haziran 1939'da imzalanmıştır.⁴⁸ Başvekil Refik Saydam aynı gün TBMM'de yaptığı konuşmada “*Türkiye-Fransa beyannamesi, İngiltere Hükümeti ile kararlaştırılmış ve tatbik mevkiine koymuş olduğumuz beyanname metninin harfi harfine aynıdır*”⁴⁹ demiştir. Beyanname aynı gün TBMM tarafından kabul edilmiştir.⁵⁰

Türk Basını bu durumu sevinçle karşılamış, Akşam Gazetesi haberi “Türk-Fransız müzakereleri bitti, Hatay'ın Türkiye'ye ilhakına dair mukavele bugün imzalanıyor”⁵¹ şeklinde vermiştir. Yine Akşam, 24 Haziran 1939 tarihli sayısında manşette şunları vermiştir: “Hatay anavatana kavuştu, Türk-Fransız Anlaşması dün Paris'te imza edildi. Meclis hükümetin politikasını 343 reyle ve ittifakla tasvip etti.

---

⁴⁶ **Ulus**, 14 Mayıs 1939 – **Akşam**, 14 Mayıs 1939.

⁴⁷ **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1939 – **Ulus**, 14 Mayıs 1939.

⁴⁸ Zeliha Özlem Öcal, *Siyasi Açından I. ve II. Refik Saydam Hükümetleri (1939-1942)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 27.

⁴⁹ TBMM ZC, Devre: 6, İçtima: Fevkalade, C. 3, 23 Haziran 1939, s. 317.

⁵⁰ TBMM ZC, Devre: 6, İçtima: Fevkalade, C. 3, 23 Haziran 1939, s. 323.

⁵¹ **Akşam**, 23 Haziran 1939.

Başvekil mühim bir nutuk söyledi, Türkiye ile İngiltere arasında olduğu gibi Türkiye ile Fransa arasında da kati ve nihai anlaşmanın meydana geldiğini bildirdi.”⁵²

1.1.2. Türk Kamuoyunda Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı (23 Ağustos 1939)

1939 Nisan’ından beri İngiltere ve Fransa ile müzakerelerde bulunan Rusya’nın bu devletlerden yana şüpheleri oluşmuştur.⁵³ Batılı devletlerin, özellikle İngiltere’nin Almanya’nın yayılmacı politikasına karşı gerekli tepkiyi göstermekte gecikmesi ve özellikle 1938 Münih Düzenlemesi ile Çekoslovakya halkına danışmadan bu ülkeyi Hitlerlere terk etmeleri, Sovyetler Birliği yöneticilerinde Batılıların Alman saldırganlığını Doğu Avrupa’ya, Sovyetlere doğru yönelttikleri inancını güçlendirmiştir.⁵⁴ Ayrıca bu müzakereleri dikkatle takip eden Hitlerin kendi Hariciye Nazırını Moskova’ya gönderip Rusya’ya bazı menfaatler ve hudut tahsislerinde bulunması da Rusya’nın işine gelmiştir.⁵⁵ Oysa Türk Hükümeti gibi Türk Basını da Rusya’nın sulh cephesine iştirak edeceğinden emindi. Falih Rıfki Atay, Sovyet Rusya’nın sulh cephesinin mesnetlerinden biri olduğunu, onun bu cephe dışında olduğunu düşünenlerin yanıldığını⁵⁶ belirtmiştir. Yine Ahmet Şükrü Esmer de aynı düşünceleri paylaşmıştır.⁵⁷

Rusya böylece 23 Ağustos 1939’da, İkinci Dünya Savaşı başlamadan hemen önce Almanya ile bir Saldırmazlık Paktı imzalayarak yeni bir yol denemeye başlamıştır.⁵⁸ Bu pakt, Türkiye’de de şaşırtıcı bir etki yapmıştır. Olay, Türk dış ilişkilerinde yeni bir sayfa açmıştır. Çünkü Türkiye’nin uzun zamandır kurmaya çalıştığı ittifak sistemi çökmüştür. Şimdi Türkiye eski dostu ve büyük komşusu Sovyetler Birliği ile beraber yürüyerek İngiliz-Fransız Deklarasyonundan mı, yoksa

---

⁵² Akşam, 24 Haziran 1939.

⁵³ Burçak, *Moskova Görüşmeleri...*, s. 88.

⁵⁴ Şükrü S. Gürel, “Türk Dış Politikası (1919-1945)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 530-531.

⁵⁵ Ali İhsan Sabis, *İkinci Cihan Harbi*, Tan Basımevi, İstanbul 1943, s. 9-10.

⁵⁶ Falih Rıfki Atay, “Sovyetler ve Anlaşmamız”, *Ulus*, 17 Mayıs 1939.

⁵⁷ Esmer, “Sovyetler ve İngiltere”, *Ulus*, 17 Mayıs 1939.

⁵⁸ Gürel, ” ...Dış Politika”, s. 531.

deklarasyona bağılı kalarak Sovyetler Birliğinden mi ayrılmalı idi? Türkiye, üçüncü bir şık olarak iki tarafla da ittifak ilişkilerine girişerek iki dostluğu bağdaştırma kararı vermiştir.⁵⁹ Bu amaçla Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu eylül ayında Moskova'ya gittiyse de, Türk-Sovyet görüşmelerinden herhangi bir sonuç alınamamıştır. Çünkü Türkiye Sovyetler Birliği ile yapacağı antlaşmayı deklarasyonla bağdaştırmaya çalışırken, Sovyetler Boğazların ortak savunulması, Montreux Sözleşmesi'nde değişiklikler yapılması gibi kabulü imkânsız isteklerde bulunmuştur. Anlaşmaya varılamayınca Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin yolları ayrılmıştır.⁶⁰

Almanya ve Rusya bu anlaşmaya ek olarak imzaladıkları gizli protokolün 1. maddesi ile Baltık Devletlerini, 2. Maddesi ile de Polonya'yı aralarında paylaşmıştır. Alman-Rus Paktı'nın Almanya için sağlamış olduğu fayda şudur: Hitler Batı Avrupa'da yapacağı savaşlarda, doğu cephesinden ve Rusya'dan emin olmakta ve iki cepheli harb tehdidinden kurtulmaktadır. Rusya'nın sağladığı faydalar ise şunlardır: Almanya ile kapitalist devletler arasındaki savaş uzun süreceğinden, bu zaman içinde, üçüncü beş yıllık planının gerektirdiği askeri ve sanayi hazırlıkları tamamlayacak ve yorulmuş Almanya'nın karşısına kuvvetli bir şekilde çıkarak istediklerini kolayca kabul ettirebilecektir. Ayrıca, Almanya'nın yapacağı savaşlarda tarafsız kalmak, ona Batılıların kendisine vermeye bir türlü yanaşmadıkları Baltık memleketlerini sağlamış olmaktadır.⁶¹

Türk Basını anlaşma karşısında ilk etapta oldukça şaşırmasına karşın gelişmeleri olumlu yorumlamaya çalışmıştır. Zekeriya Sertel “*Şimdi Hitler daha cesurane konuşacak, davalarında daha harpçi olacak ve demokrasilerin tehdidine daha az ehemmiyet verecektir*”⁶² şeklinde görüş bildirmiştir. Falih Rıfkı Atay görüşlerini şöyle belirtmiştir: “*Bugünlerde Moskova'dan beklenen havadis, büyük demokrasilerle Sovyetler arasındaki askeri ve siyasi müzakerelerin neticesi hakkında idi. Onun için Ademitecavüz paktının imza edildiğini bildiren telgraflar adeta bir*

---

⁵⁹ Mustafa Yahya Metintaş-Mehmet Kayıran, “Refik Saydam Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Dış Politikası (1939-1942)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XXI, S. 1, Elazığ 2011, s. 296-297.

⁶⁰ Oral Sander, *Siyasi Tarih*, s. 147-148.

⁶¹ Fahir Armaoğlu, *İkinci Dünya Harbinin Önemli Olayları ve Paktları*, Ankara 1958, s. 2.

⁶² Özdoğan, ...*Türk-Alman İlişkileri*, s. 11.

*darbe tesiri yapmıştır. Bu mesele hakkında kati mütalealar söylemek sırası gelmemiştir. Ademitecavüz paktının hakiki mahiyetini muhakeme etmek için imza edilmiş olan paktın umumi ifadeleri haricinde daha etraflı ve bilhassa müzakerelere hâkim olan zihniyeti gösterir tafsilat beklemek icab eder.”*⁶³ Nadir Nadi ise, aylardan beri süren Moskova müzakerelerinden olumlu bir netice çıkması beklenirken bunun tamamen tersi bir netice ile karşılaştığı, Sovyetler Cumhuriyeti ile Almanya'nın önce iktisadi bir anlaşma ardından da saldırmazlık paktı yaptığı; bununla beraber bu sürprizin muhtemel neticeleri üzerinde hemen ön yargıya düşmemek gerektiği fikrini sunmuştur.⁶⁴

1.2. Almanya'nın Polonya'yı İşgaliyle Başlayan Savaş

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Polonya'ya ilhak edilen Danzig, Koridor ve Yukarı Silezya gibi yerlerde 2,5 milyon Alman vardır. Almanlar sürekli, bu Almanlara Polonyalılar tarafından kötü muamele yapıldığı iddialarında bulunmuş ve Hitler Danzig'in serbest bir şehir olarak Almanya'ya dönmesini istemiştir. 26 Mart'ta red cevabı alması üzerine Almanya 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırarak İkinci Dünya Savaşı'nı başlatmıştır.⁶⁵

1 Eylül'de Berlin'deki İngiliz sefiri, Alman hükümeti Lehistan'a karşı bütün tecavüzkâr hareketi tatil ettiğine dair İngiliz hükümetine saat 11'den evvel teminat vermeğe ve Leh topraklarından kuvvetlerini çekmeğe hazır bulunmadığı takdirde, İngiliz hükümetinin tereddüt etmeden Lehistan'a karşı olan taahhüdlerini yerine getireceğini Alman Hükümetine bildirmiştir.⁶⁶ Alman Hükümetinin bu saldırıdan vazgeçmemesi üzerine İngiltere hükümeti 3 Eylül 1939 tarihinde saat 11'den itibaren Almanya ile harp halinde bulunduğunu ilan etmiştir.⁶⁷

⁶³ Atay, “Almanya ve Sovyetler”, **Ulus**, 25 Ağustos 1939.

⁶⁴ Nadir Nadi, “Alman-Rus Anlaşması”, **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1939.

⁶⁵ H.Hüsnü Emir Erkilet, *II. Cihan Harbi ve Türkiye*, İnkılab Kitabevi, İstanbul 1945, s. 80-81, 89.

⁶⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi: (Bundan sonraki belgeler BCA olarak verilecektir) 030. 10 / 235. 582. 15-2.

⁶⁷ BCA: 030. 10 / 235. 582. 15-1.

1 Eylül 1939'da başlayan savaş, Almanya-Polonya savaşı olarak başlayıp, 1940'ta Avrupa savaşı olarak gelişmiş, 1941'de ise dünya savaşı halini almıştır.⁶⁸ Bu harpte Türkiye'nin resmi hiçbir toprak talebi ve uluslararası ilişkilerde yerinin yeniden değerlendirilmesi gibi bir isteği yoktu. O yüzden başlıca amacı savaşa girmemektir.⁶⁹

Ulus Gazetesi savaş haberini manşetten "Harp Başladı" diye duyurduktan sonra "Almanlar Polonya'ya taarruz etti, İngiltere ve Fransa bunu harp ilanı telakki ediyorlar. Almanlar kıtaları derhal geri çekmezse İngiltere ve Fransa derhal taahhütlerini yerine getirecek! Çemberleyn Hitleri, yalnız Hitleri bu facianın mesulü tutmaktadır"⁷⁰ şeklinde devam etmiştir. Cumhuriyet Gazetesi ise haberi manşetten "Nihayet Harp Başladı"⁷¹ diye vermiştir.

Savaşın çıkmasından Sovyetleri sorumlu tutan Cumhuriyet Gazetesi yazarı Abidin Daver düşüncelerini şöyle belirtmiştir: "Eğer, Sovyet Rusya sulh cephesine iltihak etse, hatta bir Avrupa harbinde bitaraf kalacağını, fakat sempatisinin sulh cephesine müteveccih olacağını söyleseydi, Hitler tehdid siyasetinden vazgeçer, müzakere masasına oturur, yahud da yeni bir fırsat kollamak üzere, harekete geçmeği tecil ederdi."⁷² Abidin Daver gibi Falih Rıfkı Atay da bu konuda Sovyetleri suçlu görmüş ve Sovyetlerle Almanlar arasındaki âdemi tecavüz paktının Moskova'da zannedildiği gibi sulhu kurtaramadığını, aksine tecavüzü ve harbi teşvik ettiğini, eğer Rusya sulh bloku cephesine katılmış olsaydı Almanyanın bu savaşa atılamayacağını dile getirmiştir.⁷³

Atay, 4 Eylül tarihli makalesinde ise, harbin şimdilik bir Avrupa harbi olduğunu fakat tehlike büyüdüğü nispette bir cihan harbi vaziyeti alabileceğini, Alman askerinin Polonya topraklarına ayak bastığı dakikada Almanya'nın bu harbi manen kaybetmiş bulunduğunu; çünkü bu saldırının ne bir hak, ne bir adalet, ne bir

⁶⁸ Servet Avşar, "İkinci Dünya Savaşı ve İsmet İnönü'nün Uyguladığı Dış Politika", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C. II, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 566.

⁶⁹ Selim Deringil, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayınları, Ocak 1986, s. 23.

⁷⁰ **Ulus**, 2 Eylül 1939.

⁷¹ **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1939.

⁷² Abidin Daver, "Sulh Köprüleri Yıkılmadı Amma...", **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1939.

⁷³ Atay, "Harp", **Ulus**, 2 Eylül 1939.

müdafaa, hatta ne de bir intikam harbi değil, bir cihan fethi ihtirasının muntazam bir inkişaf merhalesi olduğunu yazmıştır.⁷⁴ Yunus Nadi aylardan beri Avrupa'nın üzerinde bir kâbus tesiri yapan buhranın bu şekilde daha fazla devam edemeyeceği için harbin zaten kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır.⁷⁵ Hüseyin Cahit Yalçın ise, *“Alman milleti muhakemesiz ve şuuruz bir oyuncak ve alet halinde mezbahaya doğru, zavallı bir kurban gibi, isteksiz, imansız yürüyor... İşte seksen milyon Almanı avucunun içine almağa muvaffak olmuş tek bir adam, bugün bir emrile yüzlerce milyon insanı tarihin şimdiye kadar kaydetmemiş olduğu en müthiş bir felaket içine mücrim bir soğukkanlılıkla atıyor”*⁷⁶ diyerek Hitleri eleştirmiştir. Necmettin Sadak, savaşı lüzumsuz bir felaket olarak görmüş ve akla sığmayan şeyin, Almanya'ya birkaç sene içinde hayal bile edemeyeceği zaferler kazandıran bir devlet adamının, zaten bilfiil halledilmiş küçük bir dava uğruna dünyayı ateşe vermesi olduğunu belirtmiştir.⁷⁷

Abidin Daver, Almanya'nın Lehistan'la olan sorununu sulhan halletmesi için, İngiltere'nin yaptığı son teşebbüsün fayda vermemesinin çok normal olduğunu; çünkü Hitlerin bu işi harple halletmeye kesin kararlı olduğunu ve Alman-Sovyet âdemi tecavüz ve dostluk paktının imzalandığı andan itibaren artık harbin kaçınılmaz olduğunu yazmıştır.⁷⁸ Falih Rıfkı Atay ise Türkiye'nin vaziyetinin ne olacağına dair sorulan sorular üzerine şunları yazmıştır: *“1 Eylül sabahından beri, bilhassa Türkiye'yi yakından ve içinden tanımayan kimselerden aynı suali işitiyoruz: “Türkiye'nin vaziyeti ne olacaktır? ... Bu suali ancak şu manaya almak mümkün idi: “Türkiye'nin vaziyetinde bir değişiklik olacak mıdır? ... Türkiye'nin istediği şey sulhu korumak, eğer buna muvaffak olunamazsa, tehlikenin kendi emniyet sahasına sirayet etmemesine çalışmak ve aksi ihtimale karşı tedbirler almaktır.”*⁷⁹

Almanya Polonya'yı işgal ettikten dört gün sonra Fransa, birliklerini Saarland bölgesine sevk etmesine rağmen, bir sonuç elde edemeyince Almanya'nın

---

⁷⁴ Atay, “Avrupa Harbi Başlamıştır”, **Ulus**, 4 Eylül 1939.

⁷⁵ Yunus Nadi, “Avrupa Harbi Patlak Verdi”, **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1939.

⁷⁶ Yalçın, “Tecavüz”, **Yeni Sabah**, 2 Eylül 1939.

⁷⁷ Necmettin Sadak, “Nihayet Harp Başladı”, **Akşam**, 2 Eylül 1939.

⁷⁸ Daver, “Başlayan Harb Karşısında”, **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1939.

⁷⁹ Atay, “Harp ve Türkiye”, **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1939.

Polonya'ya karşı yürüttüğü yıldırım savaşı kolaylaşmış ve 13 Eylül'de Varşova'yı tamamen işgal etmiştir. Alman ordularına karşı Polonya'nın bir şansı olmayacağı, 17 Eylül'de Sovyet ordularının bu topraklara girmesiyle ortaya çıkmıştır.⁸⁰

Sovyetlerin bu saldırısı karşısında Yunus Nadi tepkisini şu cümlelerle dile getirmiştir: “*Son günlerin baş sürprizini... Alman-Rus âdemi tecavüz paktı teşkil etti... Bu misaka âdemi tecavüz misakı değil, tecavüz misakı demek elbette daha doğru olur... Lehistanın iki büyük devlet arasında evvelden kararlaştırılmış gizli bir planla taksime uğratılması elbette sürpriz kelimesinin dahi anlatmaktan aciz kalacağı daha büyük bir fecaat arzeder.*”⁸¹

1.3. Türkiye-İngiltere-Fransa İttifakı (19 Ekim 1939) ve Almanya

Müttefiklerin Nazileri kendi üzerlerine saldırtmak istemelerinden korkan Sovyetler Batı tarafından kendilerine telkin edilen bu güvensizliğin sonucunda Almanlara yanaşmış ve Ağustos 1939'da Alman-Sovyet Paktı imzalanmıştır. Bundan sonra SSCB Müttefiklerle anlaşma yolunda olan Türkiye'nin Batı ile bir ittifaka girmemesini, hiç olmazsa tarafsız kalmasını istemiştir. Almanya da aynı amaçlar doğrultusunda Moskova'nın Ankara üzerindeki nüfuzundan yararlanmayı düşünmüştür. Bunun üzerine Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu Moskova'ya davet edilmiş, Batı ve Sovyet dostluklarını bağdaştırmak gibi ideal bir politika sürdürmekte kararlı olan Türkiye bu çağrıyı ümitle karşılamıştır. Batı yanlısı bir Türkiye ile Almanya'nın müttefiki bir Sovyetler Birliği'nin yolları iyice ayrılmış olduğundan, Saraçoğlu üç gün için gitmiş olduğu Moskova'da yirmi iki gün kalmış ve sonunda görüşmeler tam bir başarısızlığa uğramıştır.⁸² Türkiye ileri sürülen Sovyet teklif ve taleplerini kabul etmeyince, bu devletle herhangi bir anlaşma imzası imkânsız olmuştur. Bu durum karşısında⁸³ 19 Ekim 1939 tarihinde Türk-Fransız-İngiliz

⁸⁰ Kılıç, ...*Hitler Almanyası*, s. 164-165.

⁸¹ Y. Nadi, “Sürprizlerin Şaşırtma Hududu”, *Cumhuriyet*, 18 Eylül 1939.

⁸² Baskın Oran, “Türkiye'nin Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu Nedir? (Türk-Sovyet İlişkileri 1939-1970)”, *Sbfd*, C. XXV, S. 1, Mart 1970, s. 48-49.

⁸³ Armaoğlu, “İkinci Dünya Harbinde Türkiye”, s. 148.

Karşılıklı Yardım Muahedesi Ankara'da imza ve 3738 sayılı kanunla tasdik edilmiştir.⁸⁴

Türkiye, Üçlü İttifak Antlaşması ile dış politikadaki geleneksel tarafsızlık politikasına son vermiş ve taraf olmuştur. Fakat savaşa katılmadığı sürece, bir müttefik olarak, harp harici siyasetini sürdürmüştür.⁸⁵

Antlaşmanın 1. Maddesi Türkiye'ye karşı bir Avrupa Devletinin (Almanya söz konusu) saldırısı durumunda İngiltere ve Fransa'nın onun yardımına gelmesini gerektirmiştir.

2. Madde de, Akdeniz bölgesinde bir Avrupa devletinin (İtalya söz konusu) saldırısı üzerine, İngiltere ve Fransa'nın ya da Türkiye'nin savaşa sürüklenmesiyle, karşılıklı yardım öngörülmüştür. Bu saldırı İtalya'nın üç devletten birine karşı doğrudan eyleme geçmesiyle olabileceği gibi, bir başka Akdeniz ülkesine saldırısı sonunda da ortaya çıkabilirdi.

3. Madde, İngiltere ve Fransa, 13 Nisan'da Yunanistan ve Romanya'ya verdikleri güvenceler gereği, savaşa girdiklerinde Türkiye'nin onlara yardımcı olmasıyla ilgilidir. Romanya için bu yardımın, Boğazlardan geçişi kolaylaştırmak biçiminde olacağı görüşmeler sırasında anlaşılmıştır.

4. Madde bir Avrupa devletinin (Almanya söz konusu), İngiltere ya da Fransa'ya saldırısı durumuyla ilgilidir ve 1. maddede öngörülen Türkiye'ye saldırı durumunun karşılığıdır. Şu var ki, 1.Madde de Almanya'nın Türkiye'ye saldırısı yardımlaşmayı gerektirirken, bu madde de yalnızca danışmalar yapılması ve Türkiye'nin iki Müttefiki için hiç değilse anlayışlı (hayırhah) tarafsızlık gütmesi öngörülmüştür.

5. Maddenin ilk paragrafı Almanya'nın, İngiltere ve Fransa'nın korumağı kararlaştırdıkları –Yunanistan ve Romanya dışındaki- Avrupa devletine (Polonya gibi) saldırısı üzerine onların savaşa girmesiyle ilgilidir. Böyle bir durumda, Türkiye ile danışmalara girilip ortak bir eylem işi ele alınacaktır. İkinci paragraf ise, Türkiye'nin isteği uyarınca, Almanya'nın Yugoslavya'ya bir saldırısı öngörülerek

---

⁸⁴ BCA: 030. 18. 01. 02 / 89. 111. 16.

⁸⁵ Koçak, ...*Milli Şef Dönemi*, s. 311.

konulmuştur. Çünkü böyle bir saldırıyı Türkiye kendi güvenliği için tehlikeli sayacağını Müttefiklerine görüşmeler sırasında anlatmıştır.

6. Madde antlaşmanın bir savunma paktı olduğunu göstermektedir.

7. Madde, Türkiye'nin isteği üzerine antlaşmanın, imzacılardan birinin ayrılması ya da onu uygulamaktan kaçınması gibi bir durumda, ötekiyle geçerli kalması düşünülerek konulmuştur. Bununla, Türkiye'nin özellikle İngiltere ile bağları sıkı tutmak istediği anlaşılmaktadır.

8. Madde silah bırakışımı ve barışın birlikte yapılmasını öngörmektedir.

9. Madde, antlaşmanın onay işlemleri, yürürlüğe girişi ve süresiyle ilgilidir.

Ekli 1 sayılı Protokol de antlaşmanın hemen yürürlüğe konulması içindir. 2 sayılı Protokol diplomasi tarihimize “Sovyet Çekincesi” (ihtirazi kayıt) olarak geçmiştir. Bu çekince antlaşmanın Türkiye'ye yüklediği yükümlerin onu Sovyetler Birliği ile savaşa sürüklemesini önlemek için konulmuştur.

Antlaşmaya ekli 3 sayılı gizli Protokol de, 5. Maddenin 2. Fırcasının öngördüğü bir saldırı (Yugoslavya üzerinden bir saldırı) durumunda, İngiltere ve Fransa'nın Türkiye ile askersel iş birliğinin ve ona yapacakları yardımın, bir Avrupa devletince girişilen saldırının Bulgaristan ya da Yunanistan sınırına erişmesiyle başlayacağı, başka deyişle, bu saldırının Türkiye sınırına yaklaşmasını beklemeden harekete geçecekleri yazılıdır.

Antlaşma günü, İngiliz ve Fransız Generalleriyle birlikte imzalanan 10 maddelik gizli sözleşmede, düşmanın saldırısı durumunda nerelerde, hangi hedefler için ve nasıl eyleme geçileceği ayrı ayrı gösterilmiştir. Antlaşmanın eklerinden olan özel anlaşma ise iki batılı devletin Türkiye'ye vereceği kredileri karara bağlamıştır.⁸⁶

Cumhuriyet Gazetesi haberi manşetten Türk-İngiliz-Fransız İttifakı başlığıyla duyurmuş ve üç devlet arasında yapılan muahede dün akşam Ankara'da Başvekilimizle İngiltere ve Fransa büyükelçileri tarafından merasimle imzalandı,

⁸⁶ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, C. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s. 602-603-604.

ittifakın mahiyeti sadece tedafüidir⁸⁷ diye devam etmiştir. Akşam Gazetesi ise haberi şu cümlelerle duyurmuştur: Türk-İngiliz-Fransız karşılıklı yardım muahedesi imza edildi. Türkiye, herhangi hududunda, bir Avrupa devleti tarafından tecavüz neticesi harbe tutuşursa İngiltere ve Fransa bilfiil yardımına gelecekler.⁸⁸

Yunus Nadi ehemmiyetli sulh eseri olarak nitelendirdiği bu anlaşmanın, Akdeniz’de ve Türkiye’nin emniyet sahası olan bölgelerde sulhu korumak maksadıyla gerçekleştirildiği görüşünü sunmuştur.⁸⁹ Sadak ise konuyla ilgili olarak şöyle yazmıştır: “*Muahedenin tanziminde hâkim olan tek fikir gibi, maddelerinde yazılı ahkâmdan çıkan mana şu iki basit kelimedede hulasa edilebilir: Sulhu korumak.*”⁹⁰

Paktın dünya efkârındaki akislerine gelince; Fransız ve İngiliz Gazeteleri “*Türkiye, dürüstlüğün parlak bir delilini daha göstermiştir*”⁹¹ yorumunda bulunmuştur. Times Gazetesi, anlaşmanın Akdeniz’de sulhun devamında kati tesiri olacağını söylemiştir.⁹² Amerikan Gazetesi Nevyork Tribüne ise paktı, Roma-Berlin mihverine indirilmiş bir darbe olarak tavsif etmiş ve bu paktın, Akdenizi bir müttefik denizine tahvil edeceğini belirtmiştir.⁹³ Rus Gazetesi İzvestia, Şükrü Saraçoğlu’nun Moskova’dan ayrılırken yayımlanan bildiri ve gazete haberlerinin ılımlı ve yatıştırıcı lisanının tersine, hırçın bir ifade ile Üçlü İttifak Antlaşması’nın Türkiye’yi savaş yoluna sürüklediğini, İngiliz ve Fransızların Türk-Sovyet dostluğunu istismar ederek Sovyetleri Almanlarla savaşa sürüklemeye uğraştıklarını, Türkiye’nin kendi üstüne büyük sorumluluklar aldığını yazmıştır.⁹⁴

Paktın Almanya’daki akislerine gelince; Almanya, Büyükelçi Papen’i rapor vermek için hemen Berlin’e çağırmıştır. Londra’dan gelen bir haberse, Türkiye’nin harici siyaseti dolayısıyla Berlin’de büyük bir huzursuzluk ve ümitsizlik

---

⁸⁷ **Cumhuriyet**, 20 Brinciteşrin 1939.

⁸⁸ **Akşam**, 20 Teşrinievvel 1939.

⁸⁹ Y. Nadi, “Türkiye ile İngiltere ve Fransa Arasında”, **Cumhuriyet**, 20 Birinciteşrin 1939.

⁹⁰ Sadak, “Türkiye, İngiltere, Fransa İttifakı”, **Akşam**, 20 Teşrinievvel 1939.

⁹¹ **Cumhuriyet**, 21 Birinciteşrin 1939.

⁹² **Akşam**, 21 Teşrinievvel 1939.

⁹³ **Cumhuriyet**, 22 Birinciteşrin 1939 – **Akşam**, 22 Teşrinievvel 1939.

⁹⁴ Cevat Açıkalın, “Cevat Açıkalın’ın Anıları: 2. Dünya Savaşı’nın İlk Yılları 1939-1941 ”, (Yay. Haz. İsmail Soysal), *Bellekten*, C. LVI, S. 217, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992, s. 1022.

hissedildiğini bildirmiştir.⁹⁵ Alman Gazetesi Correspondance Diplomatique, “esasları aylarca evvel belirlenen paktın imzası, Moskova görüşmeleri nedeniyle ertelenmiş fakat Türkiye ve Rusya bir anlaşmaya varamamıştır” dedikten sonra İngilizlerin Türk Boğazlarında emelleri olduğuna değinmiştir. Türkiye ile ilgili olarak da şunları söylemiştir: “Muahedenin Türkiye için kıymeti meşkûttur. Muahedenin hiçbir kimsenin aleyhine müteveccih olmadığı bildirilmektedir. Fakat evvelki deklarasyonlar muahedenin Akdeniz’de bir teşriki mesai ile istihdaf ettiği istikameti bildirmiştir. Londraya nazaran, muahede Almanya’yı da tehdid etmektedir. Muahedenin imzasındaki istical gösteriyor ki, Türkiye Atatürk tarafından çizilen politika hattını terk etmektedir. İhtimal, gizli tehlikeler endişesi Türkiye’yi bir emniyet süpürge teminine sevkeylemiştir ve buna binaendir ki zeyl protokol hususi bir manayı haizdir. Bu protokolde Türkiye’nin kendisini Sovyetler Birliğiyle harbe sürükleyebilecek bir harekete mecbur olmayacağı yazılıdır. Türk devlet adamları bu hükümle hareket serbestisini muhafaza etmek istemişlerdir. Şimdi muzaffer İngiltere’ye yapılan hediye ile Sovyet Rusya’nın Karadeniz’deki kati isteklerini nasıl telif edebileceklerinin tayini kendilerine terettüb eden bir iştir.”⁹⁶ Yani bu pakt Almanya’yı oldukça tedirgin ve huzursuz etmiştir.

Nadir Nadi, Almanya’nın bu paktan memnun olmadığı gibi Sovyet Rusya’nın da gayrimemnun olduğunu ispata çalıştığına ve bu ispatta da İzvestia Gazetesinin “Ankara Paktı kuvvetli bir sulh unsuru olarak telakki edilemez” sözünü kullandığına değinerek bir makalenin bir tek cümlesini alarak propaganda vesilesi icad etmesini eleştirmiş ve aksine bu paktın iyi niyet sahibi milletleri istisnasız memnun ettiğini dile getirmiştir.⁹⁷

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, TBMM’nin açılışı vesilesiyle 1 Kasım 1939 tarihinde yaptığı konuşmada Türk siyasetinin esas çizgilerini ve amaçlarını şu şekilde beyan etmiştir:

---

⁹⁵ **Akşam**, 20 Teşrinievvel 1939.

⁹⁶ **Cumhuriyet**, 21 Birinciteşrin 1939.

⁹⁷ N. Nadi, “Ankara Paktından İyi Niyet Sahibi Her Millet Memnun Olmuştur”, **Cumhuriyet**, 24 Birinciteşrin 1939.

“19 Ekim’de imza edilen andlaşma hiçbir devletin aleyhine olmayarak, hiç olmazsa etkimizin ulaştığı alanda uluslararası barış ve güvenliğe hizmet etmek suretiyle, kendi güvenliğimizi masun tutmak amacını gütmektedir. Barışı korumak ülküsü her memlekete kendi özel bünyesi, coğrafi konumu ve imkânlarına göre ayrı ayrı tedbirler ilham edebilir. Türkiye için hareket hattını önceden açıkça ve içtenlikle belli etmek barış yolundaki görev ve tedbirlerinin en etkin olanıdır, denebilir. Biz bu andlaşma ile savaş faciası içinde ızdırap çeken Avrupa’da bir güvenlik bölgesi kurmakla, bu facianın ilerde yayılma ve gelişmesini önlemek amacını güdüyoruz. Andlaşmanın harekete geçmesi bu meşru amaçları çiğnemek isteyenlerin bulunmasına bağlıdır. Bu ihtimal dışında bizim Müttefikler ile olan bağlarımız ve hep beraber ilan etmiş olduğumuz yüksek ideal etrafındaki beraberliğimiz diğer devletlerle normal dostane münasebetlerimizi bozucu nitelikte değildir. Bu gün olduğu gibi yarın da memleketimizi savaş dışında bırakmayı, güvenlik ve taahhütlerimizi bozmamak şartıyla, milletimize karşı görev gereği olarak içtenlikle istiyoruz.”⁹⁸

İsmet İnönü bu konuşmada ayrıca Şükrü Saraçoğlu’nun Moskova’daki temaslarının sonuçlarını da şu şekilde değerlendirmiştir:

“Hariciye Vekilimiz, Sovyet Hükümeti’nin misafiri olarak Moskova’da üç hafta kadar temas ve müzakerede bulundu. Bu müzakereden eski dostumuz Sovyet İttihadiyle aramızda bugünkü mesut münasebetlerinden daha ileri bir vaziyet ifade edecek bir anlaşma meydana geleceğini ümit etmiştik. Neticeye varmak için iktidarımızda bulunan bütün gayreti sarf etmiş ve bir an muvaffakiyetin elde edildiği anlayışına varmıştık. Buna rağmen bizim menfaatimize olduğu kadar karşı tarafın menfaatine de muvafık olduğunu zannettiğimiz neticenin istihsalı, bu defa mümkün olamamıştır. Bununla beraber bilirsiniz ki, iki komşu memleket arasındaki dostluk kuvvetli esaslara müstenittir. Bu devrin muvakkat icaplarından doğan şartlar ve imkânsızlıklar, bu dostluğu ihmal etmemelidir... Biz, mazide olduğu gibi atide de Türk-Sovyet münasebetlerinin dostane seyrini samimi olarak takibedeceğiz.”⁹⁹

⁹⁸ Açıklan, “2. Dünya Savaşı’nın İlk Yılları”, s. 1025-1026.

⁹⁹ TBMM ZC, Devre: 6, İçtima: 1, C. 6, 1 Teşrin Sani 1939, s. 2-6.

1.4. Türk Kamuoyunda Almanya'nın Batı Avrupa Ülkelerini İşgali

“Almanlarla anlaşmadan önce, kendilerini Alman tecavüzünden korumak için Baltık memleketleriyle Finlandiya'ya karşı serbesti isteyen Sovyetlerin bu isteğini Müttefikler kabul etmemiştir. Ağustos Paktyla Almanlardan yana olan Sovyetler, aynı yerleri bu kez Müttefiklerin tecavüzünden kendini korumak için Almanlardan istemiştir. Çenber içine alınmaktan korkan Almanya ise, senelerden beri benimsediği prensibi bir tarafa bırakarak hareket serbestisini Sovyetlere vermiştir. Sovyetler bundan sonra üç Baltık memleketinden bir takım üsler aldıktan sonra Finlandiya ile müzakereye girişmiş, ancak Finlandiya kendini savununca yüz dört gün süren bir muharebe gerçekleşmiştir. Sovyetler ise daha fazla harp yapmamak için ileri sürdükleri şartları kabul ettirmiştir.”¹⁰⁰ İsveç ve Norveç Almanya'dan korktukları için, Müttefiklerin Finlandiya'ya kendi toprakları üzerinden yardım etmelerini kabul etmemiştir.¹⁰¹

Bu arada Batı cephesinde her ne kadar İngiltere ve Fransa 3 Eylül'de Almanya'ya savaş ilan etmişlerse de, 6 ay süreyle herhangi bir çatışma olmamıştır. Bu durumda Fransız ordusu, Maginot Hattı'nın arkasında Almanları beklerken Ekim 1939'dan itibaren Polonya harekâtını tamamlayan Alman askerleri de kışın gelmesiyle birlikte Siegfried Hattı'nın arkasında beklemeye başlamıştır.¹⁰² Ancak 9 Nisan 1940'da Alman ordusu yine hiçbir savaş açıklaması yapmadan Danimarka ve Norveç'e saldırmıştır. Danimarka ciddi bir direniş göstermeden teslim olmuş, Norveç

¹⁰⁰ Esmer, “Bir Mugalâta”, **Ulus**, 17 Mart 1940.

¹⁰¹ Mümtaz Faik Fenik, “Müttefikler Finlandiya'ya Nereden Yardım Edebilirlerdi?”, **Ulus**, 17 Mart 1940.

¹⁰² **Maginot Hattı:** Fransız generalleri, Birinci Dünya Savaşından sonra bir dahaki savaşta ulusal seferberlik tamamlanana kadar gereken zamanın kazanılabilmesi için 1930'larda dünyanın en güçlü savunma hattını kurmaya karar verdiler. 2778 km uzunluğunda inşa edilen Hat birbirinden bir top atımı uzaklıkta 50 savunma kulesi ve bunlarla bağlantılı yeraltı sığınaklarından oluşuyordu. Düşmanın ele geçirmesi neredeyse imkânsız olan sığınaklarda askerlerin yaşaması için her şey mevcuttu. Fakat savaş başladığında Maginot Hattı hiç test edilmemişti ve aslında iki zayıf noktası vardı: Belçika sınırı ve askerlerin ilerlemesini olanaksız kılan sıklıkta ağaç örtüsüyle Ardennes ormanları civarı. Aşılamazlık varsayımı Fransız ordusunu hareketsizliğe itmiş, savaş yaklaşırken dahi hattın Belçika sınırı boyunca denize kadar uzatılması ya da yeni Alman tank taktiklerinin etkinliği düşünülmemiştir. Fransızlar savaş başladığında Almanların kuzeyden savunmasız Belçika sınırından saldıracaklarını hesaplamışlar ve güçlerinin büyük kısmını bu bölgeye kaydırmışlardı. Almanlar ise Ardennes'de Fransız hatlarını yararak “aşılmaz” Maginot Hattını geçtiler ve Belçika sınırına yığılmış Fransız ordularını arkadan sararak teslim aldılar. Aydın, s. 409-410.

ise direnme kararı alınca 14 Nisan'da Müttefik orduları Norveç adalarına çıkmışlar ve yaklaşık iki ay sürecek bir savaş başlamıştır. Savaş, Norveç ordusunun 10 Haziran 1940'da Alman ordularına teslim olmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁰³ Bu arada Norveç'in işgali üzerine İngiltere Başbakanı Chamberlain istifa etmiş, yerine Sir Winston Churchill başbakan olmuştur.¹⁰⁴

Türk Basınında olayların değerlendirilmesi yapılmıştır. Yunus Nadi Almanya'nın saldırı gerekçesinin ablukanın şiddetlendirilmesi olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁵ Atay ise "*Müttefikler 8 Nisan sabahı Norveç kıyılarına mayın dökmüşlerdi. Almanya, Danimarka ve Norveç'e karşı uzun müddetten beri hazırlandığına şüphe olmayan bir işgal planını süratle tatbik etmiştir*"¹⁰⁶ diyerek Almanya'nın zaten bu işgali çok önceden planladığını vurgulamıştır. Nadir Nadi ise Almanya'nın Norveç saldırısını başlıca iki gaye için yaptığını; bunların ise demir madenlerinden mahrum kalmamak ve İngiltere'ye yakın yeni üsler elde etmek olduğu görüşünü sunmuştur.¹⁰⁷

Abidin Daver, Danimarka ve Norveç'in bitaraf olmasının yarar sağlamadığını ve beklenen sonuçtan kurtulamadıklarını yazmıştır.¹⁰⁸ Aynı şekilde Falih Rıfkı Atay da "Bitaraflık Devri Geçti" adlı makalesinde, Danimarka ve Norveç'in işgal edilmelerinin, tarafsızlık politikasının Almanya'yı yatıştırmadığını açıkça gösterdiğini belirtmiştir.¹⁰⁹

Alman ordusu, Nisan ayında başlattığı bu saldırının ardından 10 Mayıs 1940'dan itibaren, yine bitaraf ülke olduklarını açıklayan Benelux ülkelerine yönelmiştir. Alman birlikleri 10 Mayıs'ta Lüksemburg'u, 15 Mayıs'ta da Müttefik ordularından oluşan cepheyi yarararak Hollanda'yı teslim almıştır. Belçika ise İngiliz birliklerinin takviyesi sayesinde, Alman ordularına ancak 28 Mayıs'a kadar direnebilmiştir. Alman orduları 335 bin askerden oluşan İngiliz, Fransız ve Belçika

---

¹⁰³ Kılıç, *...Hitler Almanyası*, s. 168.

¹⁰⁴ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, s. 406.

¹⁰⁵ Y. Nadi, "Yeni Bir Safha: Şimalde Harb", *Cumhuriyet*, 10 Nisan 1940.

¹⁰⁶ Atay, "Kıyamet Şimalde Koptu", *Ulus*, 10 Nisan 1940.

¹⁰⁷ N. Nadi, "Bir Tahliye Hadisesinin Tahlili", *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1940.

¹⁰⁸ Abidin Daver, "İki Devlet Daha Gitti", *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1940.

¹⁰⁹ Atay, "Bitaraflık Devri Geçti", *Ulus*, 26 Nisan 1940.

ordularını Fransa'nın Dunkergue Limanı civarında sıkıştırınca, bu ordular tüm silahlarını ve malzemelerini bırakarak, İngiltere'ye kaçmak zorunda kalmıştır.¹¹⁰

Türk Basını, tarafsız ülkeleri birlik olmaya çağırmıştır. Yunus Nadi, bitaraf ülkelerin tek tek saldırıya uğramayı beklemek yerine birlik olup saldırılara karşı koymaları tavsiyesinde bulunmuştur.¹¹¹ Nadi bir diğer makalesinde ise, İtalya ve Balkanlardan başka hatta Amerika'nın bile bu harb dışında kalacağını zannetmenin artık safderunluk olacağını belirtmiş ve bu vahim buhran vaziyeti önünde Balkanlılara, Belçika ve Hollanda'yı da son misal diye göstererek gözlerini dört açmalarını ve sıralarını sıklaştırmalarını tavsiye etmiştir.¹¹²

Başvekil Refik Saydam radyodan millete verdiği mühim hitabede dış politikaya dair şu sözleri söylemiştir: *“Bizim harici siyasetimiz vatanımızın selameti için en isabetli yoldur. Bunda sergüzeştten eser yoktur. Bugün harb hariciyiz ve öyle kalmak isteriz. Fakat bilmelisiniz ki dışarıda mütemadiyen hazırlıklar artmakta ve ne vakit nereye karşı kullanılacağı belli olmayan tertibler alınmaktadır. Bu sebeble vatan müdafası için silaha sarılmak mecburiyeti bir an hatırımızdan çıkmamalıdır.”*¹¹³

1.4.1. Fransa'nın Yenilgisi ve Türkiye Üzerinde Artan Müttefik Baskısı

İtalya'nın bu harpte alacağı vaziyet de büyük merak konusu olmuştur. Yeni harbin başlangıcında İsviçre'den gelen bir haberde, İtalya'da büyük bir hoşnutsuzluk olduğu, Mussolini'nin bitaraf kalmak istediği ve İtalya'nın İngiltere ve Fransa ile hoş geçinmek kararında bulunduğu bildirilmiştir.¹¹⁴

Bu sırada Alman birlikleri, 14 Haziran 1940'da Fransa'ya saldırmış ve yaklaşık sekiz gün süren savaştan sonra, 22 Haziran'da bu ülkeyi teslim almıştır. Teslim kararı, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı yenilgisini imzaladığı Fransa'nın

¹¹⁰ Kılıç, ...Hitler Almanyası, s. 170.

¹¹¹ Y. Nadi, “Varan Altı, Yedi, Sekiz!”, **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1940.

¹¹² Y. Nadi, “Harb Ciddi Safhasına Girmiştir”, **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1940.

¹¹³ Y. Nadi, “Avrupa Harbi Karşısında Türkiye”, **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1940.

¹¹⁴ BCA: 030. 10 / 239. 611. 35.

Compeigne şehrindeki aynı vagona imzalanmıştır. Bu imzadan sonra, Fransa'nın kuzeyi Alman ordusunca işgal edilirken, güneyinde Mareşal Philippe Petain yönetiminde, Nazi yanlısı Vichy hükümeti kurulmuştur.¹¹⁵

Türk Basınında Fransa yenilgisi derin bir hayret uyandırmıştır. Geçilemez denilen dönemin Fransız Harbiye Nazırı Andre Maginot'un ismini taşıyan Maginot Hattı 23 gün gibi kısa bir sürede yok edilmiştir.¹¹⁶ Nadir Nadi Mareşal Petain'in Almanya'ya yaptığı sulh teklifini takdir etmiş ve şunları yazmıştır: “*Fransız gençliğinin kanını beyhude yere akıtmamak gayesile, kendisi için şüphesiz hayattan çok aziz olan bir şerefi feda etmekten çekinmiyor. Teklifin neticesi ne olursa olsun bu adam büyük adamdır ve böyle adamlar yetiştiren bir millet büyük millettir.*”¹¹⁷ Atay ise “*Yerli yabancı dört milyona yakın ordusu ile Fransa, beş haftada yıkılmıştır. 1 Eylül'de böyle bir hadiseye kimsenin hatta bizzat mihver devletlerinin dahi ihtimal vermediğine şüphe yoktu*”¹¹⁸ diyerek şaşkınlığını belirtmiştir.

Fransa'nın askeri açıdan kesin yenilgisine az bir süre kala, o zamana kadar savaşa katılmamayı tercih etmiş olan İtalya¹¹⁹ 10 Haziran'dan itibaren Fransa ve İngiltere ile harp halinde olduğunu ilan etmiştir.¹²⁰ Mussolini 10 Haziran tarihli nutkunda, “*İtalyan milletinin mevcudiyetini tehdit eden garp demokrasilerine karşı harbe giriyoruz*”¹²¹ demiştir.

İtalya'nın İngiltere ve Fransa'ya savaş ilanının ertesi günü, 11 Haziran'da, İngiltere ve Fransa'nın Ankara Büyükelçileri, Hariciye Vekâleti Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu'nu ziyaret ederek Üçlü İttifak Antlaşması'nın ikinci maddesinin derhal uygulamaya konulmasını talep etmiştir. Müttefikler Ankara'dan ayrıca, Türkiye'nin İtalya ile ilişkilerini derhal kesmesini, genel seferberlik ilan etmesini, deniz ve hava üslerini müttefik güçlerine açmasını, İtalya'ya savaş ilan etmesini, Türkiye'de bulunan İtalyan vatandaşlarını sınır dışı etmesini, İtalyan

---

¹¹⁵ Kılıç, ...*Hitler Almanyası*, s. 171.

¹¹⁶ Özdoğan, ...*Türk-Alman ilişkileri*, s. 35.

¹¹⁷ N. Nadi, “Fransa'nın Sulh Teklifi”, **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1940.

¹¹⁸ Atay, “Fransa'ya Sulh Şartları Verilirken”, **Ulus**, 22 Haziran 1940.

¹¹⁹ Koçak, ...*Milli Şef Dönemi*, s. 302.

¹²⁰ BCA: 030. 10 / 239. 612. 14.

¹²¹ **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1940.

bandıralı ve İtalya'ya ait gemilerle İtalyan limanlarından gelen tarafsız ülke bandıralı gemilere el koymasını da istemiştir. Şükrü Saraçoğlu 13 Haziran'da Müttefik devletlerin Büyükelçilerine, Üçlü İttifak Antlaşması'na ek ikinci protokole işaret ederek, hali hazırdaki durumun Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile bir çatışmaya sevk edebileceğini belirtmiş ve Müttefik taleplerinin bu nedenle Türk hükümetince kabul edilmediğini açıklamıştır. Sovyetler Birliği ise haziran ayında, Baltık devletlerini fiilen işgal etmiştir. Litvanya 15 Haziran'da, Letonya ve Estonya ise 17 Haziran'da SSCB'ye katılma kararı almıştır. Moskova 26 Haziran'da Romanya'ya kesin bir uyarı vererek, Besarabya'yı ve Kuzey Dobruca'yı istemiş, Romanya da Sovyetler Birliği'nin bu talebini derhal kabul etmek zorunda kalmıştır. Çünkü İngiltere'nin tek yanlı garanti verdiği Romanya'ya askeri açıdan etkili bir biçimde yardım edebilmesi için tek yol Boğazlardan geçmektedir ancak Türkiye, Müttefiklerin, Boğazların Müttefik güçlerine açılması yolundaki taleplerini kabul etmemiştir. Türkiye, 14 Haziran 1940'da, yani Paris'in Alman ordusu tarafından işgal edildiği gün, savaş dışı durumunu resmen açıklamıştır.¹²²

Kendisine söz verilmesine rağmen Müttefiklerinden ekonomik ve askeri yardım alamayan, savaşa girse Almanya ile karşı karşıya kalacağını anlayan ve Rusya'nın tepkisinden çekinen Türkiye, 19 Ekim 1939 tarihli ittifak antlaşmasının 2 sayılı protokolünü gerekçe göstererek bu kararı almıştır. Çünkü bu protokol gereği Türkiye'nin üstlenmiş olduğu yükümlülükler, onu Sovyetler Birliği ile silahlı bir uyuşmazlığa sürükleyebilecek bir eyleme zorlamamaktadır.¹²³

22 Haziran'da Fransa'nın mütareke imzalayarak teslim olmasından dört gün sonra, Başbakan Refik Saydam Meclis'te şu konuşmayı yapmıştır: “*İtalya'nın harbe girmesi üzerine hadis olan vaziyeti Cumhuriyet Hükümeti etrafı ile tetkik etmiş ve Üçlü Muahedenin cüzü mütemmimi (tamamlayıcı parçası) olan 2 numaralı protokol hükmünü tatbika karar vererek icab eden tebligatı yapmıştır. Buna nazaran Türkiye hâlihazırdaki gayri muhariplik vaziyetini muhafaza etmektedir. Her türlü tahrikten*

---

¹²² Koçak, ...*Milli Şef Dönemi*, s. 303-304-305.

¹²³ Özdoğan, ...*Türk-Alman İlişkileri*, s. 34.

kaçınan dikkatli vaziyetimizin memleketimiz için olduğu kadar etrafımız için de sulhun muhafazasına hizmet edeceğini ümid etmekteyiz.”¹²⁴

Türkiye'nin bu kararında, Moskova'nın belirsiz tutumunun olduğu kadar, ama ondan daha büyük ölçüde batı cephesinde Alman ordusunun kazandığı askeri zaferin ve Fransa'nın kısa zamanda beklenmedik çöküşünün önemli rolü olmuştur. İsmet İnönü, savaşın bu aşamasında ve Ankara açısından bu kritik dönüm noktasında, Türkiye'nin aslında bir saldırıya uğramamak için katıldığı askeri pakt nedeni ile savaşa katılmak zorunda kalmasından kaçınmak istemiştir. İnönü'nün politikası, Türkiye'yi her ne pahasına olursa olsun savaştan uzak tutmaktır. Türkiye, bir saldırıya uğramadığı sürece savaşa katılmayacaktır. Çünkü İnönü'nün gözünde, Türkiye'nin ne istediği ne de elinden çıkmaması için korumaya çalıştığı sömürge toprakları vardır. Dolayısıyla da, herhangi bir grubun yanında bir başka gruba karşı savaşmasında herhangi bir çıkarı yoktur ve olamazdı da. İnönü başta olmak üzere, hemen hemen tüm Türk yöneticiler, yeniden genişleme uğruna girişilen Birinci Dünya Harbi macerasını ve ülkenin/halkın çektiği acıları yakından tanımakta ve bilmektedir.¹²⁵ Bu yüzden Türkiye, çok dengeli ve duyarlı bir tarafsızlık siyaseti yürütmüştür.¹²⁶

Türkiye özellikle şu üç gerekçeyle Üçlü Pakt gereği savaşa girmesi konusundaki baskıları önlemeye çalışmıştır:

1. Üçlü İttifak, İngiltere ve Fransa'yla yapılmıştır ve Fransa ateşkes isteyerek savaştan çekildiği için, Türkiye'ye yardıma gelecek iki ülkeden biri ortadan kalkmıştır. Bu durumda Türkiye'nin savaşa girmek zorunda bulunduğu iddiası, ittifakın ruhuna aykırıdır.
2. Üçlü İttifak'a ek olarak yapılan 2 numaralı protokol, SSCB'yle silahlı bir uyumsuzluğa sürüklenmesine neden olabilecek bir eylem Türkiye'nin zorlanamayacağına ilişkindir. Polonya işgalinin de gösterdiği gibi, Türkiye savaşa

---

¹²⁴ TBMM ZC, Devre: 6, İçtima: 1, C. 12-13, 26 Haziran 1940, s. 163. Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s. 15-16.

¹²⁵ Koçak, *Milli Şef Dönemi*, s. 307-308.

¹²⁶ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi (1789-1980)*, İmaj Yayıncılık, Ankara 2004, s. 216.

girerse Sovyet saldırısına uğrayabilir. Bu nedenle, bu 2 numaralı protokol gereği Türkiye'nin savaşa girmesi mümkün değildir.

3. Üçlü İttifak'la birlikte imzalanan özel anlaşmanın 6. Maddesi, Türkiye'nin yükümlülüklerinin ancak Fransa ve İngiltere tarafından kendisine söz verilen savaş gereçlerinin gelmesinden sonra devreye gireceğini söylemektedir. Yani, Türkiye kendisine vaat edilen silahları almadan savaşa girmek zorunda değildir.¹²⁷

Fransa'nın yenilgisi Türk Basınında şaşkınlığa neden olmakla birlikte bir Alman realitesi polemiğini de ortaya çıkarmıştır. Bu polemiği başlatan¹²⁸ ve daha önce Alman saldırılarına karşı yazılar yazan Nadir Nadi, "Alman Birliği Karşısında Avrupa" adlı yazısında şöyle demiştir: "*Dünya, realiteyi olduğu gibi görmeğe mecburdur. Bu ülke gücünü Alman Birliğinden almıştır... Bugün Avrupa'da bir Alman kudreti yaşıyor... Aynı dili konuşan, aynı emellere malik 90 milyonluk bir kitle, Avrupa'nın ortasında artık devlet teşkil ediyor. Bu bir realitedir ve bunu olduğu gibi kabul etmek lâzımdır. 90 milyon insanın Avrupa için bir tehlike olacağını ileri sürerek, Alman birliğini parçalamağa uğraşmak, tarihi tersine yürütmek gayretine benzer. Alman birliğini parçalamak için milliyet fikrini öldürmekten başka çare kalmamıştır. Bu fikir yaşadığı müddetçe hiç bir milleti, devamlı olarak parçalamak kabil olmayacaktır. Avrupa devletleri realiteyi olduğu gibi görmeli ve yollarını ona göre tayin etmelidirler. Realite karşısında nikbin bulunmak şarttır.*"¹²⁹

Basında bu yazıya çok sert tepkiler gelmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın, 31 Temmuz 1940 tarihli yazısında bu makaleye şöyle cevap vermiştir: "*Zahiren Avrupa devletlerine nasihat veriliyor. Fakat Avrupa devletleri kim? İngiltere muharip olduğu için onu makalenin şümulü dairesinden hariç tutmak tabiidir. İtalya, Almanya'nın müttefikidir. İspanya da buna yakın bir vaziyette dostudur. Şu halde Avrupa'da hangi devletler bugün realiteyi, yani doksan milyon Alman kuvvetinin mevcudiyetini tanımamak ve onu parçalamak istiyor? Balkan devletleri mi? O zavallıların Mihver etrafında nasıl pervane gibi döndükleri göz önünde. Kala kala ortada alını yukarda*

¹²⁷ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası (1918-1980), Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 394-395.

¹²⁸ Kılıç, *...Hitler Almanyası*, s. 237.

¹²⁹ N. Nadi, "Alman Birliği Karşısında Avrupa", *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1940.

*bir Türkiye kalıyor ki, realiteyi görmeyen ve kabul etmeyen bu olmak lâzım geliyor. Bugün ki gerçek nedir ve ne demektir? Bizim makaleden anlamadığımız şudur: Harp bitmiş sayılır. Almanya galibdir. İngiltere'nin yarın harbi kazanacağını düşünmek hayal peşinde koşturur. Almanya 90 milyonluk müdhiş bir küttür. Suyun akıntısına karşı yürümek manasızdır. Binaenaleyh biz de Almanya'nın nüfuzuna tâbi olalım ve boyun eğelim. ... Alman galibiyeti bugün katiben bir realite değildir."*¹³⁰

Nadir Nadi, 1 Ağustos 1940 tarihinde yayınlanan makalesinde, on bir aylık savaşa nazaran, özellikle Fransız ordusu yenildikten sonra vaziyetin harbin başlangıcına göre daha iyi anlaşıldığını, İngiltere'nin Fransa'nın nakavt olmasına rağmen savaşa devam ettiğini belirtmiş, harbin bütün milletlerin hayat haklarını tanıyan yeni bir nizam ile sonuçlanmasını temenni etmiş ve milli çıkarlarımızı tehlikeye sokacak bir durum ortaya çıkmadığı sürece kendimizi Almanya ve İtalya ile düşman saymanın Türk siyasetine uymayacağını vurgulamıştır.¹³¹ Hüseyin Cahit Yalçın, Nadi'nin görüşlerine cevap olarak şunları yazmıştır: “*Sulh zamanında olsaydı, matbuat sütunlarında hatta harici siyasete aid muhtelif fikirlerin müdafaaası tabii addedilebilir ve üzerinde israra hiç mayal görülmeyebilirdi. Fakat bugün cihan siyasetindeki umumi ve müdhiş buhran henüz geçmediği gibi istikbalin karanlığı ve türlü türlü ihtimalleri de azalmamıştır. Bu buhranın bir harb şeklinde memleketimize kadar şumul peyda etmeyeceği hiç kimse tarafından temin edilemez... İçimizde bir arkadaşın bütün bu siyasete aykırı şekillerde memleketin kanaatini, manevi kuvvetini sarsacak, tekrarr etmiş milli siyaseti hatalı ve Almanları haklı gösterecek surette neşriyatta bulunmasına tahammül ve sükût edemeyiz.*¹³² CHP'nin yayın organı Ulus da bu polemige katılmış ve Falih Rıfkı Atay “*Dış politika yazılarına dikkat edelim! Çünkü bugün dış politika demek, milli müdafaa siyaseti demektir*”¹³³ sözleriyle basını uyarmıştır. Bu polemik, Cumhuriyet Gazetesi'nin 10 Ağustos-8 Kasım 1940 tarihleri arasında üç ay kapatılmasıyla sonuçlanmıştır.¹³⁴

¹³⁰ Yalçın, “Bugün ki Realite”, **Yeni Sabah**, 31 Temmuz 1940.

¹³¹ N. Nadi, “Avrupa Buhranı Karşısında Türkiye”, **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1940.

¹³² Yalçın, “Felaket Doğuracak Fikirler”, **Yeni Sabah**, 1 Ağustos 1940.

¹³³ Atay, “Dış Politika Yazılarına Dikkat Edelim!”, **Ulus**, 2 Ağustos 1940.

¹³⁴ BCA: 030. 18. 01. 02 / 92. 8. 9.

Bu arada Türkiye de bir savaş olasılığına karşı önlemler almayı ihmal etmemiştir. Trakya 12 Haziran'da yasak bölge ilan edilmiş ve yabancıların Edirne'de bir geceden fazla kalmaları yasaklanmıştır. Diğer yandan Türk ordu birlikleri Trakya'da, Ege Bölgesinde ve Sovyet sınırında yığınak yapmıştır.¹³⁵

Fransız zaferinin ardından Hitler, 16 Temmuz'da "Seelöwe" (Deniz Aslanı) operasyonu adını verdiği İngiltere'nin işgal emrini vermiştir. Ancak daha çok uçakların katıldığı bu saldırılardan istenen sonuç elde edilemeyince, işgal planı 17 Eylül'de belirsiz bir tarihe ertelenmiştir.¹³⁶ Ayrıca Eylül 1940'dan itibaren Atlantik'te gemilerin batırılmaya başlanmasıyla birlikte, Amerika Birleşik Devletleri'nin Başbakanı Roosevelt'in çabalarıyla, İngiltere'nin Amerika ile deniz bağlantısını açık tutabilmesini sağlamak üzere Amerikan donanmasının 50 eski destroyeri İngiltere'ye verilmiştir.¹³⁷ Bunun üzerine Japonya Mihver İttifakına girmiş ve 27 Eylül 1940 tarihinde, Almanya, İtalya ve Japonya arasında Üçlü Pakt imzalanmıştır. Bu pakt, bir yandan Rusya'ya diğer yandan Amerika'ya karşı Mihverin müdafaa tertiplerini belirten ilk alamet olmuştur. Almanya, 7 Ekim 1940'da petrol kaynakları Mihver devletleri için çok önemli olan Romanya'ya girmiş ve bir yandan Romen ordularını diğer yandan da Romen petrol kaynaklarını ve ziraat işlerini ıslaha başlamıştır.¹³⁸

Balkanlar için Alman tehlikesi ufukta belirirken, İtalya, 28 Ekim 1940'da Yunanistan'a karşı taarruza geçmiştir. İtalyan diktatörünü bu harekete sevkeden düşünce, bir taraftan kolay zafer kazanıp prestijini takviye etmek, öte taraftan da Almanlardan önce Balkanlara inmek olmuştur. İtalya'nın Balkanlardaki teşebbüslerinden daima şüpheli olan Türkiye, bu tecavüz karşısında büyük bir kaygı duymuştur. Türkiye Balkan Antantı'na dayanarak, Bulgaristan Yunanistan'a karşı harbe katıldığı takdirde Yunanistan'a yardımda bulunacağını Bulgaristan'a ve Alman Büyükelçisi'ne bildirmiştir. Türkiye'nin tarafsızlığı Yunanistan'a faydalı olmuş ve

¹³⁵ Koçak, ...*Milli Şef Dönemi*, s. 310.

¹³⁶ Kılıç, ...*Hitler Almanyası*, s. 171.

¹³⁷ Aydın, "İkinci Dünya Savaşı...", s. 411.

¹³⁸ Sabis, *İkinci Cihan Harbi*, s. 15.

Yunanlılar Bulgar sınırından askerlerini çekerek, İtalya ile daha büyük kuvvetle savaşımıştır.¹³⁹

1.5. Hitler-Molotov Görüşmelerinde Türkiye Konusu

Almanya 1940 Nisan'ında Danimarka ve Norveç'i işgal ettikten sonra Mayıs'ta Belçika ve Haziran'da Fransa'ya saldırmıştır. Belçika mukavemetinin birkaç gün içinde çökmesi ve Alman ordularının Fransa'da süratle ilerlemesi Stalin'in hesaplarını alt üst etmiştir. Rusya Almanya'ya karşı durumunu kuvvetlendirmek için 1940 Haziran'ında Estonya, Letonya ve Litvanya'yı askeri işgal altına almıştır. Fransa'nın da kısa bir zaman içinde çökmesi üzerine bu memleketleri Sovyet Rusya'ya ilhak ile buraları birer Sovyet Cumhuriyeti haline getirmiştir. Bu tedbir, Alman tehlikesine karşı alınmıştır. Bu tarihten sonra Balkanlarda Alman-Rus rekabeti başlamıştır. Rusya 1940 Haziran'ında Romanya'ya bir ulti-matom vererek, Besarabya ile Kuzey Bukovina'yı bu memleketten almıştır. Bunun üzerine Almanya Romanya'nın geriye kalan topraklarını garanti etmiştir. Bu garanti Sovyet Rusya'yı hedef gütmüştür.¹⁴⁰

Moskova'yı tedirgin eden bir diğer mesele de eylül ayında Almanya, İtalya ve Japonya arasında akdedilmiş bulunan Üçlü Pakt olmuştur. Bunun Amerika'ya tevcih edildiği açık olmasına ve 5. maddenin Sovyetler Birliği'ne yönelmediğini belirtmesine rağmen endişeleri yok olmamıştır.¹⁴¹ 1940 Kasım'ında Almanya Macaristan ve Romanya'yı üçlü pakta almıştır. Tabii Almanya'nın bu davranışı da Sovyetlere yönelik olmuştur. Sovyetler böylece Almanya ile olan ilişkilerini gözden geçirmek zorunluluğu hissetmiş ve 1940 Kasım'ında Berlin'de Molotov-Hitler

---

¹³⁹ Ahmet Şükrü Esmer, "Savaş İçinde Türk Diplomasisi(1939-1945)", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 345-346.

¹⁴⁰ Armaoğlu, *İkinci Dünya Harbi'nin Önemli Olayları...*, s. 3-4.

¹⁴¹ Harold C. Deutsch, "Garip Bir Devre: 1939-1941 Arasında Nazi-Sovyet Münasebetleri", (Çev. Fahir Armaoğlu), *Sbfd*, C. IX, S. 2, Ankara 1954, s. 364.

görüşmeleri gerçekleşmiştir. Molotov, Alman Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop'un daveti üzerine Berlin'e gitmiş ve Hitlerle müzakerelerde bulunmuştur.¹⁴²

Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Ömer Rıza Doğrul, Molotov'un bu ziyaretinin tüm dünyayı meşgul eden mühim bir hadise olduğunu, görüşmelerin hedefleri hakkında çeşitli tahminler yürütüldüğünü ve bu tahminler arasında dünyayı paylaşmak ihtimali, rekabetleri tatmin ihtimali ve İngiliz siyasetini darbelemek ihtimali olduğunu yazmıştır.¹⁴³

Hitler-Molotov görüşmesinde, Türkiye de önemli bir yer tutmuş ve Almanya ile Sovyetler arasında pazarlığa konu olmuştur. 12 Kasım'da Hitler-Ribbentrop-Molotov arasındaki görüşmelerde Ribbentrop, Türkiye'yi İngiltere'nin safından ayırabilmek için bu devlete karşı ortak hareket edilmesi gerektiğini, Almanya'nın Sovyetlerin Boğazlar rejiminden duyduğu hoşnutsuzluğu anladığını ve Sovyet savaş ve ticaret gemilerinin Akdeniz'e daha kolay bir şekilde geçebilmesinin doğal olduğunu söylemiş, Hitler de Almanya'nın Boğazlar rejiminde Sovyetler lehine bir değişiklik yapılmasına çalışacağını belirtmiştir. Molotov ise cevap olarak, Sovyetler Birliği'nin kâğıt garantileri ile tatmin olmadığını söylemiştir. Molotov Türkiye ile masaya oturmayı ve Rusya'ya karşı tarihi saldırma bölgesi olan Boğazlarda üs elde etmeyi önermiştir.¹⁴⁴ Bundan başka yine Molotov, Karadeniz Bölgesi'ndeki durumunu kuvvetlendirmek için Rusya'nın Bulgaristan'a garanti vermesi gerektiğini belirtmiştir. Müzakereler, yalnız Türkiye üzerinde değil, fakat diğer bölgelerde de istenilen sonuca ulaşmayınca, Molotov Moskova'ya dönmüştür. Müzakerelerin sonunda Ribbentrop Molotov'a bir antlaşma tasarısı vermiştir. Buna göre dünya dört devlet arasında nüfuz alanlarına bölünmüş, Rusya'ya Kafkasların güneyinde, İran'dan Hindistan'a kadar uzanan bölge bırakılmıştır. Ayrıca yeni bir Boğazlar rejimi ile Rusya Boğazlardan sınırsız geçiş hakkına sahip olacak, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletler Boğazlardan savaş gemisi geçiremeyecekti. Yani Türkiye herhangi

---

¹⁴² Özdoğan, ... *Türk-Alman İlişkileri*, s.37.

¹⁴³ Ömer Rıza Doğrul, "Molotov Berlinde", **Cumhuriyet**, 13 İkinciteşrin 1940.

¹⁴⁴ Sander, *Siyasi Tarih*, 149-150.

bir nüfuz bölgesi içinde bırakılmamıştır. Almanya savaşı kazandığı takdirde, Türkiye'nin kendi nüfuz bölgesinde kalacağından emin görünmüştür.¹⁴⁵

Moskova'ya dönen Molotov, Mihvere katılmak için, 25 Kasım'da Berlin'e bir nota göndererek bazı şartlar öne sürmüştür. Bunlar özetle şöyledir: Gelecek birkaç ay içinde Sovyetler Birliği'nin Karadeniz güvenlik bölgesi sınırları içinde bulunan Bulgaristan'la karşılıklı yardım akdi yapması, Boğazlar bölgesinde kara ve deniz kuvvetleri için üs temin edilmesi, Türkiye'nin İngiliz ittifakından ayrılarak Mihvere katılmasını zorlamak için protokol imzalanması. Molotov Bulgaristan'a da bir nota göndererek iki ülke arasında karşılıklı yardım paktı imzalanmasını önermiştir. Çünkü bu pakt, Sovyetlere göre Bulgaristan'ın Batı ve Doğu Trakya'daki emellerini gerçekleştirmeye yardım edecek, Türkiye Bulgaristan'a saldırdığı takdirde Bulgaristan'a yardım edecekti. Fakat Bulgaristan Alman dostluğuna bağlı kalmayı tercih etmiş, Türkiye ile de iyi komşuluk ilişkilerinin devam ettiğini açıklayarak Molotov'un tekliflerini reddetmiştir.¹⁴⁶

Hitler bu tekliflere hiçbir zaman hiçbir şekilde yanıt vermemiş, Ruslar herhangi bir cevap istedikleri zaman kendilerine meselenin enine boyuna tetkik edilmekte olduğu bildirilmiştir.¹⁴⁷ Bu görüşmelerden bir şey çıkmayacağını anlayan Hitler, 18 Aralık 1940'da "Operation Barbarossa" adını verdiği Rusya'ya taarruz emrini ortaya koymuştur.¹⁴⁸

1.6. Almanların Balkanları İşgali ve Türkiye

Almanya'nın Balkanlar üzerine bir askeri harekât yapacağını anlaşılması üzerine İngiltere, Türkiye üzerindeki baskılarını artırmıştır. İngiltere, Mihver

---

¹⁴⁵ Ahmet Şükrü Esmer-Oral Sander, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, C. I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1977, s. 156-157.

¹⁴⁶ Özdoğan, ...*Türk-Alman İlişkileri*, s. 38-39.

¹⁴⁷ Deutsch, "...Nazi-Sovyet Münasebetleri", s. 364.

¹⁴⁸ Armaoğlu, *İkinci Dünya Harbinin Önemli Olayları ve Paktları*, s. 6.

devletlerinin Balkanları ele geçirmesini önlemek amacıyla, Türkiye'nin derhal savaşa girmesini istemiştir.¹⁴⁹

16 Ocak 1941 günü, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, son temasları konusunda devlet arşivine şu bilgiyi vermiştir: *“Son hafta içinde ve çeşitli vesilelerle İngiliz Büyükelçisini her gün iki-üç defa gördüm. İngiliz elçisi her görüşmemizde, Türkiye'nin hemen savaşa girmesini veya Almanların Yugoslavya veya Bulgaristan'dan geçmeleri halinde bunu savaş sebebi sayacağını şimdiden açık ve kesin bir dille ilan etmesini, aldığı talimat uyarınca istemekte devam etti. Aslında, birçok devlet başkentindeki askeri ateşe, müsteşar ve elçilerden Başbakan Churchill'e kadar her İngiliz, bizden ve temsilcilerimizden aynı şeyi ısrarla istemektedir.”*¹⁵⁰

İngilizler; Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika ve Fransa'nın başına gelenlerin, Güneydoğu Avrupa ülkelerinin başına da gelebileceğini, Yunanistan'ın düşmesinden sonra kuzey ve batı yönünden sarılmış bir vaziyette kalacak olan Türkiye'nin, Alman baskısına dayanamayarak Ortadoğu'ya geçişe izin vereceğini düşünmüştür. Almanya'nın Balkanlarda amacına ulaştıktan sonra Sovyetlerle bu geniş alanları paylaşabileceğini de ihtimal dâhilinde görmüştür. Bu tehlikenin bertaraf edilebilmesi için Balkan Devletleri'nin, Almanya'ya karşı harekete geçirilmelerini gerekli görmüştür. Başbakan Churchill bunu sağlayabilmek amacıyla 31 Ocak 1941 günü Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir mektup yazmıştır. Mektubunda Almanların, Bulgaristan'daki durumlarını gittikçe sağlamlaştırdıklarını, bir süre sonra şartlarını Türkiye'ye de kabul ettirebileceklerini ve Selanik'i ele geçirebileceklerini belirterek Türkiye'de İngiliz Hava Üsleri kurulmasını talep etmiş, böylece hem Türkiye'nin müdafaasının kolaylaşacağını, hem de Romanya'nın petrol bölgesine hücum imkânları kazanılmış olacağını savunmuştur. Ayrıca Bakü de İngiliz uçaklarının menzili içine gireceğinden, Sovyetlerin dolaylı yoldan Almanya'ya yardım etmesi yönünde kararsız kalabileceğini ve Almanların Yunanistan'a taarruzunun önleneceğini ileri sürmüştür. Türkiye'ye bu amaçla on filoluk bir hava kuvveti ile yüz uçaksavar topu vermeyi teklif etmiştir. İngilizlerin

¹⁴⁹ Yavuz, "İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Balkanlara Girmesi... ", s. 159.

¹⁵⁰ Artuç, *İkinci Dünya Savaşı*, s. 180.

baskısına karşın Türkiye, kendisi savaşa girmedikçe İngiliz silahlı kuvvetlerinin Türkiye'ye girmesine izin vermeyeceğini bildirmiştir. Türk devlet adamları zaten İngiltere'nin gerekli yardımı yapabileceğine pek inanmamıştır.¹⁵¹

İsmet İnönü, Churchill'in özel mesajı konusundaki görüşünü, 3 Şubat tarihli yazısıyla Başbakan Refik Saydam'a şöyle bildirmiştir: “*Churchill'in mesajını dikkatle okudum. Türkiye'ye yönelmiş yakın bir tehlikeyi belirleyen delilleri ve buna karşı etkili çareleri yoktur. Genel durum konusundaki endişeleri yerindedir. Ama buna karşılık Türkiye'yi biran önce savaşa sokmak suretiyle bulunan tedbirler bizim için karşılıksızdır, gereksizdir ve gücümüz dışında bir tehlikeyi göze almak demektir... Özet olarak cevabımız olumsuzdur.*”¹⁵²

Alman ordularının Balkanlarda hızla ilerleyip Türkiye sınırlarına yaklaşması Türkiye'yi tedirgin etmiş ve muhtemel bir istila hareketine karşı hemen askeri önlemler almıştır. Örneğin Trakya bölgesinde 23 Kasım 1940'da ilan edilip iki kez üçer aylık süreyle uzatılan sıkıyönetim, 18 Mart 1941'de altı ay süreyle yenilenmiştir.¹⁵³

Balkanlardaki Alman tehlikesi karşısında Türkiye, İstanbul ve diğer vilayetlerde sıkıyönetim ilan edip bazı tedbirler alınca, bundan Bulgarlar telaşlanmıştır. Bunun üzerine Türkiye ile Bulgaristan 17 Şubat 1941'de aralarında bir Saldırmazlık Paketi imzalamıştır.¹⁵⁴ Bu anlaşma dışarıda, özellikle İngiltere'de büyük tepki uyandırmıştır. İngiltere'nin görüşüne göre; Bulgaristan'ın artık Türkiye'den korkusu kalmayacak ve Almanya'ya kapılarını kolaylıkla açabilecekti. Gerçekten de öyle olmuş ve Türkiye'nin kendisine karşı bir harekâta girişmeyeceğine güvenen Bulgaristan, 1 Mart 1941 günü Mihvere katıldığını açıklamıştır. Aynı gün Alman orduları Bulgaristan'a girmiştir.¹⁵⁵

---

¹⁵¹ Özdoğan, ... *Türk-Alman İlişkileri*, s. 42.

¹⁵² Raymond Cartier, *İkinci Dünya Savaşı*, (Yayımlayan: Safa Kılıçoğlu), C. I, Meydan Gazetecilik Neşriyat, İstanbul 1975, s. 309.

¹⁵³ TBMM ZC, Devre: 6, İçtima: 2, C. 19, 2 Haziran 1941, s. 101.

¹⁵⁴ Esmer, “Savaş İçinde Türk Diplomasisi”, s. 347.

¹⁵⁵ Necdet Ekinci, “İnönü ve II. Dünya Savaşı Yılları”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. XVI, (Ed. Kemal Çiçek v. dğr.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 710.

Almanya'nın Bulgaristan'a girmesi üzerine Hitler, İsmet İnönü'ye yazmış olduğu 1 Mart 1941 tarihli mektubunda, Türkler ve Almanların silah arkadaşlığından, Almanya'nın Türkiye'ye yönelik hiçbir saldırı planlarının olmadığından, Almanya'nın Bulgaristan üzerindeki faaliyetlerinin Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına yönelmediğinden bahsetmiştir. Ayrıca, Bulgaristan'a giren Alman birliklerinin Türkiye sınırından yeterince uzakta duracaklarına dair söz vermiştir.¹⁵⁶

İnönü, 12 Mart 1941 tarihli cevabi mektubunda Türk devlet siyasetinin temel amacının, Türk bağımsızlığını en soyut anlamıyla korumak, kendi barış içindeki gelişmesine dışarıdan yapılacak her türlü müdahaleye engel olmak olduğunu belirtmiş ve kendi ulusal alanlarına yabancılar tarafından müdahale edilmesine katiyen müsaade etmeyeceğini açıklamıştır. Aynı zamanda İnönü bu mektubunda, Türk ordularıyla Alman ordularının karşı karşıya gelmesi için hiçbir sebep bulunmadığını ve böyle bir felaketin Türkiye'nin bağımsızlığını ve güvenini zorlamadığı sürece olmayacağı inancını Almanya'ya belirtmiştir. Ayrıca, Türk ordularının da Alman ordularına karşı hiçbir harekete geçmeyeceğine dair teminat vermiştir. İnönü mektubunda yine tüm gönlüyle Türk ve Alman askerlerinin hiçbir zaman karşı karşıya gelmemelerini, daima dost ve müttefik kalmalarını arzu ettiğini ifade etmiştir.¹⁵⁷

Balkanlardaki durumun gittikçe aleyhine döndüğünü gören İngiltere, Balkan Antantı'nı canlandırmak ümidiyle bazı çabalara girişmiştir. İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden 26 Şubat günü Ankara'ya gelmiştir. Burada Türk devlet adamları ile ve sonra Atina'ya ve Kıbrıs'a geçerek davet ettiği Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile görüşmüştür. Ancak Eden'in Ankara temasları Balkan Antantı'nın canlandırılması konusunda başarılı olmamıştır. Çünkü Türkiye, Alman tehlikesini kabul etmekle beraber, savaşa girdiği takdirde İngiltere'nin vereceği yardımın etkili olacağına inanmamıştır. Görüşmelerde Eden, Türkiye'nin Bulgaristan'ın işgal

---

¹⁵⁶ Nuri Yavuz, "İkinci Dünya Savaşında Almanya'nın Balkanlara Girmesi ve Türk-Alman Münasebetlerine Tesiri", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C. I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 160.

¹⁵⁷ Jozeph Ackermann, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk-Alman İlişkileri", *Atatürk Konferansları VI (1973-1974)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1977, s. 69.

edilmesi halinde bile Almanya'ya savaş ilan etmeyeceğini açıkça anlamıştır. Buna rağmen Kıbrıs'taki müzakerelerde (18-19 Mart) Balkanlarda güvenilebilecek tek devlet olan Yugoslavya'ya müracaat edilmesine karar verilmiştir. Türkiye Yugoslavya'ya müracaat ederek ortak tehlike karşısında ortak karar ve tutumun gerekliliğini bildirmişse de buna cevap dahi verilmemiş ve aksine Yugoslavya 25 Mart'ta Viyana'da imzaladığı bir anlaşma ile Mihver katılmıştır. Fakat iki gün sonra Belgrad'da çıkan ihtilal sonucu hükümet devrilip de Mihver ile iş birliğine taraftar olmayan Simoviç hükümeti iktidara gelince, Almanya Yugoslavya'ya savaş açmış ve kısa bir süre içinde ülkeyi işgal ederek İtalya'ya karşı başarı ile mukavemet etmekte olan Yunanistan'a saldırmıştır.¹⁵⁸ Alman birlikleri başlangıçta kısa süreli direnişlerle karşılaşmışlarsa da, iki ülke de nisan sonunda teslim olmuş, geriye sadece Girit adasının işgali kalmıştır. Almanya 20 Mayıs 1941'de 15 bin paraşütçü askerin katılımıyla bu adayı işgale başlamıştır. O güne kadar en büyük hava indirme operasyonu olarak nitelendirilen Almanya'nın bu hava indirme harekâtına, 10 bin Yunanlı ve 32 bin İngiliz askerinden oluşan adadaki karşı birlik on gün dayanabilmiş ve İngiltere 17 bin askerini sağ kurtararak Girit'i mayıs sonunda Alman ordusuna teslim etmiştir. Böylece Almanya Balkanlara yönelik tüm hedeflerini gerçekleştirmiş; Romanya petrolerini, Sovyetleri işgal planını ve Kuzey Afrika harekâtını tehlikeye sokacak tüm tehlikeleri bertaraf etmiştir.¹⁵⁹

Türk Basını Balkanların işgali hakkında yorumda bulunmuştur. Yunus Nadi, *“Yunanistana İtalya tecavüz etti. Almanya onun başaramadığı istilayı ikmal için geldi”* diyerek işgallerin altında yatan gerçeği belirtmiştir.¹⁶⁰ Atay ise işgal hakkında *“Mihver için, bu yaz bir şey yapmak lazımdı. Bu şey, İngiliz adalarına karşı yapılmaz hale geldiği içindir ki mihver ordularına, bir meşguliyet sahası bulmak ve bu fırsatla İtalya'yı inhilalden mümkün merteye kurtarmağa çalışmak icab etmiştir”* demiştir.¹⁶¹

ABD de İngiltere'nin Balkanlar hakkında öngördüğü planları desteklemiştir. Balkanlardaki Alman tehlikesinin artması üzerine bölge ile ilgilenmeye başlamış, bu sebeple Albay William Donovan'ı bölgeye göndermiştir. İngiltere'nin Balkan Birliği

¹⁵⁸ Esmer-Sander, “... Türk Dış Politikası”, s. 160.

¹⁵⁹ Kılıç, ... *Hitler Almanyası*, s. 176-177.

¹⁶⁰ Y. Nadi, “Balkanlarda İstiklal Savaşı”, *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1941.

¹⁶¹ Atay, “Balkan Muharebesi Başlamıştır”, *Ulus*, 7 Nisan 1941.

fikrine destek vermek amacıyla Balkan başkentlerini dolaşan Danovan, Türk yetkilileri ile yaptığı görüşmede Amerika'nın İngiltere'ye yardım yapmakta kararlı olduğunu, aynı yardımın Almanya'ya direnecek bütün ülkelere de yapılacağını bildirmiştir. Başkan Roosevelt, Şubat 1941 tarihinde Refik Saydam'a gönderdiği mesajda aynı yardımı vaat etmesine rağmen Türk hükümeti, ABD ve İngiltere'nin ideallerini desteklediğini, fakat buna rağmen Almanya'yı kışkırtmamak için herhangi bir taahhüde girişemeyeceğini bildirmiştir.¹⁶²

1.7. Alman-Rus Çıkarlarının Balkanlarda Çatışması ve Almanya ile Rusya'nın Türkiye'ye Yakınlaşma Çabaları

Fransa'nın Almanya karşısında çabucak çökmesi, 1940 yazında Rusya'nın Romanya'dan Besarabya'yı alması, Macaristan'ın Transilvanya'yı ve Bulgaristan'ın da Dobruca'yı Romanya'dan almaları ve Almanya'nın Romanya'ya geriye kalan toprakları için garanti vermesi, 1940 Kasım'ında Berlin'de Molotov-Hitler görüşmelerinde ganimetlerin paylaşılmasında uzlaşmaya varılamaması ve nihayet Balkanlarda Almanya'nın gösterdiği faaliyet, Alman-Rus münasebetlerinin bozulmasında başlıca rol oynayan faktörler olmuştur.¹⁶³ Sonuçta Hitler, 18 Aralık 1940'da SSCB'yi işgal planı olan "Barborossa Harekâtı"nın başlaması ve 15 Mayıs 1941'e kadar tamamlanması emrini vermiştir.¹⁶⁴

1.7.1. Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı (25 Mart 1941)

İngilizlerin, Almanya'ya karşı Türkiye'yi savaşa sokma gayretlerini, Almanlar da yakından izlemiştir. Almanya bir yandan askeri önlemler alarak diğer yandan da diplomatik yollarla Türkiye'yi kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Bulgaristan'ın 1 Mart'ta Mihver'e katılmasından sonra, Türkiye İngiltere'ye yanaşmasın diye Hitler,

---

¹⁶² Özdoğan, ... *Türk-Alman İlişkileri*, s. 43-44.

¹⁶³ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Alkım Yayınevi, Ankara 1984, s. 409.

¹⁶⁴ Ercan, ... *Türkiye-Almanya İlişkileri*, s. 46.

İsmet İnönü'ye bir mektup göndererek, Almanların Türkiye'ye karşı bir saldırı emelleri olmadığını ve Alman ordularını Türk topraklarından uzak tutacağını bildirmiştir. Türkiye'nin Almanların tehdidinden korkup, Sovyetlere yanaşmaması için, Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Von Papen, Ankara'da Türk Büyükelçisi'ne, Sovyetlerin Almanlarla Berlin görüşmelerinde Boğazlar konusunda ki taleplerini anlatmış ve ilişkileri bozmaya çalışmıştır. Fakat İngilizlerin çabalarıyla Almanlar, Türk-Sovyet Ortak Deklarasyonu'nun yapılmasına mani olamamıştır. İngiltere'nin asıl amacı, Türk-Sovyet yakınlaşmasını sağlayarak, Türkiye'nin sürekli öne sürdüğü Sovyet çekincesini ortadan kaldırmak olmuştur. Fakat Türkiye, yapılan paktla Sovyet tehdidinin henüz ortadan kalkmadığı kanaatindedir.¹⁶⁵

Mihver tarafından Balkanlarda sarfedilen faaliyet ve Türkiye'yi üçlü pakta yani Mihver blokuna girmeğe kandırmak, hiç değilse Mihver'e karşı fiili bir anlayış ve işbirliği tutumuna razı etmek için bu memlekete pek yakında cazip teklifler yapılabilmesi ihtimalinin Moskova'da uyandırdığı endişeler, Sovyet Hükümetinin Türkiye'ye karşı daha dostça bir tavır almasına yol açmıştır. Bu amaçla iki taraf arasında girişilen temaslar, İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'in Ankara'da bulunduğu esnada gerçekleşmiş ve neticede 25 Mart 1941 tarihinde Türk-Sovyet Paktı yayınlanmıştır. Buna göre Sovyetler Birliği'nin, Türkiye harbe girmek mecburiyetinde kaldığı takdirde karşılaşacağı güçlüklerden faydalanarak komşusuna karşı tecavüze geçeceği yolunda yabancı basında yayınlanan haberler üzerine, bu konuda bilgi edinmek girişiminde bulunan Türk Hükümetine Sovyet Hükümeti şu hususları bildirmiştir:

1. Bu çeşit haberler Sovyet hükümetinin durumuna hiçbir suretle uygun değildir.

2. Türkiye'nin fiilen tecavüze uğraması ve toprağını savunmak için harbe girmek zorunluluğunda kalması halinde, bu memleket kendisi ile Sovyetler Birliği arasında mevcut saldırmazlık paktı gereğince Sovyetler Birliği'nin tam anlayışına ve tarafsızlığına güvenebilir.

---

¹⁶⁵ Özdoğan, ... *Türk-Alman İlişkileri*, s. 50.

Türk Hükümeti bu güvenceden dolayı Sovyet Hükümetine en samimi teşekkürlerini beyan etmiş ve Sovyetler Birliği de aynı vaziyette bulunduğu takdirde, Türkiye'nin tam anlayış ve tarafsızlığına güvenebileceğini belirtmiştir.¹⁶⁶

1.7.2. Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Paktı (18 Haziran 1941)

Mart ayı sonuna gelindiğinde, Balkanlar'dan Türkiye'ye yönelecek bir Alman saldırısı, büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Almanya'nın Bulgaristan'a yerleşmesi üzerine, topraklarının güvenliği için Türkiye, Almanya'ya karşı tek başına (üstelik Sovyet tehdidi altında) mücadele vermek yerine, onunla iyi ilişkiler yolunu seçmiştir. Türkiye'nin İngiltere'nin tüm baskılarına rağmen, Balkanlar'da Mihver Devletleri'ne karşı saldırıya geçmeyi reddetmesi ve bu konuda Almanya'ya güvence vermesi, Türk- Alman ilişkilerinin gelişiminde etkili olan sebeplerden birisi olmuştur. Almanya da Mart ayı boyunca, Türkiye'nin sempatisini ve dostluğunu kazanacak girişimlerde bulunmuştur.¹⁶⁷

Fakat nisan ayının ilk haftası boyunca Türkiye'nin durumunu daha da güçleştiren önemli olaylar meydana gelmiştir. 2 Nisan'da Irak'ta, İngiliz karşıtı görüşleriyle tanınan, eski başbakanlardan Raşit Ali Geylani bir darbeyle iktidara gelmiştir.¹⁶⁸ İngilizler Raşit Ali'ye karşı harekete geçince o da Almanya'dan acele yardım istemiştir. Raşit Ali'nin iktidarda kalması Almanya'ya bütün Orta Doğu petrollerini ele geçirmek imkânını sağlayacağından Almanya bu yardımı hemen yapmak istemiştir. Bunun için Almanya Irak'a göndermek üzere Türkiye'den, kamufle olarak asker ve malzeme geçirmek istemiş ve baskı yapmıştır.¹⁶⁹

Irak darbesinin yaratacağı tehlikeyi Ömer Rıza Doğrul şu sözleriyle belirtmiştir: *“Irakta böyle bir ihtilaf... yüzünden İngiltere'nin en mühim petrol kaynaklarından biri tehlikeye düşer ve Arab efkârı umumiyesini İngiltere aleyhine*

---

¹⁶⁶ Feridun Cemal Erkin, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası, Ankara 1968, s. 173.

¹⁶⁷ Ercan, ... *Türk-Alman İlişkileri*, s. 53.

¹⁶⁸ Aydın, "İkinci Dünya Savaşı...", s. 439.

¹⁶⁹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 410.

*çevirmek için zemin hazırlar... Binaenaleyh bu harbin önüne geçmek ve harbe derhal son verecek bir çare bulmak daha doğru olur.”*¹⁷⁰ Daha sonraki makalesinde ise İngiltere'nin buradaki hedefinin Irak'ı, Filistin'i ve Mısır'ı korumak, Almanya'yı Suriye'de yerleşmekten menetmek olduğu halde Almanya'nın hedefinin İngiltere'nin Irak ve petrolünden istifadesine mani olmak, Basra körfezini tehdit ederek, İngiltere'yi İran petrollerinden de mahrum etmek ve neticede İngiltere'yi Akdeniz'den ayrılmağa mecbur etmek olduğunu yazmıştır.¹⁷¹ Hüseyin Cahit Yalçın ise bu darbenin yaratacağı tehlikeyi şu sözlerle dile getirmiştir: “*Biz bugün Alman emperyalizmi nazarında kurbanlık koyun gibi sızamızı bekler vaziyetteyiz. Sızamız da Suriye ve Irak zaptedildikten sonra gelecektir.*”¹⁷²

Bu sırada Alman Dışişleri Türkiye ile bir anlaşma yapmak konusunda zemin aramaya başlamıştır. 9 Nisan günü, Berlin'de Türk Büyükelçisi'ni kabul eden Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop Sovyetlerin Boğazlar üzerindeki emellerine engel olan Hitler'in kuvvetli bir Türkiye'nin varlığını Alman siyasetinin ana çizgileri içinde gördüğünü, bunu kâğıt üzerinde tespit ve teyide hazır olduklarını ve Türkiye ile dostça siyaset isteklerinin genel siyasetlerinin yüzyıllarca sürececek bir prensibi olduğunu söylemiştir.¹⁷³ Von Papen 12 Mayıs günü Şükrü Saraçoğlu'nu ziyaret ederek İsmet İnönü'ye sunulmak üzere Hitlerin yeni bir mesajını verirken şu hususları da belirtmiştir:

1. Daha önce verdiğimiz teminatlar (yani Alman askerlerinin Balkanlarda Türk sınırından uzakta duracağı teminatı) geçerlidir ve geçerli kalacaktır.
2. Türkiye'nin bütün çıkarları ve istekleri adalet çerçevesinde dikkate alınacaktır.
3. Almanya Türkiye'nin milli hâkimiyet ve bağımsızlığına saygılıdır. Ancak Türkiye isterse Boğazlar konusunda arzu edilen takviye sağlanacaktır.

¹⁷⁰ Doğrul, “İngiltere-İrak Harbine Dair”, **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1941.

¹⁷¹ Doğrul, “Yakınşarkta Yeni Bir Harp Cephesi”, **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1941.

¹⁷² Yalçın, “Avrupanın Yeni Nizamı İçinde Türkiye Bir İstisna Teşkil Edebilir mi?”, **Yeni Sabah**, 24 Mayıs 1941.

¹⁷³ Gürün, ... *Türk Politikası*, s. 24.

4. Edirne çevresindeki topraklar ve Anadolu kıyısındaki Ege adaları Türkiye'ye bırakılacaktır.

5. Almanya'nın Türkiye topraklarından asker geçirmek diye bir düşüncesi yoktur. Sadece milletlerarası ticaret kurallarına uygun olarak savaş malzemesi geçirmesine izin verilmesini istemektedir.

6. İki ülke arasında dostluk ve güvenlik duygularını geliştirmek ve Türkiye'ye savaş araç ve gereçleri verebilmek dileğindediriz. Bu konuda tek şartımız, bizden alınacak silahların bize karşı kullanılmamasıdır.

7. Türkiye'nin yükümlülükleriyle bağdaşmayacak hiçbir isteğimiz yoktur.

8. Bütün bunlar için Türkiye'den istediğimiz, açık veya gizli bir anlaşmadır.¹⁷⁴

Türkiye'yi bu dolaylı görüşmelere ve Almanya ile olası bir işbirliği aramaya iten gereklilik, nereye varacağı ve savaş sonunda ne ifade edeceği hiç belli olmayan bu tür taahhütlerin çekiciliğinden çok, olası bir Alman-Sovyet iş birliğinden duyduğu endişe olmuştur. Türkiye Almanya'nın bu girişimlerinden müttefiki İngiltere'yi de haberdar etmiş ve zamanla Almanya ile temaslarını sürdürme konusunda desteğini almıştır. İngilizler ayrıca Türkiye ile Sovyetleri birbirine oynayan bir Alman tuzağından kaçınmak için durumdan Sovyetlerin de haberdar edilmesi gereği üzerinde durmuştur.

Von Papen Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop'tan gelen bir antlaşma taslağını 23 Mayıs 1941'de görüştüğü Numan Menemencioğlu'na vermiştir. Buna göre; yapılacak Türk-Alman anlaşmasına gizli bir protokol eklenerek Irak'a silah yardımı yapılmasının güvence altına alınması, buna karşılık da bir başka gizli protokolle Reich'in barışa ulaşıldığında Trakya'ya, adalara, Boğazların statüsünün değiştirilmesine ilişkin Türk dileklerine daha yakın anlayış, askeri operasyonlar genişletildiğinde aynı anlayışın güney ve doğudaki komşu bölgelerdeki çıkarları için de geçerliliği önerisi getirilmiştir. Türkiye bu teklife karşılık 26 Mayıs'ta Menemencioğlu'nun ağzından Almanya'ya Türkiye'nin herhangi bir toprak talebi olmadığını, kendisinden Türk-İngiliz ittifakına aykırı herhangi bir istekte

¹⁷⁴ Cartier, *İkinci Dünya Savaşı*, C. I, s. 310-311.

bulunmamasını ve dolayısıyla gizli protokolün mümkün olmayacağını, fakat Almanya Türkiye'ye saldırmamayı taahhüt ederse Türkiye'nin de Almanya'nın herhangi bir devletle yaptığı savaşta tarafsız kalmayı ve saldırmamayı taahhüt edebileceğini bildirmiştir. Türkiye'yi bu konudaki Alman baskısından kurtaran, 28 Mayıs'ta Raşit Ali'nin teslim olmasından sonra İngilizlerin Irak'taki duruma hâkim olmaları ve yönetimin değişerek İngiliz yanlısı bir yönetimin kurulması olmuştur.¹⁷⁵

Haziran 1941 başında, Almanya için iki seçenek vardı: Birincisi, Türkiye'ye saldırarak Anadolu'yu ele geçirmek ve Orta Doğu'ya hâkim olmaktı. Almanya bu konuda her türlü hazırlığı yapmasına rağmen, Türklerin sert direnişi, Boğazlardan asker sevki sorunu, Toros Dağları engelini yaratacağı zaman kaybı gibi sorunlarla karşı karşıya idi. İkincisi ise, Türkiye'ye saldırmaktan vazgeçerek bir saldırmazlık antlaşması imzalamak ve daha fazla vakit kaybetmeden Sovyetler Birliği'ne saldırmaktı. Hitler, ikinci yolu seçmiş ve Türk- Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın bir an önce imzalanması için talimat vermiştir.¹⁷⁶

Von Papen 3 Haziran'da yeni bir tasarı getirmiş, aynı gün İngilizler de yeniden teşebbüs yaparak, kendilerine verilen bilgiler doğrultusunda Türkiye'nin böyle bir anlaşmadan bir şey kazanamayacağını, dolayısıyla Sovyetlerle temas edilmesinin faydalı olacağı görüşünü yeniden tekrarlamıştır. Alman tekliflerine karşı Türkiye de 6 Haziran'da yeni teklifler sunmuş ve aynı gün İngiliz Büyükelçisi'ne de halen Almanya ile yürütülen temasların Sovyetlere bildirilebilecek bir nitelik almamış olduğu cevabını vermiştir. 8-18 Haziran arası Von Papen ile Türk Dışişleri arasında hemen hemen devamlı temas halinde antlaşmaya girecek maddelerin yazılışı konusundaki görüşmelerle geçmiştir. Neticede Türk-Alman Saldırmazlık Antlaşması 18 Haziran akşamı Ankara'da Dışişleri Bakanlığı'nda imza edilmiştir.¹⁷⁷ Papen, 17 Haziran tarihli telgrafında anlaşmanın Türk basınında destekleneceği konusunda Alman Dışişleri Bakanlığı'na güvence vermiştir: "*Saraçoğlu, Türk radyo ve basının anlaşmaya gereken sıcak ilgiyi göstermesini sağlayacaktır.*"¹⁷⁸

¹⁷⁵ Aydın, "İkinci Dünya Savaşı...", s. 441-442.

¹⁷⁶ Özgüldür, "... Türk Dış Politikasını Belirleyen İki Antlaşma ve Sonuçları", s. 90.

¹⁷⁷ Gürün, ... *Türk Politikası*, s. 31

¹⁷⁸ Paul Dupont, *İkinci Dünya Savaşı'nın Gizli Belgeleri*, (Çev. Muammer Sencer), May Yayınları, İstanbul 1968, s. 35.

Türk-Alman Anlaşması'nın giriş kesimine konulan "... bugün var olan yükümlülüklerin saklı kalması" hükmünden, Türkiye'nin daha önce üstlendiği uluslararası yükümlülüklerin, özellikle Üçlü İttifak ve 1925 Türk-Sovyet Saldırmazlık Antlaşması'nın, saklı tutulduğu anlaşılmaktadır. Almanya ile yapılan bu antlaşma, hiç değilse biçimsel olarak, o antlaşmalara bu sırada ters düşmemiştir.

1. Madde ile iki devlet birbirinin toprak bütünlüğüne saygı göstermeği ve birbirine saldırmamağı yükümlenmiştir.

2. Madde ile iki devletin bundan böyle ortaya çıkacak sorunların çözümü için aralarında dostça temaslar yapması öngörülmüştür.

3. Madde ise anlaşmanın imzası günü yürürlüğe gireceğini ve 10 yıl süre için geçerli olacağını belirtmiştir.¹⁷⁹

Anlaşma değerlendirildiğinde, şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

—Türkiye, bir yandan Almanya ile antlaşma imzalayarak, topraklarını muhtemel bir saldırıya karşı korumuş, diğer yandan da her iki ülkenin daha önce yüklenmiş sorumlulukları saklı tutarak, İngiltere ile ilişkilerini bozmamıştır. İngiltere ile askeri ittifak içinde yer alan Türkiye, Almanya ile Saldırmazlık Antlaşması imzalayarak, siyasi dengeyi de sağlamıştır.

—Türkiye, antlaşma ile dış politikadaki hareket serbestliğini genişletmiştir. Ayrıca, hem İngiltere hem de Almanya ile ticaret yapabilecek ve her iki ülkeden de savaş malzemesi alabilecek konuma gelmiştir.

—Türkiye, bu antlaşmayı imzalayarak Almanya'nın yolunu kesmiş, Orta Doğu ve Mısır'a inmesine engel olmuş, böylece müttefiklerin Orta Doğu ve Afrika cephelerindeki durumlarını kuvvetlendirmiştir.

—Türkiye, antlaşmayı imzalayarak ister istemez Sovyetler Birliği'ne tavır almıştır. Çünkü bu antlaşma ile Almanya Sovyetlere saldırdığında, İngiltere'nin Boğazları kullanarak yardım götürmesi olanaksızlaşmıştır. Bu da Sovyetlerin Türkiye'ye karşı güvensizlik duymasına yol açmıştır.

---

¹⁷⁹ Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, s. 646.

—Almanya ikili görüşmeler boyunca Türkiye üzerinde yoğunlaştırdığı baskı ve tehditlere rağmen, antlaşmaya Türkiye’yi İngiltere’den koparıp Almanya’ya yanaştıracak maddeler ilave ettirememiştir.¹⁸⁰

Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması 25 Haziran’da TBMM’de görüşülmüş ve kabul edilmiştir. Şükrü Saraçoğlu TBMM’de yaptığı konuşmada, anlaşmanın temelini Hitler-İnönü mektuplaşması ile atıldığını ve iki ülke arasındaki görüşmelerin bu mektuplaşma üzerine başladığını açıklamıştır.¹⁸¹

Devlet reisi İsmet İnönü 1 Kasım 1941’deki TBMM’yi açış nutkunda, Türk-Alman saldırmazlık paktından söz ederek şöyle demiştir: “*Almanya ile münasebetlerimiz, Balkan hareketleri esnasında en çetin imtihanını vermiştir. O zaman, bizdeki alaka ve endişeyi layık olduğu ehemmiyetle gören ve anlayan Alman devletinin sayın reisi Hitler, bana yazdığı hususi bir mektupla, memleketimize karşı dostluğunu göstermiş ve hükümetin tasvibi ile kendisine vermiş olduğum cevap ve bir kere daha vaki olan mektuplaşmamız, 18 Haziran 1941 tarihli Türk-Alman muahedesini meydana getiren karşılıklı itimat havasını yaratmıştır.*”¹⁸²

1.7.2.1. Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması’nın Türk ve Dünya Efkârındaki Etkileri

Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Paktı Türk Basını tarafından da olumlu karşılanmıştır. Fakat basında destekleyici yayınların ortak özelliği, bu paktın Türkiye ile Müttefiklerin ilişkisinde bir değişikliğe neden olmayacağını vurgulamaya çalışması olmuştur. Bu çaba, Türk Hükümeti’nin 1941 Mart ayından itibaren izlemeye başladığı; Almaya ile dostluk, İngiltere ile müttefiklik esasına dayalı dış politikasına paralellik göstermiştir.¹⁸³

¹⁸⁰ Özgüldür, ” ... Türk Dış Politikasını Belirleyen İki Antlaşma ve Sonuçları”, s. 90-91.

¹⁸¹ TBMM ZC, Devre: 6, İçtima: 2, C. 19, 25 Haziran 1941, s. 164-168.

¹⁸² Esmer-Sander, ... *Türk Dış Politikası*, s. 165.

¹⁸³ Ahmet Çelik, *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde (1939-1945) Muhalif Basın*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2011, s. 55-56.

Dışışleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu imzalanan anlaşma hakkında şöyle demiştir: “*Türk ve Alman milletleri bu muahede ile yeni ve kati bir emniyet havası içinde yekdiğerine bir kere daha el uzatmış oluyorlar.*”¹⁸⁴

Ulus’un dış politika yazarı Ahmet Şükrü Esmel, düşüncelerini şu cümlelerle ifade etmiştir: “*Türkiye’nin harici siyasetini tebarüz ettiren hususiyetler, doğruluk, samimilik ve dürüstlüktür. Bu siyasetin gizli kapaklı bir tarafı yoktur: Türkiye etrafındaki ihtilaflarda bitaraflığını muhafaza edecektir. Topraklarına karşı vaki olacak her türlü tecavüzü silahla karşılamak azmindedir. Harekâtındaki istiklale müdahaleyi her zaman reddedecektir. Türkiye İngiltere’nin müttefikidir. Ve onun aleyhine müteevcih harekâta alet olmayacağı gibi, aralarında hiçbir fiili ihtilaf mevcut olmayan Almanya’nın dostu olacak ve ona karşı harekâttan tevakkî edecektir.*”¹⁸⁵

Falih Rıfki Atay, İngiltere’de halk ve basının anlaşmayı iyi karşıladığını ve bu anlaşmanın Türk-İngiliz İttifakı’na tezat oluşturmadığı düşüncesine sahip olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte Almanya’nın pek yakında Türkiye ile harbe girişeceğini zanneden bazı ecnebi muhabirlerin hayret içinde kalarak ve paktın Sovyetler Birliği’ne karşı bir koalisyon düzenlemek için yapılmış olduğu düşüncesine kapıldıklarını; fakat Türkiye’nin Sovyetlerle bir sorunu olmadığından bu fikirlerin yersiz olduğunu yazmıştır. Ayrıca Atay, anlaşmanın Almanya’daki tesirinin çok derin, samimi ve coşkulu olduğuna da değinmiştir.¹⁸⁶ Atay, bir diğer makalesinde ise Hitlerin Balkanları işgali sırasında İnönü’ye verdiği teminatlara işaret ederek, Almanların Balkanları işgalinden önce verilen her sözün, harp sırasında ve harpten sonra tutulduğunu, böylece Almanya’nın bizimle hiçbir davası olmadığını kesinleştğini yazmıştır.¹⁸⁷

Tan Gazetesi yazarı Zekeriya Sertel, 20 Haziran tarihli makalesinde, anlaşmanın aydınlattığı gerçeklere şu şekilde değinmiştir: “*Bu muahedenin aydınlattığı ilk hakikat, Türkiye’nin bu harpten uzak kalmak, etrafındaki ihtilaflar*

---

¹⁸⁴ **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1941.

¹⁸⁵ Esmel, “Türk-Alman Dostluğu”, **Ulus**, 20 Haziran 1941.

¹⁸⁶ Atay, “Türk-Alman Dostluk Muahedesinin Akisleri”, **Ulus**, 20 Haziran 1941.

¹⁸⁷ Atay, “Devlet Reisleri Arasında”, **Ulus**, 21 Haziran 1941.

karşısında bitaraflığını muhafaza etmek, topraklarında gözü olmayan her memleketle, taahhütlerine aykırı olmamak şartıyla, dost geçinmek ve siyasetinde hiçbir harici müdahaleyi kabul etmeyerek müstakil olmak hususundaki siyasetinin en doğru yol olduğunun sabit olmasıdır. Türkiye iki senelik harp içinde, yangının ta hudutlarına kadar sokulmuş olmasına rağmen hiçbir zaman bu açık ve dürüst siyasetinden ayrılmamış, topraklarına vaki olacak herhangi bir taarruzu karşılamak azmiyle aldığı ihtiyat tedbirlerinden bitaraflığa mügayir bir harekette bulunmamıştır... Bu muahedenin aydınlattığı ikinci hakikat “Avrupaya yeni bir nizam ve devamlı bir sulh temin etmek isteyen Alman siyasetinin hedefleri hakkındaki anlaşmazlıkların” izalesine yardım etmesidir. Almanyanın Avrupa’ya vermek istediği yeni nizamın vazih olmaması, hangi hudutlara dayanacağına bilinmemesi Almanya’nın yakın şark ve Türkiye hakkındaki emelleri etrafında bir takım rivayetlerin çıkmasına sebep oluyor ve iki memleket münasebetlerinde eski itimatlı ve dostane havayı bozuyordu. Bu muahede bu noktayı aydınlattığı için Türk ve Alman milletleri yeni ve kati bir emniyet havası içinde yekdiğerine bir kere daha el uzatmış oluyorlar. Bu muahedenin teyit ettiği üçüncü hakikat, Türkiyenin taahhütlerine sadakatte gösterdiği dürüstlük ve titizliktir...” Son Telgraf Gazetesi başyazarı Etem İzzet Benice ise “Türk Milli Siyasetinin Zaferi” adlı makalesinde imzalanan anlaşma Türk milli benliğinden, taahhütlerinden feragat vermediği ve Türk milli siyasetini olduğu gibi bütün hakları ile Almanya’ya kabul ettirdiği için bu anlaşmayı Türk milli siyasetinin zaferi olarak görmek gerektiği görüşünü sunmuştur.¹⁸⁸

İngiliz yanlısı yazılarıyla dikkat çeken Hüseyin Cahit Yalçın, Türk-İngiliz muahedesinin öneminden ve bu anlaşmanın Mihver tarafından yanlış yorumlanmasının gereksizliğinden bahsettikten sonra Türk-Alman muahedesini için şunları yazmıştır. “Almanya ile akdettiğimiz muahede, iki memleket arasında dostluk münasebetlerinin devam ve inkişafını temine hizmet edecek bir siyasi alet olacaktır. Bu muahedenamenin kıymet ve samimiyetini tebarüz ettirdiğimiz şu dakikada onun yanlış tefsirine mahal verebilecek telakkilerden içtinap etmek lüzumuna da işaret etmek borcumuzdur. Türk-Alman dostluk muahedenamesi Türk siyasetinde bir

---

¹⁸⁸Ömer Aziz Veziroğlu, 1941 İnönü Zaferi Türk-Alman Paktı, Nümune Matbaası, İstanbul 1941, s. 21, 26-27.

değişikliğe delalet etmez. Ve bir dönüm noktası vücuda getirmez. Bilakis ilk dakikalardan itibaren kabul ettiğimiz prensiplerin tabii bir inkişafı sayılır. Türkiye Ankara muahedenamesine tamamen sadık ve İngiliz müttefiklerine karşı beslediği derin ve samimi dostluğa daima bağlıdır. 18 Haziran'da Ankara'da Alman devleti ile imzaladığımız muahedename bir dostluk ve âdemi tecavüz misakıdır."¹⁸⁹

Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman Türk-Alman anlaşmasına dair, harbi kendi topraklarımızdan ve Avrupa ile Asya arasındaki geçitten uzak tutmak yolundaki esaslı vazifemizin ifasının bu muahede sayesinde bir kat daha kolaylaşmış olduğu yorumunda bulunmuştur.¹⁹⁰ Yine Yalman, bu paktın, Milli Şef İsmet İnönü'nün büyük bir başarıyla idare ettiği milli siyasetinin ve milletimizin bu siyasete tam bir inanç ve anlayışla bağlı kalmasının hayırlı bir sonucu olduğunu belirtmiştir.¹⁹¹

Yunus Nadi, Türkiye'nin bu anlaşma ile bir kutuptan ayrılp diğer kutba geçmediğini, siyasetimizde hiçbir değişiklik olmadığını, İngiltere ile müttefik Almanya ile de dost olduğumuzu belirtmiştir.¹⁹²

Nadir Nadi ise Türklerle Almanların birbirlerine köklü ve sağlam bir dostluk duygusuyla bağlı olduklarını şu cümlelerle belirtmiştir: "*Milletlerarasındaki münasebetlerde bazen öyle dostluklar vardır ki, kuvvetli bir temele dayandıkları için her imtihanı muvaffakiyetle atlatır, her fırtınaya karşı cesaretle göğüs gerebilirler... Bu şiddetli bir rüzgâr altında eğilen ağaçların manzarasına benzer. Kökü toprağa sınıksız bağlı olanlar, her ne kadar kopacakmış hissini verirlerse de, fırtına dindiği zaman onlar dimdik ve muzaffer, oldukları yerde dururlar. Üç gün evvel imzalanan Ankara paktı da Türk ve Alman milletlerinin işte bu kadar köklü ve sağlam bir dostluk duygusuyla bağlı bulduklarını gösteren kıymetli bir vesikadır.*"¹⁹³

Türk-Alman Anlaşması'nın İngiltere'deki etkilerine gelince; haftalardan beri Almanya'nın Türkiye üzerinde tazyik yapmakta olduğu bilindiğinden dolayı anlaşma

¹⁸⁹ Yalçın, "Yeni Muahede Türk Siyasetinde bir Değişikliğe Delalet Etmez", **Yeni Sabah**, 20 Haziran 1941.

¹⁹⁰ Ahmet Emin Yalman, "Türk-Alman Muahedesinin Manası", **Vatan**, 18 Haziran 1941.

¹⁹¹ Yalman, "Sulh Ektik Sulh Biçiyoruz", **Vatan**, 20 Haziran 1941.

¹⁹² Y. Nadi, "Türk-Alman Anlaşması", **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1941.

¹⁹³ N. Nadi, "Türk-Alman Dostluk Paktının Mucib Sebepleri", **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1941.

İngiliz Basını için bir sürpriz teşkil etmemiştir. Gazeteler, İngiltere'nin bir müttefikinin Almanya ile bir dostluk muahedesi imzalamaya mecbur kalmasını tabiatıyla, teessürle karşılamıştır. Fakat gazeteler, müzakerelerin gelişmelerinden İngiltere'nin düzenli olarak haberdar edildiğini kaydetmiş ve Büyük Britanya'nın, Türkiye'nin müşkül vaziyetini idrak ettiğini ifade etmiştir. Bu zorluk, Fransa'nın hezimete uğraması üzerine, Türkiye'nin teslimatını tamamiyle tamamlayamamış olmasından kaynaklanmıştır. Bununla beraber İngilizler Türkiye'ye imkân nisbetinde harp malzemesi vermekten geri kalmamıştır. Londra Gazeteleri muahedenin, Alman iddialarının epeyce uzağında olduğunu kaydetmiş ve Türkiye'nin mihvere iltihak etmek istemesi dolayısıyla gösterdiği mukavemet yüzünden Almanların mülayim davranmak mecburiyetinde kaldıklarını dile getirmiştir. Türkler, kendi topraklarından Alman kıtalarının geçmesini mümkün kılacak bir hükmün muahedeye konulmasına da müsaade etmemiştir. Bununla beraber İngiliz efkârı umumiyesi, Almanya'nın malum olan usulüne sadık kalarak Türkiye'den daha esaslı menfaatler elde etmek isteyeceğine inanmıştır.¹⁹⁴

İngiliz Times gazetesinin diplomatik muharriri şunları yazmıştır: *“Türkler, Almanların iddiaları karşısında büyük bir mukavemet göstermişler ve Almanlar bütün istediklerini elde edememişlerdir. Fakat karşılıklı istişarelerde bulunulacağı hakkındaki hüküm, Almanların diğer bazı tavizler elde etmeğe çalışacaklarını göstermektedir. Bununla beraber Türklerin İngiltere'ye karşı hattı hareketleri dürüstlüğünü muhafaza etmektedir. Londra, Türk ordusunun, Almanların Türkiye'den asker ve yahud mühim miktarda sivil ajanlar geçirmek gibi bir teşebbüslerine mutlaka mukavemet edeceğinden şüphe etmemektedir...”*

Daily Herald Gazetesi de Almanların Türklerden diğer menfaatler koparmak hususunda teşebbüse geçeceklerini tahmin ederek şöyle demiştir: *“Türklerin mukavemeti, İngilizlerin askeri muvaffakiyetlerinin derecesine göre ya kuvvetlenecek ve yahud zayıflayacaktır.”* Daily Mail Gazetesi, şimdi Hitlerin Stalin üzerinde yaptığı

---

¹⁹⁴ **Ulus**, 20 Haziran 1941- **Yeni Sabah**, 20 Haziran 1941.

tazyiki artırabileceğini, Hitlerin Stalinle bir anlaşmaya varmak hususundaki arzusunun her gün biraz daha şüpheli görülmeğe başladığını yazmıştır.¹⁹⁵

Avam Kamarası'nda beyanatta bulunan İngiliz Dışişleri Bakanı Eden anlaşma hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir: *“Türkiye bu yeni harpte bitaraflığını ilan etmiştir. 1939 İlkteşrininde imzaladığımız karşılıklı yardım muahedesinden beri Türkiye ile münasebetlerimiz çok hususi bir esasa dayanıyor; Türkiye bizim dostumuz ve müttefikimizdir. Türk hükümeti Alman hükümeti ile yaptığı son müzakerenin seyrinden bizi tamamen haberdar etmiştir. Bu itibarla yaptıkları anlaşma bizim için bir sürpriz olmamıştır. Fakat hiçbir muahede akdedilmemiş olmasını tabiatile tercih ettiğimizi söylersem herhalde bir sır ifşa etmiş olmam, bununla beraber bu muahede iki taraf arasında mevcut karşılıklı taahhüdlere sarahatla korumaktadır. Türk hükümeti birçok vesilelerle İngiliz-Türk muahedesinin bu vecibelerin başında geldiğini bildirmiştir...”*¹⁹⁶

Anlaşmanın Almanya'daki etkilerine gelince; dostluk paktının imzası, Almanya'da harbin ilanından beri en büyük heyecanı meydana getirmiştir. Haber, Berlin'de bir bomba gibi patlamış, pek büyük bir hızla derhal yayılmış ve Almanya ile Sovyetler arasındaki paktın imzasının meydana getirdiği heyecandan çok daha büyük bir heyecan doğurmuştur.¹⁹⁷ Alman makamları, bu hadisenin ehemmiyetini belirtmek için lazım gelen her şeyi yapmıştır. 19 Haziran akşamı yüz elli yabancı gazeteci, Alman hariciye nezaretine fevkalade bir toplantıya çağırılmıştır. Hariciye nezareti basın şefi muahedenin akdini manevi, siyasi ve iktisadi akislerin hesap edilemez derece büyük, muazzam, siyasi şumulü haiz bir hadise olarak bildirmiştir.

B. Max Clauss, Deutsche Allgemeine Zeitung Gazetesinde “dostluğun zaferi” başlıklı makalesinde şöyle demiştir: *“Bu vahim saatlerde, Türklerle Almanlar arasındaki eski büyük dostluk takviye edilmiştir. Nazi Almanyası ile Kemalist Türkiye arasında sarıh münasebetler tesis olunmuştur. Tabii itimat hissi, yabancı milletleri emperyalist menfaatler için feda etmeği isteyen zihniyete galebe çalmıştır... Hitler, Atatürk'ün eserini daima Almanya için parlak bir nümune olarak telakki etmiştir.*

¹⁹⁵ Cumhuriyet, 20 Haziran 1941.

¹⁹⁶ Veziroğlu, ... Türk-Alman Paktı, s. 5-6.

¹⁹⁷ Cumhuriyet, 20 Haziran 1941.

*Hitler, daima Türklerle dostluğu istemiştir; çünkü Hitler umumi harp devrinin silah arkadaşlığını unutmamakta, Türk erini takdir etmektedir.”*¹⁹⁸

Uhr-Blatt Gazetesi ise bu muahedenin, bir imzadan veya bir formaliteden çok fazla şey ifade ettiğini, Türk-Alman dostluğunun büyük Fredric zamanında başlayıp Atatürk'ün halefi ve Türk istiklalinin büyük savaşı olan İnönü'nün eski geleneği tekrar ele aldığını belirtmiştir.¹⁹⁹ Von Papen anlaşma hakkında “*imzalanan muahede asırlardan beri memleketlerimizi birbirine bağlayan eski, itimadlı ve dostane münasebetleri yeniden teyid etmektedir*” demiştir.²⁰⁰

İtalyan Gazetesi Corriere Della Sera, Mihverin siyaseti bir olduğu için Von Papen'in Türk-Alman Paktı'nı İtalya namına da imza etmiş olduğunu dile getirmiştir.²⁰¹

Pakta İngiltere'den çok ABD tepki göstermiş ve Türkiye'ye yapmakta olduğu kiralama ve ödünç verme yardımını durdurmuştur. Bir ay sonra yardım yeniden başladıysa da, miktarı bir hayli azalmıştır.²⁰² Amerika Basını bu anlaşmanın Alman baskısı altında gerçekleştiğini söyleyerek, Türkiye'den yana olmayan yayınlar yapmıştır.²⁰³ Nevyork Times Gazetesi başmakalesinde, Türk-Alman muahedesinin İngiltere'ye karşı olmaktan ziyade Sovyetler Birliği'ne müteveccih bulunduğu görüşünü ileri sürmüştür. Moskova Radyosu ise bir fikir ilave etmeden yalnızca muahedenin metnini neşretmiştir.²⁰⁴

1.8. Türk Kamuoyunda Alman-Sovyet Savaşı (22 Haziran 1941)

Balkanlar'ın ve Girit'in işgali Almanya'nın Sovyetleri işgalini tam dört hafta geciktirmiş, kış gelmeden Sovyetleri yenme planını da suya düşürmüştür. Almanya,

---

¹⁹⁸ **Ulus**, 20 Haziran 1941.

¹⁹⁹ **Ulus**, 21 Haziran 1941.

²⁰⁰ **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1941.

²⁰¹ **Ulus**, 21 Haziran 1941.

²⁰² Sander, *Siyasi Tarih*, s. 152.

²⁰³ Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Anılar*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977, s. 203.

²⁰⁴ **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1941.

22 Haziran 1941'de Sovyetlere karşı savaş başlatmıştır.²⁰⁵ Savaşın aldığı yeni cereyan Türk diplomasisinin omuzlarından büyük bir yük almıştır. Savaşın başından beri hem Almanya hem Rusya hem de ikisi bir arada Türkiye için tehlikeli olmuştur.²⁰⁶ Türk Hükümeti, Alman-Sovyet Harbi karşısında bitarafliğini ilan etmiştir.²⁰⁷

Alman-Sovyet Savaşı ile ilgili olarak Yunus Nadi, bu işte doğruyu bulmak için iki memleket arasındaki dostluk anlaşmalarının başlangıcında yer alan samimiyetsizliği üzerinde durmanın en kestirme yol olduğuna, ayrıca Rusya'nın demokrasiler yerine Almanya ile anlaşarak harbi mümkün kıldığına ve cereyan edecek harbin neticeleri üzerindeki hesaplarında yanılmış olduğuna değinmiştir.²⁰⁸ Ömer Rıza Doğrul da aynı düşünceler doğrultusunda Rus-Alman anlaşmasının gerçek mahiyetinin bu savaşla bütün dünyanın huzuruna çıktığını ileri sürmüştür.²⁰⁹

Falih Rıfki Atay ise *“Führer harbin sebeplerini uzun bir beyanname ile milletine ve askerine izah etmiştir. Beyannameye göre, Ademitecavüz paktına rağmen Sovyetler Birliği'nin güttüğü gaaye, mütemadiyen alman emniyeti aleyhine tedbirler almak ve bir gün üstüne yıkılmak üzere, Almanyanın zafını beklemek olmuştur. Führer bu tehditten milletini kurtarmak zaruretini duymuştur”* demiştir.²¹⁰

Almanya'nın, Sovyetler Birliği'ne saldırısı ile ilgili olarak Ahmet Emin Yalman ise *“Alman-Rus Harbi”* başlıklı yazısında görüşlerini şöyle ifade etmiştir: *“Hitler, realist bir insan olduğunu ve körü körüne cereyanlara kapılıp gitmediğini her vesile ile ispat etmiştir. Amerika'nın yardımı neticesinde Atlantik harbinin uzun bir şekil alacağını görünce Şark'ta taarruza geçmeyi daha ameli bulmuş ve insanlığın Bolşevikliğe karşı bayraktarlığı sıfatını takınmakta menfaat görmüştür.”*²¹¹ Hüseyin Cahit Yalçın ise *“Nazilik yıkılmaya muhtaç rejim ise, komünizm de hiç*

²⁰⁵ Kılıç, ... Hitler Almanyası, s. 178.

²⁰⁶ Esmer-Sander, "... Türk Dış Politikası", s. 166.

²⁰⁷ BCA, 030. 18. 01. 02 / 95. 54.

²⁰⁸ Yunus Nadi, "Alman-Rus Harbi", **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1941.

²⁰⁹ Doğrul, "Bir Nazariyenin İflası", **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1941.

²¹⁰ Atay, "Almanya ile Sovyetler Birliği Arasında Harp", **Ulus**, 23 Haziran 1941.

²¹¹ Yalman, "Alman-Rus Harbi", **Vatan**, 23 Haziran 1941.

olmazsa aynı derecede otoriter bir rejimdir” demiştir.²¹² Savaş hakkında Zekeriya Sertel de Hitlerin Avrupa’da yeni nizamı kurmak ve sonra Anglo-Sakson milletlerine karşı uzun bir kıta harbine girebilmek için Sovyet Rusya’nın zengin ve hudutsuz kaynaklarına ihtiyaç duyduğu, bu sebeple de savaş ilan ettiği yorumunda bulunmuştur.²¹³

Ahmet Emin Yalman “Zoraki Bir İzdivacın Hikâyesi” başlıklı yazısıyla Alman-Sovyet ilişkilerine dair şu benzetmede bulunmuştur : *“1939 ağustosunun son günlerinde hiç beklenmez bir evlenme haberi duyuldu: Sovyet Rusya ile Almanya arasında adeta ittifaka benzer bir pakt imzalandı, birbirinin canına susadıklarını senelerdenberi söyleyip duran Nazilik ve Bolşeviklik elele verdi. Bu garip izdivaçtan da birkaç gün içinde bir canavar doğdu ki adına İkinci Cihan Harbi denildi. Daha aileyi kurarken bile sevgi iddiaları soğuk soğuk ağızlardan dökülüyordu. İki tarafta kalplerini dolduran nefreti, hıncı bir türlü gizleyemiyorlardı. Dost olduklarını, iyi geçindiklerini vakit vakit iddia etmek işlerine geldi, fakat hakikatte birbirini düşman bildiklerini gösteren emareler de hiçbir zaman eksik olmadı... Ruslarla Almanların sulh iddiasile evlenmesinden harp canavarı doğduğu gibi, nihayet birbirile boğuşmalarından da hürriyet, hakiki sulh ve hakiki demokrasi gibi güzel yavrular doğabilir.”²¹⁴*

Alman ordusu, her ne kadar çok hızlı bir şekilde Sovyet topraklarında ilerlemişse de kısa süre içinde bu savaşın bugüne kadar sürdürdüğü savaşların en çetini olduğunu görmüştür. Çünkü daha Kasım 1941’deki Alman ordusunun Moskova taarruzu çok ağır insan, malzeme ve toprak kaybıyla sonuçlanmıştır. Bunun yanı sıra İngiltere ve Amerika, Sovyetlere savaşın ilk üç ayında 145 milyon dolarlık yardım sağlamıştır.²¹⁵ Yunus Nadi bu yardımı şu sözleriyle eleştirmiştir: *“Polonya harbinin ilk neticeleri üzerine Rus orduları bu memleketi arkadan işgale başladıklarında garb demokrasilerinden tiz ve umumi feryad yükseldi: Cürüm ortağı! Meğer Sovyetler Almanya ile Polonya’nın taksimi üzerinde ittifak etmişlermiş! Tarihin ve insanlığın ilelebed lanetle anacağı caniyane bir şirket! Ve bu feryad*

²¹² Yalçın, “Rusya ile İttifak mı, Yoksa Rusya’ya Yardım mı?”, **Yeni Sabah**, 25 Haziran 1941.

²¹³ Kılıç, ... *Hitler Almanyası*, s. 180.

²¹⁴ Yalman, “Zoraki Bir İzdivacın Hikâyesi”, **Vatan**, 3 Temmuz 1941.

²¹⁵ Kılıç, ... *Hitler Almanyası*, s. 178-179.

Finlandiya harbi zamanında da, küçük Baltık devletlerinin ilhaklarında da bir nakarat gibi tekerrür edip gitti. Garp demokrasileri artık Rusya'ya hakiki mevkiini ve adını vermişlerdi: 2 numaralı düşman! Gel zaman git zaman şimdi Almanya Rusya'ya karşı harbe girmiş bulunuyor ve derhal İngiltere ile Amerika Rusya'da imdadına koşulacak mazlum bir dost memleket buluyorlar."²¹⁶

Bu arada Hitler, Sovyetler Birliği'ne harp ilânı nedeni ile yaptığı konuşmada Molotov'la 1940 Kasım'ında yaptığı görüşme sırasında, Sovyetlerin Boğazlar konusunda bazı taleplerde bulunduğunu açıklamıştır. Zamanlama olarak, Türkiye'de zaten var olan Rus tehlikesini tahrik etme amacıyla olan bu açıklama, Türk basınında, Almanya'nın 22 Haziran 1941 tarihli saldırısı ile belirtileri ortaya çıkan Sovyet karşıtı tutumun artmasına neden olmuştur. Hitler'in bu açıklaması, gerçeklere uygun olup olmaması bir yana, Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne karşı tahrik etmeye yöneliktir. Aslında yapılan planlı bir propaganda harekâtıdır.²¹⁷

Konu ile ilgili olarak Falih Rıfkı Atay şunları yazmıştır: "... Sırası gelmişken, yirmi küsur senedenberi komşu ve dost olarak kendisine tam bir emniyet vermek için elimizden geleni yapmış olduğumuz Sovyetler Birliği'nin Boğazlara ait teklifleri hakkında, doğru olması lâzımgelen beyanatın bu memlekette hayret uyandırmış olduğuna işaret edelim."²¹⁸ Yunus Nadi, aynı konu ile ilgili olarak "...Eğer biz geçen Umumî Harbde Çanakkale'yi malûm harikavarî şekilde müdafaa etmeseydik, Çarlık yıkılmaz ve Rus inkılâbı da vücut bulmazdı. İnsan hiç olmazsa bu hatıraya hürmet ederdi"²¹⁹ sözleri ile Sovyetler Birliği'ni eleştirmiştir.

Almanya'nın Türkiye üzerindeki baskısından endişelenen Rusya, karşı propaganda faaliyetlerine girişmiştir. 26 Temmuz'da Tass Ajansı, bir Alman alayının Sovyet kıtaları tarafından imhası sırasında ele geçirilen dosyalar arasında Türkiye'ye ve özellikle Boğazlara ait büyük ölçekli haritalar olduğunu, müstahkem mevkiilerin

²¹⁶ Y. Nadi, "Siyasetin Garib Cilveleri", **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1941.

²¹⁷ Özdoğan, ... *Türk-Alman İlişkileri*, s. 56.

²¹⁸ Atay, "Almanya ile Sovyetler Birliği Arasında Harp", **Ulus**, 23 Haziran 1941.

²¹⁹ Y. Nadi, "Siyasetin Garib Cilveleri", **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1941.

haritalar üzerinde özel işaretlerle gösterilmiş bulunduğunu, bunun da Hitlerin Türkiye'ye karşı bir tecavüze hazırlandığını gösterdiğini açıklamıştır.²²⁰

Alman-Sovyet Savaşı Türk Hükümeti kadar Basınıni da rahatlatmıştır. Çünkü Türkiye için Polonya sendromu denilen, iki ülke tarafından işgal edilme korkusu ortadan kalkmış, ancak bu kez İran topraklarının Sovyetler ve İngilizler tarafından işgali, bu iki ülkenin Türkiye'yi de işgal edeceği endişesine neden olmuştur. Basını asıl ilgilendiren konu ise savaşla birlikte başlayan Boğazlar konusundaki iddialar ve propagandalar olmuş ve gazetecilerin tamamı bu iddialara tepki göstermiştir.²²¹ Rusya, Türk toprakları üzerinde bir İngiliz-Rus anlaşması dolayısıyla beliren korkuyu ortadan kaldırmak için 10 Ağustos'ta İngiltere ile birlikte Türkiye'ye teminat vermiştir. Verilen ortak notaya göre İngiltere ve Rusya, Montreux Boğazlar rejimine saygı gösterecekler, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne riayet edecekler ve bir Avrupa devleti tarafından tecavüze uğrarsa mümkün olan her yardımı yapacaklardır.²²²

Ağustos 1941'de Churchill, Roosevelt ile bir araya gelerek savaş sonrasında nasıl barış sağlayacaklarını içeren ve bugünkü Birleşmiş Milletlerin temelini teşkil eden Atlantik Bildirisi'ni imzalamışlardır.²²³ Diğer taraftan, Japonların 7 Aralık'ta Pearl Harbour Amerikan Deniz Üssü'ne yaptıkları baskın sebebiyle ertesi gün Amerika'nın Japonya'ya savaş ilanı, bu savaşa bir dünya savaşı niteliği kazandırmıştır.²²⁴

---

²²⁰ Gönlübol, ... Türk Dış Politikası, s. 158.

²²¹ Kılıç, ... *Hitler Almanyası*, s. 257.

²²² Esmer-Sander, "... Türk Dış Politikası", s. 166.

²²³ **Atlantik Bildirisi:** İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz Başbakanı Churchill ile o sırada henüz savaşa girmemiş olan ABD Başkanı Roosevelt arasında Kanada açıklarında bir savaş gemisinde beş gün süren görüşmeler sonucunda 14 Ağustos 1941'de 8 maddelik Atlantik Bildirisi imzalanmıştır. Bu bildiri, Amerika'nın tarafsızlığını yitirdiğinin de bir göstergesidir. Bildiri şunları içermektedir: 1) Savaştan sonra toprak kazanılmayacak; 2) İlgili halkın onayı olmadan toprak değişikliği yapılmayacak; 3) Uluslar kendi geleceklerini kendileri saptayacak; 4) Uluslararası iş birliği gerçekleştirilip geliştirilecek; 5) Temel hammaddelerden eşit bir şekilde yararlanılacak; 6) İnsanlar korku ve açlıktan kurtarılacak; 7) Açık denizlerde ticaret serbestliği gerçekleştirilecek; 8) Mihver devletleri silahtan arındırılacak ve savaştan sonra topyekûn silahsızlanmaya gidilecek. Bu maddeler daha sonra Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne ilave edilmiştir. Kılıç, ... *Hitler Almanyası*, s. 181.

²²⁴ Avşar, "... İnönü'nün Uyguladığı Dış Politika", s. 569.

İKİNCİ BÖLÜM

ALMAN-İNGİLİZ NÜFUZ MÜCADELESİ

2.1. Alman-İngiliz Nüfuz Mücadelesinin Ekonomik Yönü

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Almanya'ya hiçbir hukuki önlem alınmadan verilen aşırı tavizler, Türkiye'yi diplomatik ve ekonomik açıdan Almanya'nın hegemonyası altına sokmuştur. Bu durumda Türkiye'nin siyasal yalnızlığının, ekonomik sıkıntılarının ve diplomatik hatalarının rolü büyük olmuştur. Türkiye, 1923 sonrasında, yine ciddi boyutlarda ekonomik sorunlar yaşayan, hızlı kalkınmak zorunda olan ve siyasal yalnızlık çeken bir ülke durumunda olduğundan, geçmişteki ilişkileri de dikkate alarak, endüstrisi gelişmiş durumdaki Almanya'yla diplomatik ilişkilere girmiştir. Ancak bu defa imzaladığı bütün antlaşmaları karşılıklı çıkar esası üzerine oturtmuştur. Ekonomik sorunlarını çözmek için sanayisini işletmeye ve sanayisinin ihtiyacı olan hammaddeleri en ucuz, en verimli şekliyle temin etmeye mecbur olan Almanya da doğal olarak Türkiye'ye yönelmiştir. İngiltere ve Fransa ile siyasi ve ekonomik sorunlar yaşayan Almanya için Türkiye'nin imkânları servet kıymeti taşımıştır.²²⁵

Hitler dönemine gelindiğinde, Almanya'nın dış ticaret politikası tamamıyla Almanya'nın siyasi, askeri ve ekonomik amaçlarına uygun olarak düzenlenmiştir. Alman halkının ve sanayisinin sürekli olarak ham maddeye gereksinimi olduğundan ihtiyaç duyduğu ham maddeyi içinde bulunduğu döviz sıkıntısı nedeniyle takas(kliring) yoluyla almak zorunda kalmıştır. Türkiye, Almanya için ham madde alabileceği ve takas yapabileceği ülkelerin en başında geldiği için, Hitlerin iktidara geldiği 1933'ten itibaren Türk-Alman ticareti patlama göstermiştir. Türkiye için de

---

²²⁵ Ercan, ... *Türkiye-Almanya İlişkileri*, s. 10.

benzer sıkıntılar söz konusu olmuştur. Yaşadığı döviz sıkıntısı nedeniyle ticaretini takas yoluyla yapmak zorunda olduğu gibi, kalkınma hamlesine ciddi olarak başladığı ve ilk kez beş yıllık bir kalkınma planı uygulamaya kalktığı yıl, Hitler'in iktidarı dönemine rastlamıştır. Türkiye, başlangıçta Hitler'in amacını anlayamadığı için gerek duyduğu finansmanı, uzmanı ve sanayi ürünlerini Almanya'dan temin etmekte bir sakınca görmemiştir. 1934'ten itibaren büyük Alman firmalarının açtıkları krediyle Türk-Alman ticareti artmıştır. Almanya, Türk hammadde ürünlerini normal piyasa değerinin üzerinde alıp karşılığında sattığı sanayi ürününü de piyasa fiyatının çok üzerinde satarak, ticarete üstünlük sağlamıştır. Türkiye, Almanya tarafından hep alacaklı durumuna sokularak karşılığında Alman malı ithal etmek zorunda bırakılmış, bu suretle de başka dış ticaret yapacak ülke dahi arayamamıştır. Türkiye'nin dış ticaretinde Alman payı %50'ye kadar ulaşmıştır. Müttefik ülkeler ham maddelerini kendi sömürgelerinden çok daha ucuza ve daha kaliteli olarak temin ettiğinden Türkiye'nin bu ülkelere ham madde satması zor olmuştur. Üstelik Türkiye takas yoluyla ancak mal sattığı ülkeden mal alabildiği için, bir nevi Alman ticaretine mahkûm olmuştur. 1933-1937 arasında Alman-Türk mal takası tam dört katına çıkmış ve karşılıklı ticaretin bedeli 150 milyon marka ulaşmıştır.²²⁶

1932 yılında Türkiye'nin Almanya'ya ihracat toplamı 13 milyon lira iken, bu miktar 1933'te 19 milyon, 1934'te 29 milyon, 1935'te 35. 5 milyon ve 1936'da da 41.7 milyon liraya çıkmıştır. Fakat 1936 yılı Türk-Alman ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye Boğazlar üzerinde tam egemenlik kurarken, bir yandan da bu olay Türk-İngiliz münasebetlerinde düzelme sağlamış ve bundan sonra Türkiye giderek İngiltere'ye kaymaya başlamıştır. Bu gelişme ise Almanya'nın hiç hoşuna gitmemiştir. Öte yandan, siyasi münasebetlerin gelişmesi ile birlikte Türk-İngiliz ekonomik ve ticari münasebetlerinin de gelişmesi, 1936 yılından itibaren Türkiye üzerinde bir Alman-İngiliz ekonomik rekabet ve mücadelesini açmıştır.²²⁷

---

²²⁶ Sezen Kılıç, *Türk-Alman İlişkileri Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e Kadar)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005, s. 133-134.

²²⁷ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.352.

Almanya'nın Türkiye üzerinde kurmaya çalıştığı iktisadi hegemonyanın siyasi sonuçları 1936 yılından itibaren daha belirli bir mahiyet almıştır. Almanya iktisadi nüfuzu ile Türk-İngiliz ve Türk-Sovyet münasebetlerini bozarak Türkiye'yi revizyonist gruba çekmeye çalışmıştır. 1936 yılının Haziran ayında Karabük'te kurulacak olan demir ve çelik işletmelerini kurma hakkının Alman Firması Krupp'a verileceği söylentileri dolaşırken İngiliz Brassert Firmasına verilmesi, Türkiye'nin Alman iktisadi baskısını azaltmak için düşündüğü bir çare idi. Karabük Demir-Çelik Fabrikası'nın yapımı için İngiliz Brassert Firmasıyla 23 Haziran 1936'da bir ön anlaşma ve 2 Eylül'de de bir protokol imzalanmıştır. Diğer yandan da, Sümerbank ile Brassert arasında 1 Aralık'ta mali bir antlaşma imzalanmıştır. Alman sanayi için bu tür olumsuz gelişmelere karşın, Alman Dışişleri Bakanlığı raporlarına göre, Almanya Türkiye'deki sanayi tesislerinin %80'ini Alman malzemesi kullanarak ve Alman uzmanların katkılarıyla kurmuştur.²²⁸

İngiliz Dışişleri Bakanı Halifax'ın görüşü, Almanya'nın siyasi ve mali genişlemesi karşısında Türkiye'yi en az 5, belki de 10 yıl kesin olarak elde tutacak şekilde hareket edilmesi ve verilen kredilerde daha ileri gidilmesi yönünde olmuştur.²²⁹ Bu doğrultuda Türkiye ile İngiltere arasında 2 Eylül 1936 tarihinde imzalanan Türkiye-İngiltere Ticaret ve Kliring Anlaşması'na ilave edilen ve İngiltere ile ihracatımızın hacmini genişletmek amacı taşıyan 27 Mayıs 1938 tarihli Ek Anlaşma²³⁰ 10 milyon sterlin ticari, 6 milyon sterlin silahlanma kredisi olmak üzere,²³¹ Londra Büyükelçimiz Tevfik Rüştü Aras ile İngiltere Hariciye Bakanı arasında imzalanmıştır.²³²

---

²²⁸ Koçak, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 205.

²²⁹ Erdoğan Karakuş, *İkinci Dünya Savaşı Öncesi İngiliz Belgelerinde Türk-İngiliz İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 158.

²³⁰ BCA: 030. 18. 01. 02 / 88. 85. 17.

²³¹ Karakuş, ...*Türk-İngiliz İlişkileri*, s. 162.

²³² BCA, 030. 18. 01. 02/ 88. 86. 4.

Yinede İngiltere ile yapılan tüm bu yeni anlaşmalar, Almanya'yı Türkiye'nin ufkundan uzaklaştıramamıştır. Hitler Almanyası Türk ekonomisi için en önemli ticari ortak olarak kalmıştır.²³³

1937 yılı Mayıs ayında Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hamdi Arpag'ı kabul eden Hitler, Türkiye ile yakın ve dostane ilişkiler kurmak istediklerini belirtmiştir. Bu kabulde Hitler, Türk Büyükelçiye her ne kadar siyasi bir beklentilerinin olmadığını söylemişse de, bu doğru değildir. Hitler'in Türkiye ile yakın ve dostane ilişkiler kurmasındaki asıl amacı, muhtemel bir savaşta Türkiye'yi Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi Almanya ile beraber hareket etmeye mecbur etmektir. Nitekim Almanya'nın bu beklentisi Alman Dışişleri Bakanlığı İktisadi Politika Dairesi Müdür Yardımcısı tarafından Berlin'de cereyan eden Türk-Alman ticaret görüşmelerine ilişkin 29 Haziran 1938 tarihli memorandumda şu şekilde ifade edilmiştir:²³⁴ *“Ekonomik sonuçlarından başka, görüşmeler siyasi bir önem de taşımaktadır. Türkiye'nin bize eskisinden daha kuvvetli iktisadi bağlarla bağlanması gerekmektedir... Çünkü İngiltere son zamanlarda özellikle iktisadi alanda Almanya'nın Türkiye üzerindeki etkisini ortadan kaldırmak için artan bir çaba sarfetmektedir. Bizim Türkiye'nin dış ticaretindeki hissemiz halen %40-50 oranında olduğuna göre, Türkiye ile Almanya'nın ticareti artırıldığı takdirde Türkiye iktisadi bakımdan Almanya'ya gittikçe daha fazla tabi olacaktır... Türkiye'ye verilen İngiliz kredisi bu devletin kredi ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğuna göre Türkiye'yi iktisadi bakımdan Almanya'ya daha fazla bağlamak ve bu devlet üzerindeki nüfuzunu artırmak mümkündür.”*²³⁵

Türkiye ile Almanya arasında 25 Temmuz 1938'de imzalanan Ticaret Antlaşması ticari ilişkileri artırıcı hükümler ihtiva etmiştir. Bu ticaret antlaşması hakkında Alman Dışişleri Bakanlığı İktisadi Politika Dairesi Müdür Yardımcısı 8 Ağustos 1938 tarihli memorandumunda şöyle demiştir: *“25 Temmuz 1938 tarihli antlaşma ile Türk-Alman ticaretinde meydana gelmesi beklenen artış İngiltere'nin*

---

²³³ Wayne Bowen, “Türkiye ve İkinci Dünya Savaşı: Tarafı Fakat Savaşmayan Ülke”, (Çeviren: Mehmet Emin Baysal), *Türkler Ansiklopedisi*, C. XVI, (Ed. Kemal Çiçek v. dğr.) , Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 806.

²³⁴ Çalık, “ Türk-Alman İlişkileri”, s. 818.

²³⁵ Burhan Oğuz, *Yüzyıllar Boyunca Alman Gerçeği ve Türkler*, Can Matbaa, İstanbul 1983, s. 358.

Türkiye üzerindeki iktisadi nüfuzunu önemli bir şekilde engelleyecek ve İngiltere ile Türkiye arasında geçen Mayıs'ta yapılan kredi antlaşmasına rağmen Almanya'nın Türkiye'deki iktisadi durumunu kuvvetlendirecektir."²³⁶ Bu anlaşmadan sonra Almanya ile akdedilecek 150 milyon marklık kredi mukavelenamesini müzakere etmek üzere hükümetimizi temsilen Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Menemencioğlu görevlendirilmiştir.²³⁷

Alman Basını bu antlaşmanın ardından, 23 Ağustos tarihinde Alman İktisat Bakanı Funk'un eylül başlarında Türkiye'yi ziyaret edeceğini duyurmuş, 11 Ekim'de ise Ankara'da süren Türk-Alman ticari görüşmelerinin sonuçlandığını, Almanya'nın Türkiye'ye tahsis ettiği 150 milyon marklık kredinin temel şartlarını içeren anlaşmanın yayımlandığını, kredininaskeri, sınaî ve toplumsal işler için kullanılacağını, kredi antlaşmasının tüm ayrıntılarının iki hükümet arasında ayarlanacağını... , İngiltere'nin verdiği 10 milyon sterlin kredi arasında büyük fark olduğunu bildirmiştir.²³⁸

Almanya'nın Türkiye üzerindeki bu faaliyetleri, Türk ticaret burjuvazisinin her ne kadar işine gelse de, bu ekonomik birlikteliğin Türkiye'nin bağımsızlığını engelleyeceğinin farkında olan Türk Hükümeti, İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesine kadar güttüğü tarafsızlık politikasından İngiliz-Fransız ittifakına doğru adım atmıştır. Almanlar Türkiye'nin bu ittifaka yanaşmasını önlemek için 7 Mayıs 1939'da 120 milyon markı bulan, Türkiye tarafından Almanya'ya ısmarlanan savaş malzemesini teslim etmeme kararı almışlar ve vermeye söz verdikleri 150 milyon mark krediyi de askıya almışlardır.²³⁹ Hitler, 14 Mayıs 1939'da Türkiye'ye artık harb silahlarının verilmemesini emretmiştir.²⁴⁰ 24 Mayıs'ta ise Alman hükümeti, 31 Ağustos'ta sona erecek olan Türk-Alman Ticaret Antlaşması'nın uzatılması yolundaki Türk-Alman görüşmelerinin kesilmesini kararlaştırmıştır.²⁴¹

²³⁶ Çalık, "Türk-Alman İlişkileri", s. 819.

²³⁷ BCA, 030. 18. 01. 02 / 85. 104. 11.

²³⁸ Karakuş, ... *Türk-İngiliz İlişkileri*, s. 289.

²³⁹ Kılıç, *Türk-Alman İlişkileri...* , s. 137-138.

²⁴⁰ Yuluğ Tekin Kurat, "İkinci Dünya Savaşında Türk-Alman Ticareti", *Belleten*, C. XXV, S. 97, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961, s. 98.

²⁴¹ Koçak, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 226.

Almanya'nın başlattığı ekonomik ve askeri baskılar bir müddet devam ettikten sonra, daha da ileri giderek Türkiye ile tüm ticari ilişkilerini kesmeyi düşünmüş ise de, krom ithalatı yüzünden bu düşüncesinden vazgeçmek zorunda kalmıştır.²⁴² Çünkü Türkiye'nin Almanya'ya sattığı krom 1925'te 5.000 mark iken, 1929'da 35.000 mark, 1937'de 3.437.000 mark ve 1938'de ise 3.048.000 mark olmuştur. Türkiye, Almanya'nın ihtiyaç duyduğu kromun %52'sini karşılar duruma gelmiştir. Dünya krom üretiminin %17'sini karşılayan Türkiye için bu madenin satılması önemli olduğu kadar, alıcısı olan Almanya için de en az o kadar önemli olmuştur. Türkiye'nin Almanya'ya ihracatının %35'ini krom gibi savaş malzemeleri oluşturmuştur.²⁴³

Önemli savaş malzemeleri sevkiyatının kesilmesi ve sanayi-askeri amaçlı malzeme alımına yönelik olan 150 milyon marklık kredi antlaşmasının onaylanmaması şeklinde yürütülen ekonomik ve askeri baskı karşısında Türkiye, Almanya'ya yaptığı krom ihracatını azaltma ve yavaşlatma yoluna gitmiştir. Menemencioğlu, 19 Ağustos 1939'da Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği görevlilerinden Hans Kroll'a, askeri malzeme sevkiyatının durdurulması karşılığında Türkiye'nin de krom sevkiyatını durdurabileceği uyarısında bulunmuştur. Kroll da krom sevkiyatı olmadan Berlin'in 25 Temmuz 1938 tarihli ticaret antlaşmasını uzatmasının mümkün gözükmediğini belirtmiştir. Kroll'un bu sözlü açıklamasının sonrasında Berlin, 21 Ağustos 1939'da önerilerini yarı ultiatom şeklinde Ankara'ya bildirmiştir. Almanya'nın önerisi, geçerliliğini koruyan bütün silah sözleşmeleri ile daha önce onaylanmayan 16 Ocak 1939 tarihli kredi antlaşmasının iptali karşılığında, Türk-Alman ticaret antlaşmasının (25 Temmuz 1938) uzatılması yönünde olmuştur. Bunun üzerine Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, 24 Ağustos 1939'da Von Papen'e Türkiye'nin Alman baskısına boyun eğmeyeceğini ifade etmiştir.²⁴⁴

Savaşa doğru gidilen bu kritik dönemde Türkiye'yi sulh cephesinde tutmak İngiltere için hayati önem taşımıştır. İngiliz Dışişleri Bakanı Halifax 25 Ağustos 1939'da Büyükelçi Hugessen'e yolladığı telgrafta bunun için her fedakârlığı

---

²⁴² Yavuz, "İkinci Dünya Savaşında Almanya'nın Balkanlara Girmesi...", s. 157.

²⁴³ Kılıç, *Türk-Alman İlişkileri...*, s. 138.

²⁴⁴ Nuri Karakaş, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Krom Satışı ve Müttefik Politikaları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXV, S. 2, Aralık 2010, s. 453-454.

yapacaklarını bildirmiştir. Hugessen ise Halifax'a Türkiye'nin Alman tehdit veya rüşvetine teslim olmayacağı, Türk hükümetine ekonomik yardım yapmanın ve tütünlerini satın almanın etkili olacağı cevabını vermiştir.²⁴⁵

1939 Eylül'ünde Alman ordularının Polonya'ya girmesiyle başlayan İkinci Dünya Savaşı, 1929 ekonomik krizinden daha yeni kurtulmaya çalışan Türkiye'yi de ekonomik darboğaza sokmuştur. İkinci Dünya Savaşında Türkiye savaşa girmemiş ancak tam bir savaş ekonomisi uygulamıştır. Savaşan taraflar arasındaki rekabetten faydalanarak savaşın dışında kalmayı, ittifak anlaşmalarıyla da ihracatını artırmayı hedefleyen Türkiye, bu planında kısmen de olsa başarılı olmuştur.²⁴⁶

19 Ekim 1939 tarihinde Fransa ve İngiltere ile Karşılıklı Yardım Antlaşması imzalanmış, ayrı bir anlaşma ile de İngilizler ve Fransızlar Türkiye'ye 23 milyon sterlin tutarında askeri kredi, 15 milyon sterlin tutarında altın ikrazı ve ticari mallar için 31 milyon sterlin tutarında kredi sağlamayı taahhüt etmişlerdir.²⁴⁷ Oysa İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, genel dış ticarete olduğu gibi askeri dış alımların büyük çoğunluğu da, Türkiye'ye takasla ödeme kolaylığı sağlayan Almanya'dan yapılmıştır.²⁴⁸

Aslında 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilan ederek İkinci Dünya Savaşı'na fiili olarak katılan İngiltere, aynı gün "Ekonomik Savaş Bakanlığı" adında yeni bir bakanlık oluşturmuştur. İngiltere'nin ana amacı, düşmanın savaşı sürdürmesini engelleyecek şekilde ekonomik faaliyetlerini baltalamak ve ekonomik düzenini alt üst etmektir. Bu doğrultuda ekonomik abluka politikası yürüten İngiltere gerek diplomatik yollarla gerekse deniz trafiğini kontrol ederek, başta Almanya olmak üzere Mihver güçlerine komşu veya tarafsız devletlerden gelebilecek malzeme akışını durdurmaya da çalışmıştır. Dolayısıyla Ekonomik Savaş Bakanlığı 19 Ekim 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız Antlaşması'nın sağladığı iyi niyet ortamından

---

²⁴⁵ Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kıtış Yayınları, İstanbul 1969, s. 300-301.

²⁴⁶ İbrahim Erdal, "II. Dünya Savaşı Döneminde Türkiye'nin İktisadi Politikaları ve Muhalefet", *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. IX, S. 1, Temmuz 2007, s. 145.

²⁴⁷ William Hale, "1923 Yılından Sonraki Türk-İngiliz Ticaret İlişkileri", *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984*, Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara 1985, s. 103.

²⁴⁸ Mete Tuncay, "İkinci Dünya Savaşı'nın Başlarında(1939-1941) Türk Ordusu", *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayınları, Ocak 1986, s. 34.

hemen faydalanarak Alman silah sanayisini stratejik öneme sahip Türkiye kromundan mahrum etmeye dönük görüşmelere bir an evvel başlamıştır.²⁴⁹ Türk-İngiliz-Fransız Antlaşması doğrultusunda yapılan ticari görüşmelerde, İngiltere Türkiye’den yılda 200 bin ton krom almanın karşılığında Türkiye’nin Almanya’ya krom satmamasını istemiştir. Bunun üzerine Türkiye İngiltere’ye yirmi yıl boyunca krom satmak istemiş, İngiltere ise iki yılla yetinmiştir. Ancak Numan Menemencioğlu, Almanya’ya krom satamadıkları takdirde tarımsal ürün de satamayacaklarını ileri sürerek İngiltere’ye kromla birlikte tarımsal ürün satmaya da çalışmıştır.²⁵⁰ Müttefiklerle yapılan krom görüşmeleri istenilen neticeyi vermemiştir. Bununla birlikte 8 Ocak 1940 tarihinde imzalanan anlaşmanın iki yıl devam etmesi ve bu müddet bitince bir sene daha uzatılabilmesi kararı alınmıştır.²⁵¹ Ayrıca Haydarpaşa ile Sirkeci arasında işletilmek üzere İngiltere’den iki adet feribot ile teçhizat ve malzemesinin alınmasına 11.12.1939 tarihinde karar verilmiştir.²⁵²

Savaşın başlamasıyla durma noktasına gelen Türk-Alman ticareti, 1940 yılında şu durumdadır; Türkiye’nin Almanya’ya ihracatı %8,6’ya ithalatı da %11,7’ye düşmüştür. Ancak Türkiye, Almanya ile ticaretini düşürmesinin bedelini ağır bir şekilde ödemeye başlayınca hükümet tekrar Almanya’ya yönelmiş ve bunun sonucunda²⁵³ iki ülke arasında 25 Temmuz 1940 tarihinde²⁵⁴ 21,5 milyon liralık Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Yeni anlaşmanın 13 milyon lirasını eski siparişlerimizden şimendifer malzemesi ve devlet fabrikalarına aid tesisat teşkil etmiştir. Kalan 8 milyon liraya da gene Almanya’ya muhtelif ihtiyaçlarımıza tekabül eden siparişler verilmesine karar verilmiştir. Yeni anlaşma ile Almanlar da memleketimizden 7 milyon liralık tütün, 1 buçuk milyon liralık tiftik, 1 milyon liralık üzüm, 1 milyon liralık fındık almak istemiştir.²⁵⁵ Nadir Nadi yapılan ticaret anlaşmasına dair şunları yazmıştır: “*Tuna Karadeniz’e aktığı müddetçe Türkiye ile Almanya, birbirlerini tamamlayıcı bir iktisadi sistem içinde yaşamaya*

²⁴⁹ Karakaş, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’nin Krom Satışı...”, s. 454-455.

²⁵⁰ Kılıç, ...*Hitler Almanyası*, s. 214.

²⁵¹ Kurat, “... Türk-Alman Ticareti”, s. 101.

²⁵² BCA: 030. 18. 01. 02 / 89. 117. 8.

²⁵³ Kılıç, ...*Hitler Almanyası*, s. 214.

²⁵⁴ BCA, 030. 18. 01. 02 / 95. 68. 19.

²⁵⁵ *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1940.

mecburdurlar... On beş seneden beri normal seyrini takip eden Türk-Alman iktisadi münasebetlerinin geçen sene patlak veren malum buhranlar yüzünden bir müddet aksaması keyfiyetinin geçici sebeplerden ileri geldiğine inandığımızı söyleyebiliriz.”²⁵⁶

İngiltere ile olan dış ticaret dengeleri de Almanya ile olan ilişkilerdeki dalgalanmalara eş zamanlı olarak değişmiştir. 1939 yılında 86.000 lira ithalat fazlası verirken, 1940 yılında 1.886.000 lira ihracat fazlası vermiştir. 1941 yılında 1.588.000 lira olan ihracat fazlası 1942 yılında birden bire 9.424.000 lira ithalat fazlasına dönmüştür. Dalgalı bir şekilde seyreden bu dış ticaret, 1943 yılında 4.490.000 ithalat fazlasından 1944 yılında 21.881.000 lira ihracat fazlasına dönmüştür. Bu ihracat fazlası 1945 yılında 3.185.000 lira ihracat fazlasına kadar inmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın son yılları itibariyle Türkiye'nin ihracatında, Almanya'nın yerini dolduran ülkelerden biri de Amerika olmuştur. Amerika bölgesel çıkarları açısından Türkiye'nin güvenliğini önemli saymış, Türkiye'den bir cephe açılmasına ya da Türkiye'nin savaşa girmesine taraf olmamıştır. 1942 yılında Roosevelt, 1941 yılında çıkarılan Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu'na dayanarak Türkiye'ye yardım yapacağını açıklamıştır. Amerika ile olan ilişkiler, Almanya ile İngiltere'ye nazaran Türkiye açısından daha verimli olmuştur. Savaşın başlamasına dair belirtilerin görüldüğü yıllarda Amerika ile olan dış ticarete 6.530.000 lira olan ihracat fazlası, 1940 yılında 8.292.000 lira, 1941 yılında 12.575.000 lira olmuştur. Savaşta dengelerin değiştiği dönemde Amerika ile olan ticari ilişkiler daha da artmış, 1942 yılında 20.951.000 lira olan ihracat fazlası 1943 yılında 47.876.000 liraya, 1944 yılında ise 47.983.000 liraya çıkmıştır.²⁵⁷

2.2. Von Papen'in Büyükelçiliği ve Faaliyetleri

Türkiye ile İngiltere arasında politik görüşmelerin gerçekleştiği 1939 Nisan'ında Hitler, Birinci Dünya Savaşı'nda Türk ordusunda bulunmuş ve birçok

---

²⁵⁶ N. Nadi, “Yeni Muahedenin Sebebi ve Neticeleri”, *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1940.

²⁵⁷ Erdal, “İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye'nin İktisadi Politikaları...”, s. 155-156.

şahsi dostu olan en kudretli diplomatlarından Von Papen'i Ankara'ya Büyükelçi olarak göndermiştir.²⁵⁸ Papen'in, Almanya'nın Yakındoğu'ya savaşın sıçramaması politikasını yürütecek ve Türkiye'nin İngiltere-Fransa saflarına katılmasının önüne geçebilecek tek şahsiyet olarak görülmesi, bu göreve getirilmesinde etkili olmuştur.²⁵⁹

Papen, 1939-1940 arasında Türkiye'nin tarafsızlığını sağlama ve onu bir İngiliz-Fransız ittifakından uzak tutma yolunda çaba harcamış, 1942-1943 arasını kapsayan dönemde, Berlinle Ankara arasında daha yakın ekonomik, politik ve askeri bağlar sağlamak üzere baskı yapma yolunu tutmuş, 1944'te ise yeniden Türkiye'nin tarafsız kalmasını sağlama çabasına dönmüştür.²⁶⁰

Papen, Hitler'den görev alırken, tam yetki talep etmiş ve Gestapo'nun (Nazi Almanyasının Gizli Polis Teşkilatı) kesinlikle işine karışmamasını istemiştir. Papen, görev itibariyle emir ve direktifleri Ribbentrop'tan alacak, fakat gerektiğinde Hitler'le doğrudan görüşebilecektir. Von Papen'e bizzat Hitler tarafından verilen görevler şunlardır:

1. Almanya'nın, Avrupa'daki muhtemel bir çatışmadan Türkiye'yi uzak tutmak için elinden geleni yapacağı konusunda Türk hükümet yetkililerini ikna etmek.
2. Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile kendilerine yönelik bir ittifaka katılmasının, Almanya'da ne denli hoşnutsuzluk yarattığını anlatmak.
3. İtalyanlarla görüşerek Türklerin endişelerini dile getirmek, İtalyanların Balkanlara ve Türk çıkarlarına yönelik herhangi bir tehdidi olmadığını gösterir delilleri ortaya koymalarını temin etmek.
4. Almanya'nın temel amacının, mevcut statükoyu korumak olduğu konusunda Türk hükümet yetkililerine bilgi vermek.
5. Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile yürütmekte olduğu ittifak görüşmelerini ve siyasal ilişkilerini dondurmamak, mümkünse gevşetmek.

---

²⁵⁸ Salih Olatkan, *Birinci ve İkinci Dünya Savaşları*, Eko Matbaası, İstanbul 1972, s. 412.

²⁵⁹ Hüsrev Gerece, *Harb İçinde Almanya (1939-1942)*, (Yayına Hazırlayanlar: Hulusi Turgut, Sırrı Yüksel Cebeci) ABC Ajansı Yayınları, İstanbul 1994, s. 216.

²⁶⁰ Oğuz, *Yüzyıllar Boyunca Alman Gerçeği...*, s. 359.

6. Giderek bozulma eğilimi gösteren Türk-Alman ilişkilerini düzeltmek.²⁶¹

Nadir Nadi Papen'in önemli bir diplomat olduğunu anlattığı ve Alman yanlılığı sezilen makalesinde şu görüşlere yer vermiştir: “*Memleketinde müteaddid defalar nazırlık yapan, başvekilliğe kadar yükselen Von Papen'i Ankara'ya göndermekle yeni Almanya, yeni Türkiye'nin dostluğuna ne kadar büyük bir kıymet verdiğini açıkça göstermiş oluyor... İstiklal isteyen Türk milleti, öz evladı Atatürkü doğurmuştu. Aynı istek Almanya'ya Hitleri kazandırdı... Aleyhinde yapılan propagandalara rağmen, Nasyonal Sosyalist Almanyasının hakiki milletler için bir tehlike teşkil edeceğine inanmıyoruz.*”²⁶²

27 Nisan'da Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'na ilk ziyaretini yapan Von Papen Almanya'nın barışçı bir siyaset izlediğini söylemiş ve Dışişleri Bakanı'na Türkiye'nin dış siyaseti hakkında sorular sormuştur. Şükrü Saraçoğlu ise Romanya'ya yöneltilen tehdidin hemen ardından gerçekleşen Arnavutluk'un işgalinin Mihver'in Balkanlar üzerindeki tehditlerini açığa vurduğunu, bu yüzden Türk menfaatlerinin doğrudan doğruya tehlike altında bulunduğunu anlatmıştır. Von Papen İsmet İnönü'ye 29 Nisan 1939'da güven mektubunu sunduğu zaman, İnönü Büyükelçi'ye Türk Hükümetinin görüş ve düşüncelerini açıklamıştır. İnönü, İtalya'nın Arnavutluk'a asker çıkarmasının ve Oniki Ada'nın tahkiminin Türkiye'yi tahrik etmek demek olduğunu anlatmıştır.²⁶³ Hükümet ve Cumhurbaşkanı düzeyinde yaptığı görüşmelerde Türkiye'nin Mihver Bloğu'na tavır alması ve Batılı devletlere yönelmesindeki en önemli sorunun İtalya ve yayılmacı politikası olduğunu saptayan Papen, sorunu çözmek için İnönü'den süre talep etmiştir. Papen derhal Berlin'e gideceğini, Hitler ve Ribbentrop ile görüşüp İtalya sorununu çözümlenebileceğini söyleyince, İnönü de görüşmelerin sonucunu bekleyeceği konusunda Papen'e söz vermiştir.²⁶⁴ Bunun üzerine Von Papen, Arnavutluk'daki garnizonların asgari hadde

²⁶¹ Özdoğan, ... *Türk-Alman İlişkileri*, s. 28-29.

²⁶²N. Nadi, “Türk-Alman Münasebetleri”, **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1939.

²⁶³ Burçak, *Moskova Görüşmeleri...*, s. 32-33.

²⁶⁴ Ercan, ... *Türkiye-Almanya İlişkileri*, s. 35-36.

indirilmesini ve Oniki Ada'dan Türk kara suları içinde bulunan iki adanın da Türkiye'ye terkini Berlin'e tavsiye etmiş, fakat bu dikkate alınmamıştır.²⁶⁵

İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Hugessen, Von Papan'ın Türkiye'nin tarafsızlık politikasından ayrılmasını önlemek için Türk Hükümetine; “*İngiltere'nin şu veya bu memlekete teminat vermesi veya teminat alması Almanya'yı kızdırmaktadır, Herr Hitler ateşli bir barış taraftarıdır, eğer Türkiye İngiltere ile aynı şekilde bir teminat teati ederse Führer çok gücenecektir, Almanya Balkan Birliğini hoş görmekte ve kuvvetlenmesini istemektedir*” şeklinde tehditkâr sözler söylediğini belirtmiştir.²⁶⁶

Papan'ın Türk-İngiliz Antlaşması'nı engelleme yolundaki diplomatik çabaları sonuç vermemiştir. Fakat bu henüz kesin bir ittifak antlaşması olmadığı için Papan'ın bundan sonraki amacı bir ittifak antlaşmasının imzalanmasını engellemek olmuş; fakat bunda da başarılı olamamıştır.²⁶⁷ 19 Ekim 1939'da Türk-İngiliz-Fransız İttifak Belgesi'nin yayınlanması, Ribbentrop'un talimatları üzerine Papan'ın sertleşmesine yol açmıştır. 2 Kasım 1939'da Şükrü Saraçoğlu ile görüşen Papan, Almanya'nın tüm itirazlarına rağmen ittifakı imzalayan Türkiye'nin, ittifak hükümlerine uyararak bu ittifakı “fiilen geçerli kılarsa” Almanya'nın düşmanları arasında yer almasının kaçınılmaz olacağını sert bir dille bildirmiştir. Papan aynı görüşmede, Sovyet Büyükelçisinin kendisine eğer Türkiye Boğazlardan müttefik savaş gemilerinin geçmesine izin verirse, boğazları bombalayacaklarını söylediğini bildirmiştir.²⁶⁸ Türk-İngiliz-Fransız İttifakı ile ilgili olarak Papan ile 9 Kasım'da tekrar görüşen Saraçoğlu, ittifakın Türkiye'nin savunma amacına yönelik olduğunu ve Almanya'yı değil İtalya'yı hedef aldığını, bu yüzden Almanya'nın endişe etmemesi gerektiğini resmi olarak bildirmiştir.²⁶⁹

Ayrı bloklarda yer almalarına rağmen, kişisel girişimleri ile iki ülke arasındaki sorunları düşmanca tavra dönüşmeden çözmeye, bozulan siyasi ve ekonomik ilişkileri düzeltme konusunda Franz Von Papan büyük bir başarı kazanmıştır. Bu

²⁶⁵ Armaoğlu, “İkinci Dünya Harbinde Türkiye”, s. 143.

²⁶⁶ Burçak, *Moskova Görüşmeleri...*, s. 34.

²⁶⁷ Koçak, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 153-154.

²⁶⁸ Ekinci, “... II. Dünya Savaşı Yılları”, s. 708.

²⁶⁹ Yavuz Özgüldür, *Türk-Alman İlişkileri(1923-1945)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 128.

başarısı ile Von Papen, II. Dünya Savaşı'nda Türk-Alman ilişkilerinin en renkli simaları arasında yer almıştır.²⁷⁰

2.3. İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Basını ve Hükümet-Basın İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türk Hükümeti basın üzerinde sıkı bir denetim kurmuştur. Bu sıkı bir denetimi sürdürebilmesi için yönetimin elinde birçok olanak vardı. Herşeyden önce 28 Haziran 1938'de kısmi değişikliklere uğrayan 1931 tarihli Matbuat Kanunu bu olanakların en başında gelmiştir.²⁷¹ Matbuat Kanunu'nun 9.maddesi gazete ve dergi çıkartmak için izin almayı şart koşmuştur. Yani 9.maddeye göre; gazete ve dergi çıkarmak için, gazete ve derginin çıkacağı yerin en büyük mülki idare amirinden ruhsatname alınması gerekmektedir. Aynı zamanda gazete ve dergi yayınlamak için, gazete ve dergi çıkaracak olanların bir bankadan 1.000 ila 5.000 TL arasında bir garanti mektubu almaları şart koşulmuştur.²⁷² Yani, sağlam mali durumu olmayan kişilerin gazete veya dergi çıkartmaları bu kanunla güçleştirilmiştir. Ayrıca kanun, "kötü ünlü" kimselerin gazete ve dergilerde muhabir, yazar, ressam, fotoğrafçı ve idare memuru olarak çalışmalarını da yasaklamıştır. Bir başka hüküm de okul ve üniversite olayları ile ilgili haberlerin izinsiz yazılmasını yasaklamıştır.²⁷³

Hükümet yeni bir yayına izin verip vermemekte ne denli serbestse, görüşlerine ve üslubuna katılmadığı bir yayını istediği anda ve istediği sürece kapatmakta da o denli serbesttir. Gerçekten Matbuat Kanunu'nun ünlü 50. maddesi gereğince, memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararıyla gazete veya mecmualar muvakkaten tatil olunabilmekte, bu suretle kapatılan bir gazetenin mesulleri tatil müddetince başka bir isimle gazete çıkaramamaktadır. Ayrıca 20 Kasım 1940'da İstanbul'un da içinde olduğu altı ilde

---

²⁷⁰ Özdoğan, ... *Türk-Alman İlişkileri*, s. 29.

²⁷¹ Cemil Koçak, "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını", *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayınları, Ocak 1986, s. 29.

²⁷² TBMM ZC, Devre: 5, İçtima: 3, C. 26, 28 Haziran 1938, s. 400-412.

²⁷³ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973, s. 161.

ilan edilen ve dönem boyunca uygulanan sıkıyönetim, basın üzerindeki denetimin bir başka boyutunu oluşturmuştur. Çünkü sıkıyönetimin de yayınları kapatma yetkisi vardır. Ancak yönetimin denetim yolları sadece bu kadarla da kalmamıştır. Büyük gazete sahiplerinin, örneğin Cumhuriyet'te Yunus Nadi'nin, Vakit'te Asım Us'un, Tanin'de Hüseyin Cahit Yalçın'ın aynı zamanda CHP mebusları olmaları da bu konuda önemli rol oynamıştır. Zaten CHP'nin 1939 Nizamnamesi'nin 160. maddesi, partili gazetecilerin riayet edecekleri kuralları açıklamıştır. Bir etkili denetim organı da Matbuat Umum Müdürlüğü'dür. Basının ne zaman, neyi, nasıl, hangi sayfada ve ne büyüklükte yazacağını birçok kez bu organ saptamış ve tebliğ etmiştir. Basın iç ve dış politika konularında ancak belli sınırlar içinde yazı yazabilmiş, haber verebilmiştir. Gazetelerin başyazıları savaş nedeniyle genellikle dış politika konularıyla ilgili olmuştur.²⁷⁴ Başyazarlar politik konuları yorumlarken özenli bir dil ve üslup kullanmaya dikkat etmiştir. Savaşın genel gidişinin Almanya veya Müttefikler lehine geliştiği dönemlerde meydana gelen görüş farklılıkları da, çoğunlukla ince ayrıntılarla ortaya konmuştur. Ancak çok keskin dönüşümlerin yaşandığı dönemlerde, örneğin Almanya'nın kesin yenilgiye uğradığının anlaşıldığı dönemde, fikirler açıkça ifade edilebilmiştir.²⁷⁵

Ancak basın tamamen baskı altında da tutulmamıştır; farklı siyasal tutumlar, farklı eğilimler de görülmüştür. Bu türden farklı üsluplara derecesine göre, o andaki dış politika gelişmelerine göre hükümetçe göz yumulmuştur. Ancak eğilimin belli bir dereceyi aşması durumunda bazı sert kararların gazete idarehanelerine ulaşması için de çok zaman geçmemiştir.²⁷⁶ Savaş boyunca, bazı gazetelerin bazı durumlarda hükümetin dış politika çizgisinin dışında yayın yapmalarına göz yumulmasının nedeni ise savaşı Müttefiklerin mi yoksa Mihver devletlerinin mi kazanacağını bilinmemesinden kaynaklanmıştır.²⁷⁷

---

²⁷⁴ Koçak, "... Türk Basını", s. 29-30.

²⁷⁵ Süleyman Tüzün, *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türk İç Politikasında Dış Türkler Meselesi (1939-1945)*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1998, s. 73.

²⁷⁶ Koçak, "... Türk Basını", s.30.

²⁷⁷ Mete Tuncay, "Tek Parti Döneminde Basın", *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayınları, Ocak 1987, s. 48.

Hükümet, İkinci Dünya Savaşı'nın atmosferine elinde çok geniş yetkilerle girmiştir. Her ne kadar bir sansür kurulu yoksa da Matbuat Kanunu'nun verdiği yetkiler bir örtülü sansür uygulaması yaratmıştır. Hükümet 50. maddeye dayanarak tebliğler hazırlamış, gazetelerin istediği dozda yayın yapmasını sağlamıştır. Mesela İngilizler ve Fransızlarla deklarasyonların imzalanması arifesinde, Almanya'yı kışkırtmamaya çalışan hükümetin vilayet kanalıyla gönderdiği tebliğler şunlardır:

1. 12 Mayıs tarihli Türk-İngiliz Deklarasyonu'nun hazırlıkları ilerlerken: Hitlerin 20 Nisan'a tesadüf eden 50. (doğum) yıl dönümü münasebetiyle, gazetelerimizin dış politikaya temas etmeksizin Hitler'in Almanya için büyük bir şahsiyet olduğundan ve büyük realizasyonlar vücuda getirdiğinden bahsederek birkaç satırlık neşriyatta bulunmaları muvafıktır. 19 Nisan 1939.

2. 23 Haziran 1939 tarihli Türk-Fransız Deklarasyonu'nun hazırlıkları ilerlerken: Son günlerde matbuatımızda Almanya aleyhine sert bir lisanla yazılmış makalelere tesadüf edildiği, hâlbuki matbuatımızın bu suretle idane-i lisan etmesi menfaatlerimize uygun olmayacağından yazılarda daha objektif ve mutedil davranılması Hariciye Vekâleti'nin işaretine atfen Dâhiliye Vekâleti'nden bildirilmiştir. 12 Haziran 1939.

Savaş başladıktan sonra tebliğlerin sayısı artmıştır. Ancak bu tebliğlere rağmen hükümetin hoşuna gitmeyecek yazılar yazıldığı için gazeteler sık sık kapatılmıştır.²⁷⁸ Örneğin Cumhuriyet gazetesi, devletin umumi siyasetine dokunacak mahiyette neşriyatta bulunduğu gerekçesiyle 10 Ağustos-8 Kasım 1940 tarihleri arasında üç ay müddetle,²⁷⁹ 4 Eylül 1941 tarihinde ise bir hafta müddetle kapatılmıştır.²⁸⁰

1940 yılının Temmuz ayından itibaren o zamana kadar yayınların konularıyla ilgili olan yasaklara, gazetenin sayfa düzeni ile ilgili sınırlamalar da konulmuştur. Ayrıca dış haberlerin sadece Anadolu Ajansı veya Matbuat Umum Müdürlüğü'nden alınması zorunluluğu getirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı patlak verir vermez diğer

---

²⁷⁸ Ahmet Çermeli, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Basını ve Hükümet-Basın İlişkileri", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 495, 500-501-502.

²⁷⁹ BCA: 030. 18. 01. 02 / 92. 8. 9.

²⁸⁰ BCA: 030. 10 / 86. 568. 16.

temel ihtiyaç maddeleri ile birlikte kâğıt, mürekkep gibi basının en temel ihtiyaçlarının sıkıntısı da baş göstermiştir.²⁸¹ Kâğıt yetersizliği, gazetelerin sayfa sayılarını azaltmalarını ve hurufat puntosunu küçültmelerini zorunlu kılmıştır.²⁸²

İkinci Dünya Savaşı sürecinde İstanbul ve Ankara’da yayınlanan on bir büyük gazetenin günlük ortalama tirajları şöyledir:

Cumhuriyet	16.000
Ulus	12.000
Tan.....	12.000
Yeni Sabah	10.000
Akşam.....	10.000
Son Posta	10.000
Vatan	7.000
Tasvir-i Efkâr	6.000
Son Telgraf.....	4.000
İkdam.....	4.000
Vakit	4.000 ²⁸³

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de faaliyet gösteren basın organları genel olarak; iktidar yanlıları ve ılımlılar, Müttefik yanlıları ve Mihver yanlıları şeklinde üç bölüme ayrılarak değerlendirilmiştir. Türkiye’de iktidarın doğrudan denetim altında tuttuğu basın organları Anadolu Ajansı ve radyo ile Ulus Gazetesidir. Anadolu Ajansı doğrudan devletin denetimindedir ve basının neredeyse tek kaynağıdır. Ulus Gazetesi CHP’nin resmi yayın organı durumundadır. İsmet İnönü’ye yakın olan Falih Rıfkı Atay yönetiminde, “Müttefiklerle dost, ama Mihver aleyhinde de bulunmamaya dikkatli” bir şekilde hükümetin görüşlerini yansıtmaktadır. Ulus’un dış politika yazarı Ahmet Şükrü Esmer ise aynı zamanda

²⁸¹ Çermeli, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Basını...” , s. 495, 500-501-502.

²⁸² Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi (1919-1965) Cumhuriyet Dönemi*, Doğuş Matbaacılık, Ankara 1968, s. 156-157.

²⁸³ Edward Weisband, *2. Dünya Savaşı ve Türkiye*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2002, s. 60.

hükümetin danışmanları arasında yer almaktadır.²⁸⁴ 16 bin baskısıyla, o günün en yüksek tirajlı gazetesi olan Yunus Nadi Abalıoğlu'nun kurduğu Cumhuriyet Gazetesi, Mihver yanlısıdır. Peyami Safa ve emekli general Hüsnü Erkilet de, Cumhuriyet'in Mihver'e aşırı bağlılıklarıyla tanınan yazarlarıdır. Kesin olarak Mihver yanlısı bir diğer gazete,²⁸⁵ 1925 Takrir-i Sükun Kanunuyla kapatılıp 2 Mayıs 1940'da Velid Ebuzziya tarafından çıkarılan Tasvir-i Efkar'dır.²⁸⁶ Belirli biçimde Nazileri tutan Ali İhsan Sabis, gazetenin genel yayın müdürlüğünü yapmıştır. Peyami Safa ise gazeteye makaleler yazmıştır.²⁸⁷ Yel pazenin en solundaki gazete Zekeriya Sertel ve Sabiha Sertel'in çıkarttıkları Tan olmuştur. Bu gazete istikrarlı bir şekilde Sovyetleri tutmuş, sistemli bir şekilde de Almanya aleyhine yazılar yazmıştır. Bir yandan Cumhuriyet'le Tasvir-i Efkar, öte yandan da Tan'ın temsil ettiği aşırı uçlar arasında orta yeri Necmettin Sadak yönetimindeki Akşam doldurmuştur. Akşam Gazetesi, başyazı politikası konusunda Ulus'a çok yakındır. Savaş yılları boyunca tıpkı Ulus gibi ölçülü bir Müttefik yanlısı yazı politikası izlemiş, arada sırada hükümetin Müttefik politikasını eleştirmekten geri kalmamış, fakat bunu hep bir dost tavrıyla yerine getirmiştir.²⁸⁸ Ahmet Emin Yalman da Takrir-i Sükûn Kanunu'na göre kapatılan Vatan Gazetesini 19 Ağustos 1940'da yeniden kurmuş²⁸⁹ ve Müttefik yanlısı yazılar yazmıştır. Türkiye'nin en etkili gazetecilerinden biri olan Hüseyin Cahit Yalçın ise Yeni Sabah'ta yazılar yazmış, 1943'te ise Tanin'i çıkarmaya başlamıştır. Müttefik yanlısı ve Hitler aleyhtarı olarak dikkat çekmiştir. Savaş döneminin diğer gazeteleri, orta yolu seçen ve ılımlı yayın politikasıyla dikkat çeken İkdam ve Vakıf, CHP politikasını sık sık eleştiren ve bu yüzden sık sık kapanan Son Posta ve yine ılımlı yayınlar yapan Son Telgraf olmuştur.²⁹⁰

Her ne kadar şu ya da bu gazete Müttefik veya Mihver yanlısı olarak isim yapmışsa da böyle kesin tanımlamaların her zaman geçerli olmadığı görülmüştür.

---

²⁸⁴ Tüzün, ... *Türk İç Politikasında Dış Türkler Meselesi*, s. 74.

²⁸⁵ Cartier, *İkinci Dünya Savaşı*, C. I, s. 45.

²⁸⁶ Alpay Kabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın*, Literatür Yayınları, İstanbul 2000, s. 197.

²⁸⁷ Weisband, , 2. *Dünya Savaşı...* , s. 67.

²⁸⁸ Çermeli, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Basını..." , s. 497.

²⁸⁹ Kabacalı, ... *Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın*, s. 197.

²⁹⁰ Çermeli, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Basını..." , s. 497.

Cumhuriyet bir ara İngilizlerce “dostça” tavrından dolayı takdir görmüş, Tasvir-i Efkâr ise “Alman yanlısı olmayan” bir yayın olarak tanımlanmıştır. Öte yandan İngiliz Review Dergisi Ekim 1940’da, Cumhuriyet ve Tasvir-i Efkâr’ın “Alman hegemonyasının kaçınılmazlığını” benimsedikleri için kapatıldıklarını belirtmiştir. Bu yıllarda ülke gazetelerinin başyazarlarının veya yazı işleri müdürlerinin kişisel eğilimleri ne olursa olsun, hükümet tarafından saptanan sınırların dışına çıkmaları söz konusu olmamıştır. Ama hükümet sözcüleri, Türkiye’de basın özgürlüğünün olduğunu sürekli dile getirmiş, bu husus gazeteler tarafından da tekrarlanmıştır. 18 Ocak 1940’da Başbakan Refik Saydam basın özgürlüğü konusunda mecliste bir açıklama yapmış ve birçok ülkede huzur ve istikrarın korunması ile basın özgürlüğünün bağdaşmayan kavramlar olarak görüldüğü halde, Türkiye’de basın özgürlüğünün bu istikrarın temel direği olduğunu belirtmiştir. Şüphesiz bu açıklama dış kamuoyuna yönelik yapılmıştır. 9 Ekim 1939’da Yeni Sabah ve Tan gazeteleri, Alman basınında yer alan ve Türk basınının denetim altında tutulduğunu ima eden yazıları sert bir biçimde kınamışlardır. Tan, Türkiye’de sansür olmadığını belirtmiş ve gazetelerin hükümetin politikasını tümüyle onaylayan halkın görüşlerini dile getirdiğini söylemiştir. Aynı şekilde Yeni Sabah’ta, özgür basının İsmet İnönü’nün ülkeye bağışladığı en büyük armağan olduğunu dile getirmiştir.²⁹¹

Türk Basını ve Hükümeti basının özgür olduğunu söylese de gazetecilerin sonradan anılarında yazdıkları, durumun böyle olmadığını göstermiştir. Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman o dönem hakkında şunları yazmıştır: “*Basın tam manasıyla hür sayılmazdı. Sansür olmamakla beraber zaman zaman askeri idare tarafından gazetelere talimat veriliyor, buna uymayan gazeteler bir günden, üç günden başlamak üzere kapatılıyordu.*”

Tan Gazetesi yazarı Sabiha Sertel de o dönem hakkındaki anılarının yer aldığı kitapta şunları anlatmıştır: “*21 Haziran 1941’de sıkıyönetim tekrar uzatıldı. Basın daha sıkı bir baskı altına alındı. Basın Yayın Genel Müdürlüğü her yeni meselenin*

---

²⁹¹ Selim Deringil, *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s. 10.

nasıl yorumlanacağı hakkında gazetelere bilgi veriyor, bunun dışına çıkan gazeteler kapatılıyordu.”²⁹²

Nadir Nadi ise anılarında şöyle yazmıştır: “1939 yazında basın durumu şöyle özetlenebilir: Milli şefe, hükümete ve CHP’ye dil uzatmak yasaktır. Hükümetin genel tutumu hiçbir şekilde tenkid edilemezdi. Bu itibarla gazeteler daha ziyade dünya politikası üzerinde durmaya önem veriyorlardı... Gazetelerimiz genel tutumlarını hükümet direktiflerine göre ayarlamak durumunda idiler.”²⁹³

Bunun yanında Türk Basınında hükümet görüşlerine aykırı çıkan bazı yazılar da hükümet tarafından basın özgürlüğü olarak lanse edilmiştir. Basının Almanya aleyhtarı tavrı, Alman yetkilileri tarafından dile getirildiğinde İsmet İnönü ya da Numan Menemencioğlu basının istediğini yazmada özgür olduğunu söyledikleri gibi basındaki Alman yanlısı yazılara İngilizlerin dikkat yöneltmesi üzerine de benzer bir savunma yapılmıştır. Bu yöntem hem Almanları hem İngilizleri yatıştırmıştır.²⁹⁴ Hükümet böylece resmi tavırları olan tarafsızlık ilkesini korurken, basın aracılığıyla gerçek düşüncelerini sezdirmişlerdir.²⁹⁵

2.4. Türk Basını Üzerinde Alman-İngiliz Baskısı ve Propaganda Faaliyetleri

Eylül 1939’da başlayan İkinci Dünya Savaşı, yavaş yavaş Türkiye sınırlarına yaklaşmış ve sonunda memleket muharip devletlerle sarılı bir hale gelmiştir. Harbin devamınca, Türkiye’yi kendi taraflarına kazanmak için muharipler şiddetli gayretler sarfetmişler, bu memleketi kendi saflarında harbe sokmaya muvaffak olamasalar bile lehdar bir gayri-muharip haline getirmek için uğraşmışlardır. Bu yüzden Türkiye, dünyanın her tarafından pek şiddetli propaganda hücumlarına maruz kalmıştır. Muharip devletler radyolarından günde birkaç defa yayınlanan Türkçe haberler,

---

²⁹² Aliye Uçar, *İkinci Dünya Savaşı’nda Cumhuriyet Gazetesinin Dış Politika Değerlendirmesi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992, s. 21.

²⁹³ Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1991, s. 24.

²⁹⁴ Kılıç, ...*Hitler Almanyası*, s.218.

²⁹⁵ Deringil, ...*Türkiye’nin Dış Politikası*, s. 10.

muharip devletlerin Türkiye'deki elçilikleri, basın ateşeleri, haber büroları ve ajansları vasıtasıyla Türk halkına her gün dağıtılan gazeteler, dergiler, fotoğraf ve broşürler Türkiye'yi kendi hesaplarına kazanmak isteyenlerin, bu işe nasıl önem verdiklerini göstermiştir.²⁹⁶ Özellikle İngiltere ve Almanya arasında kıyasıya bir diplomatik mücadele başlamış, Türkiye birçok yabancı istihbarat birimlerinin casusluk ve karşı casusluk yarışına da sahne olmuştur.²⁹⁷ Hem Müttefikler hem de Almanlar Türkiye'ye çeşitli şekillerde sızmışlar, bazı resmi kişileri ve gazetecileri mark, dolar ve sterlinle elde ederek, baskı grupları oluşturarak Türkiye'nin savaşa girmesini temin etmeye çalışmışlardır.²⁹⁸

Savaşın başlarında, Müttefik ve Mihver ülkeleri, Türkiye'de yayınlanan gazetelere nüfuz edebilmek için haber sağlama yarışı içine girmiştir. Bu şekilde taraflar, Türk kamuoyuna yönelik bilgi akışını kontrolleri altında tutmaya çalışmıştır. Müttefiklerin ve Mihver devletlerinin basın izleme ve istihbarat servisleri Türk basınına yakından izlemiştir. Özellikle isim yapmış başyazarların ve dış politika gözlemcilerinin yazıları tek tek değerlendirilmiş, gereğinde yanıtlanmıştır. İngiltere'de *Review of the Foreign Press* (Dış Basından Seçmeler) dergisi, Türk basınından çevrilmiş derlemeler ve yorumlar yayımlamıştır.²⁹⁹

2.4.1. Alman Baskısı ve Propagandası

Almanya'da Nasyonal Sosyalist Parti (Naziler), Hitler liderliğinde 1933 yılında iktidara geldikten hemen sonra Türkiye'de geniş bir yapılanmaya gitmiştir. Savaş başlayınca elçilik bünyesinde Alman Haber Ajansı Deutsche Nachrichten Büro (DNB) etrafında, İstanbul ve Ankara başta olmak üzere Türkiye ve Ortadoğu'ya yönelik propaganda ve istihbarat teşkilatları oluşturmuştur. Gazete ve radyo yayınları

---

²⁹⁶ Hasan Refik Ertuğ, "Türk Basını Nasıl Doğdu ve Gelişti", *Yeni Türkiye*, İstanbul 1959, s. 191-192.

²⁹⁷ Süleyman Seydi, "1940'larda Ankara'da İstihbarat Savaşları", *Toplumsal Tarih*, S. 121, Ocak 2004, s. 92.

²⁹⁸ Emrullah Tekin, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Gizli Faaliyetler", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C. I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 548.

²⁹⁹ Ayşe Gülçin Manka, *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu Ajansı'nın Dış Haber Politikası*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s. 32.

ile bu yayınlara bilgi sağlayan haber ajansları, propaganda faaliyetlerinin en yoğunlaştığı alanlar olmuştur. Almanlar, Türkiye’de nüfuz elde edebilmek ve bilgi toplamak amacıyla görevlileri rüşvetle elde etmeye çalışmış ve ciddi oranda da başarılı olmuştur.

Türk Toplumunu üzerinde kısa sürede Naziler lehine kamuoyu oluşturmanın yolu, Türk Basını üzerinde kurulacak nüfuz olduğundan bu amaca ulaşmak için, yani basını kazanmak için, 1935 yılında bilgilendirme gezisi adı altında bir grup Türk Gazeteci Almanya’ya davet edilmiş ve Hitler tarafından kabul edilmiştir. Bu olay aynı zamanda Türkiye’ye yönelik geniş çaplı Alman propaganda faaliyetinin de başlangıcı olmuştur. Bu seyahate on dört gazeteci katılmıştır. Türk Gazetecilerin Almanya’yı ziyaretinden önce Alman Propaganda Bakanı Dr. Goebbels, Cumhuriyet başyazarı Yunus Nadi’nin yazılarından memnuniyetsizliğini dile getirmiştir. Alman Propaganda Bakanlığı, Cumhuriyet başyazarını kendi propagandası için kazanmaya önem vermiştir. Bu ziyaret dönüşü, yazılarında Almanya karşıtı görüşlere yer veren Nadi’yi kazanmak için, Propaganda Bakanlığı’nın Basın ve Savunma Bölümleri’nin girişimi olmuştur.³⁰⁰

Ayrıca basın, diplomatik yollardan da baskı altına alınmaya çalışılmış ve bunda bir dereceye kadar başarılı da olunmuştur. İkinci Dünya Savaşı’nın başında, henüz Türkiye İngiltere ve Fransa ile ittifak antlaşması imzalamadan önce, böyle bir antlaşmanın imzalanmasını var gücüyle önlemeye çalışan Almanya’nın Ankara Büyükelçisi Franz Von Papen, Başvekil Refik Saydam ile yaptığı bir görüşmede, Türk Basınının Almanya’ya yönelik olumsuz yayınından şikâyetçi olmuş; buna karşılık Saydam, bizzat Hitler’in de şikâyetçi olduğu Türk Basınındaki Alman aleyhtarı havanın giderilmesi için Başvekâlette bir komisyon kurduklarını açıklamıştır. Savaşın başlamasından birkaç hafta sonra Alman Dışişleri Bakanı tarafından ilk kez kabul edilen Türkiye’nin yeni Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gere de bu görüşmede, Türk Basınındaki Alman aleyhtarı havanın değişmesi için hükümete başvurduğunu söylemiştir. 1942 yılı sonlarında Vatan Gazetesinin birinci sayfasında Charlie Chaplin’in ünlü “Büyük Diktatör” filminden bir fotoğraf ve ima

---

³⁰⁰ Süleyman Seydi, 2. *Dünya Savaşı’nda Türkiye’de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı*, Asil Yayınları, Ankara 2006, s. 4,7 - 24-25.

yoluyla Hitleri alaya alan bir de fikra yayımlaması, üç ay kapatılmasına neden olmuştur. Çünkü bu film Hitler'i ve Mussolini'yi alaya alan bir filmidir. Tabii bu yayın, Papen tarafından derhal ve sertçe protesto edilmiştir.³⁰¹

Türk Basınının Almanya'ya ikinci ziyareti Alman baskısı sonucunda Mayıs 1942'de gerçekleşmiştir. *Vakit*'in sahibi Asım Us, *Akşam*'ın sahibi Necmeddin Sadak, *Cumhuriyet*'in editörü Yunus Nadi ve *Adana Türk Sözü*'nün editörü Nevzat Güven'in katıldığı bu geziye Anadolu Ajansı başkanı da davet edilmiş; ancak o, bu daveti kabul etmemiştir.³⁰² Johannes Glasneck, faşist propagandasının Türkiye'yi Alman politikası yönünde etkilemek için yararlandığı yöntemlerden en başta geleninin kitle iletişim araçları ve bunlar arasında da basın olduğunu belirtmiştir.³⁰³

Savaş başlarında haberleri, Türk basın-yayın kuruluşlarının ana kaynağı olan Anadolu Ajansı'na daha ziyade Müttefikler sağlamıştır. Müttefiklerin haber ajansları, Türk Basınının ve özellikle Anadolu Ajansı'nın haber ihtiyacının yaklaşık %70'ini karşılarken, Alman Haber Ajansı DNB'nin oranı ise %25 civarında seyretmiştir. Savaşın başında Müttefikleri kendilerinden daha iyi noktada gördüklerinden, Almanlar derhal bir şeyler yapma ihtiyacı duymuştur. Kamuoyunu etkileyebilmek için yapılacak şeyin, Türkiye'de Almanca gazeteler yayınlamak ve Alman haber ajansları aracılığıyla Türkiye'ye Alman yanlısı haber göndermek olduğunu düşünmüştür. Bunun sonucu altı tane Alman haber ajansı, Türk Basınına haber sağlama gayreti içine girmiştir. Bu ajansların başında, Türkiye'deki Alman propaganda ve istihbarat faaliyetlerini etkin olarak yönlendiren DNB gelmiştir. Yani DNB sadece sıradan bir haber ajansı değil, aynı zamanda Alman istihbarat ve propaganda elemanlarının kümelendikleri bir kuruluş olmuştur. Merkezi Ankara'da olan DNB İstanbul'da da bir büro açmıştır. Transkontinent Press (TP), Transocean (TO) ve Nachrichten Press Dienst (NPD) diğer önemli haber ajanslarıdır. Bu ajanslar, günde dört defa sadece Ankara ve İstanbul'a değil, telsiz ya da telefon ile Anadolu'daki değişik gazetelere de bülten göndermiştir. Bunlar Anadolu

---

³⁰¹Cemil Koçak, "Türk Basını Üzerindeki Yabancı Etkiler", *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayınları, Ocak 1987, s. 50.

³⁰²Seydi, ...*Türkiye'de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı*, s. 16-17.

³⁰³Johannes Glasneck, *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*, (Çev. Arif Gelen) Onur Yayınları, Ankara 1976, s. 18.

Ajansı'ndan daha iyi imkânlarla sahip olduklarından, bedava ve daha düzenli olarak haber sağladıklarından, zaman içinde Müttefik yanlısı gazeteler de dâhil çoğu Türk gazetesi bunlardan haber almıştır. Bu ajanslar dışında birçok Alman yazar ve birçok Alman yayın organı İstanbul ve Ankara'da faaliyet göstermiştir. Tüm bu çabalara rağmen, Alman Batı Orduları Başkomutanlığı Karşı Casusluk Dairesi'nin 18 Mart 1940 tarihli bir raporu, Alman basın propagandasının Müttefikler karşısında başarısız olduğunu belirtmiş ve bu başarısızlıktan, Türkiye'deki Alman propaganda şefi konumundaki Dr.Schmit Dumont ve Walter Bell'i sorumlu tutmuştur. Aslında Alman propagandasının bütün gayretlerine rağmen istedikleri düzeyde başarılı olmamasının en önemli nedenlerinin başında, Türk Basınının savaşın başında Almanlara fazla ilgi göstermeyişi gelmiştir.³⁰⁴

Fransa'nın Haziran 1940'teki yenilgisine kadar sadece Müttefikler lehine ve Mihver aleyhine yazılar yazan Türk Basınında, Fransa'nın yenilgisinden hemen sonra genel bir tavır değişikliği görülmüştür. Artık Almanya'ya karşı daha ihtiyatlı ve dikkatli bir dil kullanılmaya başlanmıştır. Gerçi o zamana dek Almanya, değişik yollardan Türk Basınındaki kendisine karşı bu olumsuz tutumu silmek ve değiştirmek için çaba harcamıştır. Örneğin bu konuda en ileri giden Tan Gazetesine karşı bazı önlemler almayı ihmal etmemiştir. Bu gazeteye Alman firmalarınca verilen ilan ve reklamlar kesilmiş, hatta gazetenin Deutsche Orient Bank tarafından para karşılığında satın alınması bile teklif edilmiştir. Bir yandan da, Tan Gazetesinin Alman düşmanı olarak gösterilerek hükümet tarafından kapatılmasına çalışılmıştır. Öte yandan, Tan dışında, Akbaba mizah dergisine verilen Alman malı fotoğraf makinesi ilanları da kesilmiştir. Tan'ın Alman aleyhtarı yazılarının devam etmesi ve bu baskıları açıklaması üzerine, bu kez de Bayer Firması gazeteye verdiği ilanları kesmiştir. Gazetenin baskıları yansıtan yayınları Cumhuriyet dışında diğer Türk Basını tarafından da protesto edilmiştir. Papen bu sırada kaleme aldığı bir raporda, Cumhuriyet Gazetesi başyazarlarından Nadir Nadi ile bir görüşme yaptığını ve bu görüşmeden sonra Nadi'nin Cumhuriyet Gazetesinde Almanya lehine iyimser bir yazı yazdığını açıklamıştır.³⁰⁵

---

³⁰⁴Manka, ... *Anadolu Ajansı'nın Dış Haber Politikası*, s. 35-36.

³⁰⁵ Koçak, "Türk Basını Üzerindeki Yabancı Etkiler", s. 50.

Tarafsız kalma çabası gösteren hükümetin zaman zaman bu niyetine ters uygulamalarda bulunduğu, savaşın gelişiminden tarafsızlığı terk etme yönünde etkilendiği anlar da olmuştur. Bunlardan biri de Anadolu Ajansı'nda çalışan Yahudi kökenli kişilerle ilgili gelişmelerdir. Dönemin Başbakanı Refik Saydam, 4 Mayıs 1942 günü Anadolu Ajansı'nda çalışan, sayısını 26 olarak belirttiği bütün Yahudi memurların ertesi günü hemen işi bırakmalarını emretmiştir. Bu karar, hükümet içinde yapılan uzun tartışmalardan sonra verilmiştir. Alman faşistleri bunu kendileri hesaplarına bir başarı saymışlar ve Ankara'daki Alman Büyükelçiliği, Anadolu Ajansı'nın çoğunlukla düşman tarafına karşı yakınlık duyan Yahudi öğelerden temizlenmesinin haber dağıtımını üzerinde olumlu etkiler yapacağını ümit etmiştir.³⁰⁶

2.4.2. İngiliz Baskısı ve Propagandası

Batılı devletler Türkiye'de, "Do you speak English?", "Parade" "Images", "Realite", "La Turquie" gibi kendilerine özgü yayın organları çıkarmışlar ve Anadolu Ajansı'na haber sağlamışlardır. Basın da %50-70 oranında bu ajansların haberlerini yayınlamıştır.³⁰⁷ Türkiye'de İngiliz propaganda faaliyetleri, biri Enformasyon Bakanlığı'na bağlı İngiliz Büyükelçiliği bünyesinde faaliyet gösteren Basın Ateşeliği, diğeri de SOE'nin (İngiliz Gizli Örgütü) İstanbul'daki Türkiye merkezi olmak üzere, bazen birbiriyle koordineli olsa da çoğu zaman birbiriyle çatışmalı halde, iki ayrı birim tarafından yürütülmüştür.³⁰⁸

1941 yılında Türk sınırına varan Nazi ordusunun baskısı ya da işgali sonucunda Türkiye'nin Alman etkisine girebileceğinden endişe eden İngiliz Dışişleri, rüşvetle Türk siyasetine direkt ya da dolaylı olarak etki edebilecek kişi ya da kişilerle temasa geçilmesini istemiştir. Türkiye'de verilmesi düşünülen geniş çaplı rüşvet kapsamında İngiliz Büyükelçisi Hugessen'e, Türk basınında para desteği sağlanabilecek herhangi bir gazete, yazar ya da kişi olup olmadığını sormuştur.

³⁰⁶ Korkmaz Alemdar, "Anadolu Ajansına Alman Baskısı", *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayınları, Ocak 1987, s. 52.

³⁰⁷ Glasneck, ...*Faşist Alman Propagandası*, s. 19.

³⁰⁸ Seydi, ...*Türkiye'de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı*, s. 69.

Hugessen ise, Türk Basınının olabildiğince İngiliz yanlısı olduğunu, boş yere para harcamanın bir anlamı olmadığı gibi duyulması halinde ters etki yaratacağını bildirmiştir.³⁰⁹

Türk Basını daha çok İngiliz yanlısı olmasına rağmen Türk-Alman anlaşmasından sonra basında Almanya ile ilgili yayın bolluğuna rastlanmıştır. Belki hala İngilizlerin istediği çizgide yayın yapılsa da basında Almanya yanlısı haberlerin daha önce olmadığı şekilde artması İngilizleri endişelendirmiştir. Hatta Ankara Radyosunun kendileri aleyhine yayın yaptığından şikâyet eder hale gelmişlerdir. Bu gelişmeler üzerine İngiliz Dışişleri tekrar Büyükelçi Hugessen'e dönmüştür. Bu sefer Hugessen, Türk Basınının İngilizlere sıcak bakan Matbuat Umum Müdürlüğüne kontrol altına alındığını, ama müdahale durumunun ancak basında haber yayınlandıktan sonra olduğunu, dolayısıyla müdahale olsa dahi yazının artık yayınlanmış olduğunu, Türk Basınının Alman faaliyetlerine yer vermeye ve dostça ifadeler kullanmaya bir anlamda mecbur kaldığını anlatmıştır. Yine de Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper, Almanların Türk Basınına asla kontrol edemeyeceğine dair Hugessen'e garanti vermiştir. Ancak Dışişleri, emin olmak için rüşvet konusunu tekrar tekrar Hugessen'e hatırlatmaya devam etmiştir. Alman kontrolüne engel olmak için Hugessen basından biriyle temasa geçtiğini söylemiştir. Bu temasın kiminle ve ne şekilde olduğu söylenmemiştir; ancak anlaşılan o ki, basından bazılarının İngiliz Elçiliğince destekler sağlanmıştır.³¹⁰

Kısacası, iktidara geldikleri andan itibaren Türk Gazetelerini elde etmek için çaba gösteren Naziler, kısmi olarak başarı göstermişse de, savaş başladığı zaman Türk Gazeteleri -Türk Hükümetinin politikasına uygun biçimde- ağırlıklı olarak Müttefiklerden yana tavır koymuştur. İngiliz Enformasyon Bakanlığı bir anlamda Almanların bütün gayretlerine rağmen, Türk Basınının çoğunluğunun İngiliz taraftarı kalmasının verdiği kısmi bir rahatlık içinde olmuştur.³¹¹

---

³⁰⁹ Manka, ... *Anadolu Ajansı'nın Dış Haber Politikası*, s. 40-41.

³¹⁰ Seydi, ... *Türkiye'de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı*, s. 114-115.

³¹¹ Manka, ... *Anadolu Ajansı'nın Dış Haber Politikası*, s. 41-42.

2.5. Almanların Turancılık Faaliyetleri ve Turancılar

Savaş boyunca Almanya'nın uyguladığı Türkiye politikasının ana çizgisi, önce Türkiye'nin Batı ittifakından ayrılması sonra da Sovyetlere karşı savaş ilan etmesini sağlamaya çalışmak olmuştur. Alman Dışişleri ve Von Papen Türkiye'yi Sovyetler Birliğine karşı harekete geçirebilmek için sistemli bir şekilde bir yandan Moskova'ya karşı güvensizlik duygularını diğer yandan da Pan-Turanist eğilimleri kullanan ve yoğun propagandayla diplomatik baskıya dayanan bir politika izlemiştir. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne karşı Pan-Turanist politikayı harekete geçirmesi yalnızca Türk-Alman ilişkileriyle sınırlı kalmamıştır. Nazi Almanyasının Sovyetlere saldırmasıyla Türkî toplulukların bağımsızlık kazanma umutları yeniden uyanmıştır. Savaştan çok önce Sovyet topraklarında barınamayıp sürgünde yaşayan Türkçü liderler ve onların yayınlarına kucak açan Almanya, savaş sırasında bu olanaktan da yararlanmayı denemiştir. Alman-Sovyet savaşı sırasında Berlin, Türkî mültecilerle Alman Dışişleri ve Doğu Bakanlığı'nın yoğun ilişkisine sahne olmuştur. Aslında işgal edeceği Sovyet topraklarında Türk kökenli topluluklara özerklik vermeyi bile düşünmeyen Almanlar, bu niyetleri açığa çıkıncaya kadar kendileriyle iş birliği yapan Türkçü liderleri güçlü bir propaganda aracılığıyla kendi politikaları için kullanmıştır.³¹²

Almanya, Sovyetlere saldırmadan önce Türkiye ile bir antlaşma yapmayı özellikle istemiştir. Bunun bir sebebi de Kafkasya, Kırım ve Türkistan'da yaşayan Türklerin sempatisini kazanmaktır. Bu insanların sayısı milyonları bulmaktadır ve desteklerinin sağlanması, kuşkusuz Almanların işini kolaylaştıracaktır.³¹³ Almanlar işlerine geldiğinde Pan-Turanist hareketi körüklemekle birlikte Türk birliğinin kesin olarak karşısında yer almıştır. Herhangi bir Pan-Turanizm ya da Pan-İslamizm hareketini ve hele bu hareketin başarıya ulaşmasını, kendi çıkarlarına ters düşen bir olgu olarak görmüştür.³¹⁴

---

³¹² Günay Göksu Özdoğan, "II. Dünya Savaşı Yıllarındaki Türk-Alman İlişkilerinde İç ve Dış Politika Aracı Olarak Pan-Türkizm", (Derl. Faruk Sönmezoğlu) *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul 2001, s. 486.

³¹³ Tüzün, ... *Türk İç Politikasında Dış Türkler Meselesi*, s. 208.

³¹⁴ Oğuz, *Yüzyıllar Boyunca Alman Gerçeği...*, s. 377.

Almanların 1941'in yaz aylarından itibaren Sovyetlere taarruzu ve geniş toprak parçaları elde etmeleri, Stalingrad'a kadar gelmeleri, Türkiye'de Turan hayali ile yanıp tutuşan bazı kesimleri harekete geçirmiştir. Nazi ordularının birbirini takip eden zaferleri Türkiye'deki Alman dostlarını, Almanlara karşı sempatiyi arttırmıştır. Alman propagandasının etkisiyle harekete geçen ırkçı gruplar, pek çok basın organını, birçok örgütü etkileri altına almıştır.³¹⁵

Turancılık, savaşın hemen arifesinde güç toplamaya başlamıştır. 1939 Mayıs'ında Reha Oğuz Türkkan'ın çıkardığı Bozkurt Dergisi, Turancı kadronun Hüseyin Namık Orkun, Nihal Adsız, Nejdet Sancar ve Abdülkadir İnan gibi önemli yazarlarına sahiptir. Derginin kapağında "Her ırkın üstünde Türk Irkı" başlığı bulunmaktadır. Bunun gibi birçok Turancı dergi çıkmıştır. Bozkurt kısa zamanda kapatılmışsa da aynı kişilerin dernek faaliyetleri ve kitap yayınları devam etmiştir. Von Papen'in Alman Dışişlerine yolladığı 1941 tarihli gizli bir belgede İstanbul Milletvekili Şükrü Yenibahça, Nuri Killigil, Profesör Zeki Velidi Togan, Ahmet Caferoğlu ve Emekli Tümgeneral Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet Pan-Turan hareketi ile ilgili öne çıkan isimler olarak verilirken, Erkilet'in Doğu Türkleri sorununda çalışan hükümetin ajanlarından biri olduğu belirtilmiştir. Aynı belgede öne çıkan diğer iki isim ise Mehmed Emin Resulzade ve Mirza Bala olmuştur. Woermann 17 Eylül 1941 tarihli gizli raporunda ise Pan-Turancılık hareketinin amacının Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan Türk halklarına özgür bir devlet yapısı kazandırmak olduğunu ve bu bölgelerin Türkiye dışında kalacağını, ancak siyasal açıdan Türkiye'ye bağlanacağını söylemiştir. Bozkurt Dergisi 5 Mart 1942'de haftalık olarak yeniden yayınlanmaya başlamıştır. Yazı kadrosu Peyami Safa, Reha Oğuz Türkan, Zeki Velidi Togan, Ali İhsan Sabis, Abdülkadir İnan ve Osman Turan'dan oluşmuştur. Ayrıca Rıza Nur, Mustafa Hakkı Akansel, Fethi Tevetoğlu, Hasan Ferit Cansever, Şerif Bilgehan gibi birçok yazar çeşitli Turan dergilerinin sayfalarında yer almıştır. Ancak Turancılar arasında da görüş ayrılıkları, çatışmalar ve program farklılıkları meydana gelmiştir.³¹⁶ Birleştikleri tek nokta, Sovyetlere karşı

---

³¹⁵ Ercan, ... *Türk-Alman İlişkileri*, s. 62.

³¹⁶ Burak Çınar, *İkinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi ve Türkiye*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 223-224.

besledikleri kin derecesine varan öfke olmuştur. Dolayısıyla, Turancılar Rusya tarafından her zaman bir tehdit olarak kabul edilmiştir.³¹⁷

Türkiye'deki Turancılar ve faşistler, Alman propagandasının tamamen etkisi altına girmiş, büyük Turan ülküsünün gerçekleşmesi için çalışmıştır. Hükümetin dışında komisyonlar kurmuşlar, Almanya'ya taşınmışlar, pazarlıklara girişmişlerdir. Türk Hükümetinin hiçbir şekilde milli hudutlarını genişletme gibi bir talebi olmamıştır. Gizli belgelerde de bu, Almanlar tarafından belirtilmiştir. Ancak, gayri resmi temaslar propaganda bakımından etkili olmuştur. Büyük Turan Devleti kurma hayali peşinde koşulurken ve Almanlar tarafından bu hareketler desteklenirken, Alman Dışişleri Bakanlığı'nın gizli raporunda bu konuda şunlar dile getirilmiştir: *“Şu andaki taktik menfaat, Turancılık fikrini teşvik etmeyi fakat bunun gerçekleşmesine çalışmamayı gerektirmektedir. Batum ve Bakü bölgesinin Türklere verilmesi bahis konusu olamaz. Sovyetler Birliği'nin parçalanmasından sonra eski Rus devletinin geniş arazisi, yabancıların değil, Almanların nüfuzu altına girmelidir.”*³¹⁸

Pan-Turanist emelleri beslemek konusunda Von Papen'in ilk girişimi, Enver Paşa'nın kardeşi olan ve Birinci Dünya Savaşı'nda Azerbaycan'da Osmanlı ordusunu kumanda eden Nuri Killigil Paşa'nın Berlin'de Alman Dışişleri ile temasa geçmesini sağlamak olmuştur. Eylül ayında Berlin'e giden Nuri Paşa ilk önce Weizsaacker ile bir görüşme yapmış, sonra da Alman Dışişlerinin siyasi işler daire başkanlığını yapan müsteşar yardımcısı Woermann ile birkaç kez görüşerek “Pan-Turanist” hareketin gerçekleşmesi konusunda düşündüklerini aktarmıştır. Büyükelçi Hüsrev Gerede de Nuri Paşa'nın kurduğu tüm irtibatları yakından izlemiştir. Woermann'ın Nuri Paşa ile 11, 18 ve 25 Eylül tarihlerinde yaptığı görüşmeleri aktardığı 26 Eylül 1941 tarihli memorandumda yer alan Pan-Turanist harekete ilişkin görüşler şöyle özetlenebilir:

1. Azerbaycan, Dağıstan, Kırım, Volga-Ural bölgesi ve Türkistan'da Türkiye'yle birleşmeyen ancak siyasi direktif alacak bağımsız devletlerin kurulması,
2. İşgal edilen Türk bölgelerin yerel nüfus tarafından yönetilmesi,

---

³¹⁷ Weisband, 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, s. 225.

³¹⁸ Dupont, İkinci Dünya Savaşı'nın Gizli Belgeleri, s. 165.

3. Sovyet savaş esirleri arasında etnik Türk grupların ayrılması ve özel savaş birimleri olarak eğitilmesi.

Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papen de Ribbentrop'tan aldığı talimat doğrultusunda Türk ordusunun yüksek kademelerini etkilemeye çalışmıştır. Askeri çevre içinde Genelkurmay Başkanı General Fevzi Çakmak'ı Alman ordularının yenilmezliği konusunda ikna etmeye çalışırken, Ali Fuat Erden Paşa ile Cumhuriyet gazetesinde savaş değerlendirmeleri yapan Alman yanlısı emekli general Hüseyin Hüsnu Emir Erkilet Paşa'yı da Alman savaş stratejisi ve doğu cephesi konusunda yakından bilgi almaları amacıyla Almanya'ya davet etmiştir. Alman cephesini gören generaller savaşı kesinlikle Almanların kazanacağına inanmış ve bu yönde hükümet yetkililerine talimat vermiştir. Hüsnu Emir Erkilet Alman cephesinde gördüklerini bir aya yakın Cumhuriyet'te "Şark Cephesinde İntiba ve Görüşler" adı altında yayınlamıştır.³¹⁹ Erkilet Rus-Alman savaşı hakkında, eğer Sovyet Rusya mağlup olursa onun bugün teşkil ettiği imparatorluk yıkılarak, Rus kültürü altında bulunan milletlerin istiklal bulacağı yorumunda bulunmuştur.³²⁰

Sovyet topraklarında yaşayan Türk kökenli halkları Almanya saflarına çekebilmek, en azından Sovyetlere olan desteklerinden vazgeçirebilmek için Papen, Ahmet Caferoğlu, Ayas İshaki, Zeki Velidi Togan gibi eski Sovyet vatandaşlarıyla ve Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa ile de sık sık bir araya gelmiştir. Ancak Türk hükümetinin hiçbir temsilcisinin katılmadığı bu faaliyetler, Almanların istediği şekilde yürümediğinden Eylül 1942'de son bulmuştur. Bu tarihten sonra Weizsaecker, Nuri Paşa'ya Turancı görüşlerin öncelikle kendi ülkesinde etkinlik sağlamasını tavsiye etmiş, Woermann da bu paşa için Turancı fikirlerinin gerçekleşmesi uğruna İnönü'nün devrilmesi gerektiğini savunan Enver Paşa tarzında bir romantizm içinde olduğunu ve fazla ciddiye alınmaması gerektiğini rapor etmiştir.³²¹

---

³¹⁹ Özdoğan, ...*Türk-Alman İlişkileri*, s.60.

³²⁰ H. Hüsnu Emir Erkilet, "Şark Cephesinde İntiba ve Görüşler" , **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1941.

³²¹ Kılıç, ... *Hitler Almanyası*, s. 261-262.

2.5.1. Hükümetin Turancılık Hakkındaki Görüşleri

Alman-Sovyet savaşının başlamasıyla Ribbentrop ve Von Papan Türk Hükümetinin Alman zaferinden sonra Sovyet topraklarında kurulması planlanan bağımsız Türk devletleri konusuna olumlu yaklaşacağını düşünmüştür. Her ne kadar Türk dış politikasına yön veren kadro Alman Dışişleriyle yapılan resmi görüşmelerde açık bir Pan-Turanist eğilim sergilememişlerse de, Berlin’de ve Ankara’da gerçekleşen yarı-resmi nitelikteki görüşmeler özellikle Von Papan’i bu konuda umutlandırmıştır. Von Papan’i umutlandıran diğer bir husus, Başbakan Refik Saydam ve onun ölümüne takiben 9 Temmuz 1942’de Başbakan olan Şükrü Saraçoğlu ve Dışişleri Müsteşarlığı’ndan Bakanlığa atanan Numan Menemencioglu ile yaptığı görüşmelerde, Türk Hükümetinin Sovyet rejiminin çökme olasılığına ve Sovyet topraklarında yaşayan Türk kökenli toplulukların geleceğine dair gösterdikleri ilgi olmuştur.

Von Papan’ın Refik Saydam ile 23 Haziran 1941’de yaptığı görüşmede Saydam kendisine genelde güçlü anti-komünist görüşlere sahip olan Türk halkının Almanya’nın Rus halkına değil de Bolşevizme karşı savaşmasını olumlu karşıladığını ifade etmiştir. Saraçoğlu da Von Papan ile yaptığı görüşmelerde açıkça Türkiye’nin Sovyet rejimi altında yaşayan 40 milyon Türk halkının kaderine ilgisiz kalamayacağını, Türkiye ile coğrafi bir birleşmenin ancak Rusya’ya yeni bir düzen gelmesiyle mümkün olabileceğini ve özerk hükümetler kurulması halinde de bu ülkelere kültürel yardım konusunda Türkiye’ye güvenebileceklerini belirtmiştir. 1942 yılı yazında Dışişleri Bakanı Menemencioglu ise Von Papan’e Türkiye’nin kuzey komşusu olarak tehditkâr bir slav imparatorluğu yerine Almanya’yı tercih edeceği konusunda güvence vermiş, bu durumda kurulacak özerk Türk yönetimlerinde halkın kültürel haklarının siyasi güvenceye kavuşmasından Türkiye’nin büyük mutluluk duyacağını ifade etmiştir. Ancak Von Papan İsmet İnönü’den istediği gibi kesin bir yanıt alamamıştır. 28 Ağustos 1941’de Alman ordusunun Rusya’da ilerlemesi ve Sovyet İmparatorluğu’nun yeniden düzenlenmesi konusundaki sorusuna yanıt olarak İsmet İnönü daha Alman zaferinin

kesinleşmediğini ve bu konuda konuşmak için daha çok erken olduğunu ifade etmiştir.³²²

Hükümet çevrelerinde bu fikirlere yakınlık duyanlar ve böyle bir fırsatın değerlendirilmesi gerektiğini savunanlar olmuştur. Ama İsmet İnönü bu durumun içerdiği tehlikeyi görmüş ve Türkiye'nin sınırları dışında hiçbir toprak talebi olmadığını Türkiye'nin resmi tutumu olarak her fırsatta beyan etmiştir.³²³

5 Ağustos 1942'de Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun hükümet programını açıklarken söylediği "*Biz Türküz, Türkçüyüz, Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar, bir vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan ve azaltan Türkçü değil, çoğaltan Türkçüyüz ve her vakit bu istikamette çalışacağız*"³²⁴ sözleri, Türkiye'deki Türkçü atmosferi körükleyen bir şekilde yorumlanmıştır.³²⁵ Yine Saraçoğlu 27 Ağustos 1942'de Von Papen'le yaptığı görüşmede, bir Türk olarak Rusya'nın yok olmasını can-ı gönülden istediğini ancak bir Başbakan olarak Türkiye'nin mutlaka tarafsızlık politikasına devam etmesi gerektiğini belirtmiştir.³²⁶

Dış Türkler konusunda belki de en çok çaba gösteren Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede olmuştur. Alman Dışişleri Bakanlığı'nın Doğu Masası sorumlusu Weizsaecker, 5 Ağustos 1941 tarihli bir muhtıradan Gerede'nin onu makamında ziyaret ettiğini, Kafkas halklarının bir tampon devlet olarak birleştirilebileceklerini ve Hazar Denizi'nin doğusunda da bağımsız bir Turan devletinin kurulabileceğini söylediğini belirtmiştir. Ribbentrop, 25 Ağustos'ta Gerede'yi yokladığında bu konuda görüşmeye yetkili olmadığını anlamıştır. Anlaşılan Gerede, inisiyatifini kullanarak savaşı kazanmakta olan taraftan mümkün olan en büyük kazancı sağlamaya çalışmıştır. Gerede, Weizsaecker ile ikinci görüşmesinde Ribbentrop'a da söylediği gibi Türkiye'nin konuyla ilgili hiçbir beklentisi olmadığını vurgulamıştır. Türk yetkililer bir yandan Doğu Cephesi'ndeki hale göre Almanlara yardımcı

³²² Özdoğan, "Türk-Alman İlişkilerinde İç ve Dış Politika Aracı Olarak Pan-Türkizm", s.490-491.

³²³ Deringil, ... *Türkiye'nin Dış Politikası*, s. 160-161.

³²⁴ TBMM ZC, Devre: 6, İçtima: 3, C. 26, 5 Ağustos 1942, s. 24-25.

³²⁵ Tüzün, ... *Türk İç Politikasında Dış Türkler Meselesi*, s. 218.

³²⁶ Oğuz, *Yüzyıllar Boyunca Alman Gerçeği...*, s. 366.

olmuşlar, diğer yandan da ileride olabilecek ters ve kötü sonuçlardan kendilerini sakınmaya çalışmışlardır.³²⁷

Cemil Koçak konuyla ilgili olarak Türk hükümetinin tutumunu şöyle değerlendirmiştir: *“Alman Dışişleri Bakanlığı’nın arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarı ile Türk hükümeti resmi düzeyde olmasa da, gerek Almanya ile ve gerekse Türkiye’deki Pan-Turanist çevrelerle ve gruplarla bu konuda bazı gayri-resmi ilişkiler kurmuştur. Bu gayri-resmi ilişkilerin varlığına sadece işaret etmek yeterli değildir. Vurgulamakta gerekir. Türkiye’de Turancı yayın organlarının çıkışına izin verilmişti. Bilindiği gibi 1938 tarihli Matbuat Kanunu ile gazete ve dergilerin çıkışı ve yayını, ruhsatname alınması şartına bağlanarak hükümetin iznine ve denetimine tabi tutulmuştu. Ayrıca, Pan-Turanı çevre ve grupların siyasi faaliyetlerine, hatta bir takım gizli örgütlenmelerine de göz yumulmuştu. Hükümet çevrelerinde de yandaş bulan Turancı hareketi denetim altında tutma düşüncesi, bu konuda temel önemde rol oynamıştır. Muhtemel bir Alman askeri zaferi sonucunda gündeme gelmesi kaçınılmaz olacak Turan sorununu, daha önceden planlamak ve denetim altında tutmak, hareketin, hiç olmazsa denetim altında gelişmesini sağlamak ve beklemek, bu konuda, ana fikri oluşturmuştur. Bu, her olasılığı göz önüne alan ve ona göre atacağı adımı önceden planlayan dengeli Türk dış politikasına aykırı bir tutum sayılamaz. Türk hükümeti, Turancı hareketin gelişme potansiyelinin tamamen savaşın gidişatına bağlı olduğunun elbette ki bilincindeydi. Sonuçta, Ankara’nın resmi planda aktif olmadığı /olamadığı Turancılık sorununda bir yandan Berlin ile gayri-resmi ilişkiler içinde, Almanya’nın konuyla ilgili planları öğrenilmek ve hareket hattının buna göre saptanması istenecek, diğer yandan da ülke içindeki Turancı akımlara göz yumulacak ve söz konusu akımların denetim altına alınması ve denetim altında kalabilmesi için çaba harcanacaktır. Aslında, bu konuda Türk hükümetinin kesin kararını Alman-Sovyet savaşının sonucu belirleyecekti.”³²⁸*

1942 yılının ikinci yarısından itibaren Türkiye artık Almanya’nın niyetlerinden kuşkulananmaya başlamıştır. Örneğin Hüsrev Gerede, Mareşal Fevzi Çakmak’ın Ağustos 1942’de; Rus, Bolşevik tehlikesinden, Almanların Rusları imha

³²⁷ Çınar, ... *Doğu Cephesi ve Türkiye*, s. 227.

³²⁸ Koçak, ... *Milli Şef Dönemi*, s. 694-695.

etmelerini arzu ettiğinden söz etmesine rağmen, artık Almanların siyasi bakımdan güven uyandırmadıklarından da söz etmeye başlamıştır. Türkiye'nin bu dönüşümü tek taraflı değildir.³²⁹ 1942 Eylül'ünde Ribbentrop'a ve Alman Dışişleri Bakanlığı'na, Türkiye ile yapılan görüşmelerde artık Türkî halkların özgürlüğü ve Kafkasya petrolüyle ilgili herhangi bir sözün verilmemesi konusunda Hitler'den uyarı gelmiştir. Ribbentrop da Von Papen'e artık Pan-Turanizm konusunu rafa kaldırmasını söylemiştir.³³⁰

1943 yılı Haziran ayında İstanbul siyasi polisi "En Büyük Tehlike" adlı broşürün üniversitede elden ele dolaştığını saptamıştır. Hemen emirler verilmiş ve broşür toplatılmıştır. İstanbul Belediyesi memurlarından Faris Erkmen tarafından yazılan bu broşürde Turancılık eleştirilmiştir. Erkmen, broşüründe Pan-Turanizmin Kemalizm ve devlet politikası ile bağdaşmayacağını ileri sürmüş ve Turancılardaki abartmalı milliyetçilik görüşlerinin ülkenin varlığını tehdit eden yabancı propagandayı maskeleyerek için kullanıldığını yazmıştır. Ayrıca Çınaraltı, Bozkurt, Gökbörü, Tasvir-i Efkâr ve Aylık Kurt yayınlarına da göndermeler yapmıştır.³³¹

Bu arada Türk dış siyasetinde, dünyadaki gelişmelere bağlı olarak yeni değişimler başlamıştır. Çünkü 1944 yılı başlarından itibaren Alman zaferinin imkânsız olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Böylece Alman etkisi hem dış hem de iç siyasette kaybolmaya yüz tutmuştur. Buna karşılık Rus nüfuzu ise her geçen gün artmıştır.³³²

Falih Rıfki Atay, Turancılık hakkındaki düşüncelerini şu cümlelerle ifade etmiştir: *"Bu memleketi içten dağıtmak için gökten bir bela ismarlansa Irkçılıktan beteri istenemez, dışta can düşmanlarıyla çevirtmek için ise Turancılıktan mükemmeli bulunamaz... Irkçılık ve Turancılık anayasa prensiplerinin zıddıdır. Irkçı ve Turancı Cumhuriyet Halk Partisinden olamaz. Irkçılık ve Turancılık milli*

---

³²⁹ Tüzün, *Türk İç Politikasında Dış Türkler Meselesi*, s. 221.

³³⁰ Özdoğan, "... Türk-Alman İlişkilerinde İç ve Dış Politika Aracı Olarak Pan-Türkizm", s. 492.

³³¹ Uğur Mumcu, *40'ların Cadı Kazanı*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1990, s. 44-45.

³³² Tuncer Baykara, "Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndaki Dış Siyasetinde Dış Türklerin Yeri", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C. I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 99.

*birliğin ve Türkiye emniyetinin tehlikesidirler. Biz Türkiye Türkçüsü ve Türkiye istiklalcisiyiz.”*³³³

Nadir Nadi ise, “*Milliyetçiliğimizin hududu yurdumuzun bir ucundan başlar, öteki ucunda biter... Bugün bu hududu bir karış aşan adam, tarihin yüksek emanetini hiçe sayıyor demektir*” sözleriyle bu fikri eleştirmiştir.³³⁴

25 Nisan 1944’te Nihal Atsız-Sabahattin Ali davası (İrkçı-Turancı kesimin öncülerinden Nihal Atsız’ın solcuları hedef alan makaleleri üzerine, Sabahattin Ali’nin Atsız aleyhine açtığı dava) için öğrenciler Atsız lehinde adliye binası önünde gösteri yapmışlardır. Davanın 3 Mayıs’taki ikinci duruşmasında yapılan gösteriler ise Başbakanlık ve Adliye binaları önüyle Ulus Meydanı’nda sürdürülürken gözaltına alınanlar olmuştur. Davaya bağlı olarak Atsız’ın evinde yapılan aramalarda toplanan belgeler sonucu birçok öğretmen ve öğrencinin gizli örgüt kurmaya çalıştıkları ortaya çıkmıştır. Hükümet, 1944 Mayıs’ında Turancılara karşı daha da sertleşerek önlemler almaya başlamıştır. Bunun üzerine Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkkan, Zeki Velidi Togan ve Hasan Ferit Cansever tutuklanmış ve tutuklamalar devam etmiştir. Ali İhsan Sabis de dış politikayı eleştiren yazısından sonra tutuklanmış ve hapse mahkûm edilmiştir. İrkçılık-Turancılık davası için 49 kişi sorgulanmış, bunlardan 33’ü tutuklanmıştır. 27 Temmuz’da tutuklu kalanların sayısı 23’e inmiştir. Dava ise 7 Eylül 1944’te başlamış ve 29 Mart 1945’te sonuçlanmıştır. Davanın sonunda on sanık beraat ederken, on sanık da on yıla kadar çeşitli hapis cezalarına çarptırılmış, olay kamuoyuna hükümete karşı hazırlanmış bir komplo olarak duyurulmuştur. Karar daha sonra Askeri Yargıtay’da bozulmuş ve ikinci kez görülen dava sonucu 1947’de tüm sanıklar serbest bırakılmıştır.³³⁵

18 Mayıs 1944’te Bakanlar Kurulu, İçişleri Bakanlığı’nın İrkçı ve Turancı kışkırtmalara girişenlere karşı aldığı gerekli önlemleri onaylamıştır. Bir resmi bildiri yayınlarak, soruşturma sonucunda tutuklananların ‘gerçek milliyetçilikten başka ilkeleri vatandaşlara aşıladıklarının anlaşıldığı’ açıklanmıştır. 19 Mayıs 1944’te Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in kısa bir ön

³³³ Atay, “Milli Birlik Düşmanı: İrkçı ve Turancı”, **Ulus**, 9 Mayıs 1944.

³³⁴ N. Nadi, “Bizim Realitemiz, Bizim İdealimiz!”, **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1944.

³³⁵ Çınar, ... *Doğu Cephesi ve Türkiye*, s. 227-228.

konuşmasından sonra, Ankara 19 Mayıs Stadyumu'nda bütün yurttan yayımlanan uzun bir konuşma yapmıştır.³³⁶ İsmet İnönü bu söylevinde Turancılık hakkında şunları söylemiştir:

“... Turancılık fikri, yine son zamanların zararlı ve hastalıklı gösterisidir. Bu bakımdan Cumhuriyeti iyi anlamak lazımdır. Milli kurtuluş sona erdiği gün yalnız Sovyetlerle dosttık ve bütün komşularımız eski düşmanlıklarının bütün hatıralarını canlı olarak zihinlerinde tutuyorlardı. Herkesin kafasında biraz derman bulursak sergüzeştçi, saldırgan bir siyasete kendimizi kaptıracağımız fikri yaşıyordu. Cumhuriyet, kuvvetli bir medeniyet yaşayışının şartlarından bir esaslısını, milletler ailesi içinde bir emniyet havasının mevcut olmasında görmüştür. İmparatorluktan son zamanlarda ayrılmış komşularıyla de iyi ve samimi komşuluk şartlarının temin edilmiş olmasını, milletin saadeti için lüzumlu saymıştır. Görülüyor ki milli politikamız memleket dışında sergüzeşt aramak zihniyetinden tamamen uzaktır; asıl mühim olan da bunun bir zaruret politikası değil, bir anlayış ve bir inanış politikası olmasıdır. Ancak bu inanışa vardıktan sonradır ki, etrafımızda bulunan milletleri daha yakından tanımak imkânlarını bulduk. Nereden zarar gelir ve nereden zarar gelmez, bunu ayırt etmek için zihinlerimizde ayarlı ölçüler hâsıl oldu... Turancılar, Türk milletini, bütün komşularıyla onulmaz bir surette derhal düşman yapmak için birebir tilsim bulmuşlardır. Bu kadar şüursuz ve vicdansız fesatçıların tezvirlere Türk milletinin mukadderatını kaptırmamak için elbette Cumhuriyetin bütün tedbirlerini kullanacağız. Fesatçılar, genç çocukları ve saf vatandaşları aldatan fikirlerini millet karşısında açıktan açığa münakaşa edemeyeceğimizi sanmışlardır. Aldanmışlardır ve daha çok aldanacaklardır...”³³⁷

---

³³⁶ Weisband, 2. Dünya Savaşı ve Türkiye, s. 232.

³³⁷ “İrkçılık ve Turancılık Tahrikâtı Yapanlar Hakkında Hükümetin Tebliği”, *Ayın Tarihi*, C. 126, Mayıs 1944, s. 27-28. Ayrıca bkz. Enver Ziya Karal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*(1918-1944), Maarif Matbaası, İstanbul 1944, s. 189-190.

2.6. Yeniden Gelişen Türk-Alman Ekonomik İlişkileri ve İngiltere

Türk Hükümeti 1939 yılı sonundan itibaren, Türk ekonomisindeki Alman üstünlüğünü ortadan kaldırıp, İngiltere ve Fransa ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Ancak Türk-Alman ilişkilerindeki bu duraklama, Türkiye'yi çok etkilemiştir. Almanya'ya tarımsal ürün ihracının neredeyse durma noktasına gelmesi, üretimi Avrupa standartlarına uymayan ve sadece Almanya'ya satabilen Türk köylüsünü zor duruma sokmuştur. Tarımsal ürünler (diğer Avrupa ülkeleri satın almadığından) satılamamış ve üreticinin elinde kalmıştır. Ayrıca, Almanya'dan ithal edilen makinelerin yedek parçaları, sadece Almanya'da üretildiğinden, bu durum da sorun yaratmıştır. Türkiye, Almanya'ya ekonomik açıdan böylesine bağımlı olmanın bedelini ödemeye başlamıştır. Almanya, Türkiye ile ekonomik ilişkilerin duraklamasından memnun kalmamış, başlangıçta olaya son derece sert tepki vermiş ve Türkiye'ye silah satışını yasaklamıştır. Savaş malzemesi göndermeyerek, Türkiye'yi kendileriyle bir ekonomik antlaşmaya zorlayacağına inanan Alman hükümeti, Papan'ın ikazı üzerine, tutumunda değişiklik yapmak zorunda kalmıştır. Papan savaş malzemesi vermeyecek olurlarsa, yalnızca kromu kaybetmekle kalmayıp, bütün Türk ekonomisinin Müttefiklere kaptırılacağını bildirmiştir. Papan'ın uyarısı üzerine, katı tutumunu terk eden Almanya, ekonomik ilişkilerin yeniden canlandırılması için Türkiye ile görüşmelere başlamıştır. İngiltere, Türkiye'nin bir yandan Mihver devletleri ile ekonomik ilişkilerini kesmesini isterken, diğer yandan Türkiye'nin ithalat ve ihracat isteklerini karşılamamıştır. Bu durumda, Türkiye'nin yeniden Almanya ile ekonomik ilişkilerini canlandırmasına itiraz edememiştir.³³⁸

Almanya 18 Haziran 1941 Paktı'ndan sonra, Türkiye ile girdiği iyi ilişkiler çerçevesinde, kendisi için hayati önemi olan krom meselesini de halletmek istemiştir. İngiltere ile 1939 yılında yapılan anlaşmaya göre Türkiye, 1942 yılı sonuna kadar ihraç edeceği kromun tümünü bu ülkeye verecektir. Almanya, hiç olmazsa 1942'den sonra silah sanayi açısından temel girdi olan kromu Türkiye'den alabilmek için anlaşma yolları aramıştır. Bu amaçla 8 Eylül 1941'de Karl Clodius başkanlığında bir

³³⁸ Özgüldür, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 153-154-155.

Alman Heyeti Türkiye'ye gelmiş ve görüşmelerde bulunmuştur. Görüşmelerin anlaşma ile sonuçlanıp sonuçlanmayacağına henüz belli olmaması nedeniyle, iktidar, basına Alman Heyeti'nin temasları ile ilgili yayın yapmaması için 7 Eylül 1941'de bir talimat göndermiştir. Clodius Başkanlığındaki Alman Heyeti ile yapılan görüşmelerde anlaşma sağlanması üzerine, bu ziyaretten bir ay sonra, Türkiye ile Almanya arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Fakat bu anlaşma Churchill'i oldukça rahatsız etmiş ve her fırsatta müttefik Türkiye'nin Almanya'ya, savaş sanayisinin hammaddesi olan krom satışını bir an önce durdurmasına yönelik telkinlerde bulunmuştur.³³⁹

9 Ekim 1941 tarihli Ticaret Antlaşması'nın dikkat çeken hususları şunlardır:

–Karşılıklı mal değişimi şeklinde yürütülecek bu ticaret sayesinde, Türkiye hem pazarlama konusunda büyük güçlük çektiği maden, hayvan ve tarımsal ürünlerini pazarlama hem de acil ihtiyaç duyduğu savaş malzemesi, demir-çelik, makine, otomotiv ürünleri, tıbbi cihaz ve ilaçları ithal etme imkânına kavuşmuştur.

–Türkiye, müttefiklerin Almanya'ya ihracına karşı çıktığı hububat ve kromun ihracını, 31 Mart 1943'e kadar gerçekleştiremeyeceğini bildirmiştir. Böylece müttefiklerin bu anlaşmaya ve Türkiye'ye tepki göstermesi önlenmek istenmiştir.

–Türkiye, Almanya'ya krom ihraç kapısını kapatmamış ve 31 Mart-15 Haziran 1943 tarihleri arasında 45.000 ton krom göndermeyi kabul etmiştir. Bu gecikme için de, İngiltere ile yaptığı krom anlaşmasını öne sürmüş ve ancak bu anlaşmanın bitim tarihi olan 31 Ocak 1943'ten sonra bu ihracı yapabileceğini bildirmiştir. Türkiye, ihtiyacı olan 18.000.000 TL. değerindeki askeri malzemeyi Almanya gönderirse, 1943'te açıktan 45.000 ton, 1944'te 90.000 ton daha krom ihraç etmeyi garantilemiştir. Böylece Almanya 1942 yılında Türk kromunu kullanamamasına karşılık, 1943 yılını garanti altına almıştır. Bu anlaşma ile Almanya, 1944 yılı Ağustos ayına kadar Türk dış ticaretinde yeniden birinci sırayı almıştır.³⁴⁰

Bu anlaşma vesilesi ile basında Türk-Alman dostluğunu öven yazılar yayınlanmıştır. Necmettin Sadak, iki memleket arasındaki itimatlı dostluk

³³⁹ Özdoğan, ... *Türk-Alman İlişkileri*, s. 72.

³⁴⁰ Özgüldür, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 156-157.

münasebetlerini bozmak için yapılan propagandaları eleştirdikten sonra “*Türk-Alman dostluğunu zoraki veya geçici bir politika oyunu değil, hadiselerin zaruretinden doğmuş, yani kendiliğinden olmuş, temeli sağlam ve sürekli bir anlaşma addediyoruz*” demiştir.³⁴¹ Abidin Daver, Almanya’nın Türkiye’ye taarruz etmeyi düşünmediği ve onu kendi düşmanları arasında görmediği için bu anlaşma ile harp malzemesi vermeyi dahi kabul ettiğini belirtmiştir.³⁴² Falih Rıfkı Atay ise, bu anlaşmanın yalnız alışveriş değil aynı zamanda bir sulh vesikası da olduğunu dile getirmiştir.³⁴³ Yunus Nadi, “Türk-Alman Münasebatı” başlıklı makalesinde Türk-Alman Pakti’nin iki ülke arasındaki dostluğu pekiştirdiğinden bahsetmiş,³⁴⁴ ticaret anlaşmasının ise sulh alamet ve teminatı olmaktadır mahiyetinin iki taraf memleketlerini memnun ettiği kadar bütün dünyayı da memnun edeceği görüşünü sunmuştur.³⁴⁵

1942 yılı içinde, Türkiye'nin iki muhasım kampı da kollayan, ilişkilerini zedelememeye özen gösteren politikası sürmüştür. Aynı dönem içinde hem Almanya hem İngiltere ile ekonomik ilişkiler de sürdürülmüştür. 1 Haziran 1942 tarihinde Almanya'nın Türkiye'ye 100 milyon marklık kredi açmasına dair bir anlaşma imzalanmıştır. Basında da aynı tutum görülmüş, tam deyim ile iki tarafa da mavi boncuk dağıtılmıştır. Örneğin; 18 Haziran 1941 tarihli Türk-Alman Dostluk Pakti'nin ilk yıldönümünde iki ülke arasındaki ilişkileri övücü makaleler yayınlanmıştır.³⁴⁶

Atay, 1 Haziran 1942 tarihli kredi anlaşmasına değinerek, "*Almanya ile Türkiye arasındaki son yüz milyonluk anlaşma, 1941 haziran dostluk antlaşmasının samimiyetini ancak teyideden yeni bir vesikadır*" demiştir.³⁴⁷ Cumhuriyet'te yayınlanan “Türk-Alman Dostluğuna Dair” adlı makalede ise şöyle denmiştir: “*Türkiye ile Almanya birbirleriyle her zaman dost geçinmiş iki millettir. Bu tarihi hakikat, varlığını bir takım tesadüflere değil fakat Avrupa bünyesinde iki milletin*

---

³⁴¹ Sadak, “Türkiye-Almanya Dostluğu Türkiye’nin Bitaraflik Siyasetine Dayanıyor”, **Akşam**, 9 Teşrinievvel 1941.

³⁴² Daver, “Barış Yolunda Zafer”, **Cumhuriyet**, 11 Birinciteşrin 1941.

³⁴³ Atay, “Almanya ile İmzaladığımız İktisadi Anlaşmalar”, **Ulus**, 10 İlkteşrin 1941.

³⁴⁴ Y. Nadi, “Türk-Alman Münasebatı”, **Cumhuriyet**, 9 Brinciteşrin 1941.

³⁴⁵ Y. Nadi, “İmzalanan Muahede İle”, **Cumhuriyet**, 10 Birinciteşrin 1941.

³⁴⁶ Özdoğan, ... *Türk-Alman İlişkileri*, s. 73-74.

³⁴⁷ Atay, “Bir Dostluk Anlaşmasının Yıldönümü”, **Ulus**, 18 Haziran 1942.

*ayrı ayrı içinde yaşadıkları coğrafi, iktisadi ve içtimai şartların karşılıklı icablarına ve o icaplardan doğan ahenge borçludur.*³⁴⁸

28 Haziran 1942’de Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları ile Alman kuruluşları arasında 22.000.000 RM (Alman Markı) değerinde 15 lokomotif, 200-300 vagon, yedek parça ve diğer gerekli malzeme alımına dair anlaşma imzalanmıştır. 31 Aralık 1942’de Türk-Alman Kredi Anlaşması’nın imzalanması Türkiye açısından önemli bir adım olmuştur. Böylece Almanya, Türkiye’ye 1943 Şubat’ı ile Ağustos’u arasında 100.000.000 RM değerinde askeri malzeme sevk edecektir. Anlaşma on yıllıktır ve kredi borcu 1943-44 yıllarında Almanya’ya yapılacak krom sevkiyatı ile ödenecektir. Savaş sırasında sayı olarak İngilizlerin verdikleri silâhların önemli bir yer tutmuş olmasına rağmen, Türk Silahlı Kuvvetleri envanterine giren kaliteli silâhlar ağırlıkla krom karşılığında açılan krediyle Almanlardan alınan az sayıda silâh olmuştur. Türkiye’nin toplam ihracatında Almanya’nın payı 1940’ta % 8,6 iken, 1941’de % 21,8’e yükselmiştir.³⁴⁹

Kuzey Afrika cephesinde kesin olarak yenilen, Sovyet cephesinde hızla yenilgiye doğru giden Almanya 31 Mart 1943’e kadar, Türkiye’ye vermeyi garanti ettikleri silahlardan çok az bir bölümünü teslim edebilmiştir. Türkiye de 15 Ocak-31 Mart tarihleri arasında Almanya’ya 45.000 ton krom ihraç etmesi gerekirken 1000 ton göndermiştir. Ancak, 18 Nisan 1943’te Ankara’da Von Papen ve Numan Menemencioğlu arasında imzalanan yeni ticaret antlaşması ile hem Türk-Alman ticaretini geliştirecek önemli bir adım atılmış hem de silah teslimi için Almanya’ya 31 Aralık 1943’e kadar süre tanınmıştır. 1943 yılı sonunda, Türkiye’den Almanya’ya ihraç edilen krom miktarı 46.783 tona ulaşırken Almanya da Türkiye’nin istediği silahları teslim etmiştir. 1943-1944 yılları arasında Türk-Alman ekonomik ilişkileri daha çok krom ve silah sevki üzerine kurulmuştur.³⁵⁰

Türkiye, büyük ekonomik sıkıntılara katlanmak pahasına 1939–1944 yılları arasında Almanya ile dengeli bir siyaset yolundan sapmamıştır. Türkiye ekonomik açıdan ihtiyaçlarını Almanya’nın siyasi açıdan duyduğu ihtiyaçlarını da müttefiklerin

³⁴⁸ “Türk-Alman Dostluğuna Dair”, *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1942.

³⁴⁹ Çınar, ... *Doğu Cephesi ve Türkiye*, s. 238.

³⁵⁰ Özgüldür, *Türk-Alman İlişkileri*, s. 158.

sağlayabileceğine inanmıştır. Bu yüzden ne Almanya ile ekonomik ilişkilerini tamamen koparıp bir krize düşmeyi istemiş ne de Almanya ile yürüttüğü ekonomik ilişkileri müttefiklerden koparak Almanya'nın kucağına düşecek boyutlara getirmiştir. Almanya ile ekonomik tüm bağlarından müttefiklerini haberdar ettiği gibi, müttefiklerinin aleyhine olacak hiçbir adım atmamaya da özen göstermiştir. Türkiye Almanya ve İngiltere'yi birbirine karşı kullanarak, her iki tarafla da hem siyasi hem de ekonomik ilişkiler kurup savaşı dışı tutumunu sürdürebilmiştir.³⁵¹

Savaşın Almanya aleyhinde sonuçlanacağını belli olduğu 1944 Nisan'ında Türkiye Müttefiklerin isteği üzerine, önce Almanya'ya krom ihracını durdurmuş, Ağustos'ta da tüm ilişkilerini kesmiştir.³⁵²

---

³⁵¹ Ercan, ... *Türkiye-Almanya İlişkileri*, s. 61.

³⁵² Kılıç, ... *Hitler Almanyası*, s. 217.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜTTEFİK ÜSTÜNLÜĞÜ VE TÜRKİYE’NİN TARAF OLMA SÜRECİ

3.1. Müttefikler Arası Konferanslar ve Türkiye

Almanya’nın Türkiye üzerindeki baskısı bir sonuç vermemekle beraber, 1942 sonbaharından itibaren Türkiye üzerinde bu sefer Müttefiklerin baskısı artmaya başlamıştır. Özellikle Almanların Kasım 1942’de başlayan Stalingrad Savaşını kaybetmelerinden sonra Müttefikler Almanya’yı nihai yenilgiye uğratmak için planlar yapmaya başlamıştır. Doğal olarak Türkiye de stratejik konumu nedeniyle bu planların içinde yer almıştır. Stalingrad, Türk-Sovyet ilişkileri için de bir dönüm noktası olmuştur. Almanya’nın Sovyetlere saldırmasından sonra Türkiye’ye karşı anlayışlı ve dostça davranan Sovyetler, zaferden sonra tekrar 1941 öncesi duruma dönmüştür. Zaten daha Stalingrad çatışmaları devam ederken durumun Almanya için iyi olmadığını gören Türkiye, bunun uzun vadeli sonuçlarından endişe etmeye başlamıştır.³⁵³ Yani Sovyetlerin Almanya’ya karşı askeri zaferler kazanması ve askeri yönden kuvvetlenmesi, Türkiye’de, Batı’da olduğu kadar hoşnutlukla karşılanmamıştır. Türkiye açısından Avrupa’da bir Alman zaferi kadar bir Rus zaferinin de ciddi sonuçları olacaktır.³⁵⁴

Stalingrad çatışmaları devam ederken Kuzey Afrika’daki Alman harekâtı da durdurulmuştur. Almanya’nın bu iki cephede durdurulması, batı veya güney Avrupa’da yeni bir cephe açarak Almanya’yı zorlama fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu şekilde Sovyetler üzerindeki Alman baskısı hafifletilecek, ayrıca Sovyetlerin karşı taarruza geçip Balkanlara inmesi mümkün olacaktır. Ama bütün bu planlarda anahtar

---

³⁵³ Aydın, “İkinci Dünya Savaşı...”, s. 450.

³⁵⁴ Esmer-Sander, “... Türk Dış Politikası”, s. 171.

ülke Churchill'in ifadesiyle Türkiye olmuştur. Bu tarihe kadar Almanya'nın Avrupa dışına taşmasını önlemek için Türkiye'nin savaş dışı kalması yeterli olmuştur. Fakat şimdi Türkiye'nin durumu, Almanya'yı Avrupa'da sıkıştırmak için Avrupa'ya geçmek isteyen Müttefiklere engel oluşturmaktadır. Bu nedenle 18 Kasım'da Churchill, İngiliz kurmay başkanlarına Türkiye'nin 1943 baharında Müttefiklerin yanında savaşa girmesi için devamlı bir çaba gösterilmesi yolunda gerekli talimatları vermiştir. Churchill, Roosevelt'in desteğini aldıktan sonra durumu Stalin'e de açmıştır. Stalin, 28 Kasım'da verdiği cevapta "Türkiye'nin 1943 ilkbaharında Müttefiklerin yanında savaşa girmesini sağlamak için her şeyin yapılmasını arzu ettiğini" belirtmiştir. Ama konu Casablanca Konferansı'na kadar bu noktada kalmıştır.³⁵⁵

3.1.1. Casablanca Konferansı

1943 yılı, Türkiye üzerindeki baskının artmakta olduğu, Müttefik ülkelerin düzenledikleri konferanslar ile ortak savaş stratejileri belirlemeye başladıkları bir dönemi teşkil etmiştir. Bu konferansların bazılarında Türk dış politikasını doğrudan ilgilendiren konular görüşülmüş, bazılarında da yine Türkiye ile alakalandırılacak meseleler konuşulmuştur. 14 Ocak 1943'te Fas'ın başkenti Casablanca'da bir araya gelen Roosevelt ve Churchill, "düşman kayıtsız şartsız teslim olana dek savaşa" kararı almıştır.³⁵⁶

Görüşmelerde belli başlı konulardan biri de Türkiye olmuştur. İki lider Casablanca'da, Türkiye'nin savaşa girmesini temin için gerekli teşebbüslerde bulunulmasını kararlaştırmıştır. Ayrıca bu girişimi iki ülke adına doğrudan Churchill'in yapmasına da karar vermişlerdir. Hatta Türkiye'nin savaşa girmesini

---

³⁵⁵ Aydın, "İkinci Dünya Savaşı... ", s. 450-451.

³⁵⁶ Melih Aktaş, "Savaş Sırasında Diplomatik Görüşmeler ve Zirveler", *Türk Dış Politikası 1919-2008*, (Ed. Haydar Çakmak) Platin Yayınları, Ankara 2008, s. 350.

sağlamak için yapılacak Amerikan askeri yardımı da İngiltere aracılığıyla gerçekleştirilecektir.³⁵⁷

3.1.2. Adana Konferansı

Churchill, Casablanca Konferansı'ndan sonra İsmet İnönü veya Şükrü Saraçoğlu ile görüşmek niyetini savaş kabinesine açmış, savaş kabinesi Türkiye'ye malzeme sevki ve ulaştırma hazırlıkları gibi hususlar tamamlanmadan, en yüksek seviyede bir görüşmeye taraftar olmamakla beraber sonunda başkanının ısrarı üzerine onayını vermiştir. İngiliz başbakanının Türk devlet başkanına gönderilmesini savaş kabinesinden istemiş olduğu telgrafta, Türk ordusunun son teknolojik silahlarla teçhiz edilmesi konusunda hem Büyük Britanya hem de ABD adına konuşma konusunda görevlendirildiğine yer vermiş, bu tür silahların Türkiye'nin genel güvenliğini büyük ölçüde sağlayacak düzeyde olduğunu eklenmiş, görüşme hakkında ise şu cümlelere yer vermiştir: “Çok gizli bir çerçevede Türkiye Başbakanı ile görüşmek istiyorum. Ayrıca arzu edildiği takdirde yüksek askeri erkânın Mareşal Çakmak veya diğer askeri otoriteler ile görüşmelerini de sağlayabilirim...” ABD Başkanı Roosevelt'in aynı günlerde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye gönderdiği kısa fakat açık ifadelerin yer aldığı yazıda ise Roosevelt, İngiliz başbakanının kendisiyle veya başbakanla gizli bir yerde görüşme isteğinde olduğu belirterek bu önerinin kabul edileceğinden umutlu olduğunu da eklemiştir. İnönü, her iki hükümet başkanına 26 Ocak'ta verdiği cevabında buluşmayı kabul ettiğini bildirmiş ve 30 Ocak 1943 tarihinde Adana'da toplantının düzenlenmesi kararına varılmıştır.³⁵⁸

Churchill, daha evvel havaalanında kendisini karşılayan Şükrü Saraçoğlu ve Numan Menemencioğlu'nun ellerini sıkarken “Türkiye'ye bir istekte bulunmak için değil, silah ve malzeme ihtiyaçlarınızı incelemek için geldim”³⁵⁹ demiştir.

³⁵⁷ Aydın, “İkinci Dünya Savaşı...”, s. 451.

³⁵⁸ İzzet Öztoprak, “İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askeri Yönü”, *Belleten*, C. LXIII, S. 237, Ankara 2000, s. 598-599.

³⁵⁹ Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar*, C. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1980, s. 137.

Adana Görüşmelerinde genel görüşme dışında askeri ve siyasi heyetler arasında ayrı ayrı olarak ikişer toplantı yapılmıştır. 30 Ocak 1943'teki genel toplantıda Churchill, görüşmelere temel oluşturmak amacıyla hazırlamış olduğu bir notu okumuş ve bir örneğini de İnönü'ye vermiştir. Genel toplantıyı takip eden ilk politik toplantıda bu 8 maddelik doküman üzerinde yoğunlaşmıştır. Churchill bu dokümanda; Roosevelt'in de kendisinin de Türkiye'nin güçlü bir konumda ve güvenlik içinde olmasını istediğini belirtmiş, bunun sadece içinde bulunulan dönemle değil savaş sonrası "İki Büyük Batı Demokrasisi" oluşumu ile de büyük ölçüde ilişkili olduğunu vurgulamıştır. Bir Alman hücumu neticesinde ya da Bulgaristan ve Balkanlarda bir anarşi durumunun ortaya çıkması durumunda ve Türk Hükümetinin kendi çıkarlarını korumak çerçevesinde Türkiye'nin savaşa gireceği hipotezi söz konusu edilmiştir. Türkiye'nin savaş ne yönde gelişirse gelişsin etkin bir rol oynaması istenmiştir. İsmet İnönü, Türkiye'nin tutumu konusunda Churchill'i düşüncelerini somutlaştırmaya sevk etmek için "Almanların yakın bir zamanda çökmesi halinde dahi Türkiye'nin işbirliğine ihtiyaç var mıdır?" sorusunu Churchill'e yöneltmiştir. Churchill, Büyük Britanya ya da Türkiye'nin çıkarları gerekmedikçe Türkiye'nin savaşa dâhil olmasını istemeyeceğini bir kez daha belirterek şunları eklemiştir: "*Ancak gereken an gelecektir. Boğazlara yönelik bir tehdit Türkiye'yi savaşa girmeye zorlayacaktır. Ploesti petrol kuyularını imha etmek büyük önem taşımaktadır. Bu Almanlara karşı ölümcül bir darbe olacaktır. Dolayısı ile bir an gelecek Türkiye, havaalanlarını kullanmak ve benzin ikamesi için sınırlarını koalisyon güçlerine açmak durumunda kalacaktır.*" Churchill ayrıca Rusya'nın savaştan çok güçlü çıkacağını da sık sık dile getirmiştir. O böylece bir yandan dolayı da olsa Türkiye üzerinde Rus kartını oynamış, bir yandan da son kararın Türkiye'ye ait olduğunu belirtse de Balkanların konumunu ve Almanya faktörünü öne çıkararak Türkiye'nin yakın bir gelecekte kendisini savaş alanı içinde bulacağını ileri sürmüştür. Bu durumun ise onun hazırlıklı bulunmasını gerektirdiğini, bunun da Müttefiklerin yanında eylemsel olarak yer almasını kaçınılmaz kıldığını işaret etmiştir.³⁶⁰

---

³⁶⁰ İzzet Öztoprak, "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Siyasi Yönü", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XVI, S. 46, Mart 2000, s. 154-155, 157.

Bundan sonra Churchill, Türkiye'nin Rusya'dan duyduğu endişeyi ortadan kaldırmaya çalışmış ve İnönü'ye, Molotov ve Stalin'le konuştuğunu, Sovyetlerin İngiltere ve Amerika ile barışçı ve dostça ilişkiler arzuladığını, Rusya'nın gelecek on yıl içinde içte yeniden kalkınma ve imar faaliyetleri ile meşgul olacağını, komünizmin değişikliklere uğradığını ve bütün bu sebeplerle İngiltere ve Amerika'nın Rusya ile iyi ilişkiler kuracağını iddia etmiştir. Bunun üzerine İnönü, savaştan sonra Rusya'nın emperyalist bir devlet haline gelebileceğine işaretler, Türkiye'nin basiretli bir şekilde davranması gerektiğini söylemiş, Churchill ise cevap olarak savaştan sonra barış ve güvenliği koruyabilecek ve Milletler Cemiyeti'nden çok daha kuvvetli bir Milletlerarası teşkilat kurulacağını, kendisinin komünizmden korkmadığını belirtmiştir.³⁶¹

31 Ocak 1943 günü yapılan 2. politik toplantıda ise Churchill İnönü'ye yeni bir doküman sunmuştur. Bu dokümanla Churchill özellikle şunları gündeme getirmiştir: Barış Konferansı neler yapacak, Türkiye savaş sonrası oluşturulacak uluslararası örgüt ve uluslararası anlaşmalar çerçevesinde nasıl bir konumda bulunacak, Türkiye'nin savaşa girmesiyle ilgili gelişmeler neler olabilir ve gerektiğinde Müttefikler Türkiye'den neler talep edebilecekler ve bunların Türkiye'nin savaşa girmesi hususundaki etkilerinin ne yönde oluşabileceği.³⁶²

Bütün bunların bir sonucu olarak Adana Konferansında iki nokta açık bir şekilde ortaya çıkmıştır:

1. Türkiye'nin askeri gücü zayıftır ve güçlendirilmelidir.
2. Türkiye istediği gibi hareket etmede serbest bırakılmalıdır.³⁶³

Churchill, konferanstan hemen sonra Stalin'i şu cümlelerle bilgilendirmiştir :
“Adana’da bütün önemli Türklerle buluştum, uzun ve dostça görüşmelerde bulundum. Bizim yanımızda savaşa girmeleri hakkında hiçbir kesin siyasal taahhüt veya vaatte bulunmalarını rica etmedim. Ancak benim görüşüme göre, yıl bitmeden ve hatta daha erken, Birleşik Devletlerin savaşa girmesinden önce gösterdiği gibi

---

³⁶¹ Esmer-Sander, “...Türk Dış Politikası”, s. 174.

³⁶² Öztoprak, “...Adana Görüşmelerinin Siyasi Yönü”, s. 161-162.

³⁶³ Esmer-Sander, “... Türk Dış Politikası”, s. 175.

zoraki bir tarafsızlık yorumuyla bizim yanımızda savaşa girebilirler.” Stalin 6 Şubat 1943 tarihinde verdiği cevabında şöyle demiştir: “Türkiye’nin uluslararası konumu oldukça nazik kalmaktadır. Bir yandan Sovyetler Birliğine dostluk ve tarafsızlık antlaşması ve İngiltere’ye karşılıklı yardım ve saldırıya karşı koyma antlaşması ile bağlıdır; öte yandan Almanya’nın Sovyetlere saldırısından üç gün önce tamamlanan dostluk antlaşması ile Almanya’ya bağlıdır. Şimdiki koşullarda Türkiye’nin Sovyetler ve İngiltere’ye olan yükümlülüklerini yerine getirmesiyle Almanya’ya olan yükümlülüklerini yerine getirmeyi nasıl bağdaştırmayı düşündüğünü bilemiyorum.”³⁶⁴

Churchill Adana Görüşmelerinin konusunu 11 Şubat 1943 günü Avam Kamarası’nda şöyle açıklamıştır: “Şimdiye kadar Türkiye herhangi bir tarafın tecavüzüne karşı kuvvetli bir mânia olarak kalmıştır. Bunu yapmakla Türkiye, hatta en karanlık günlerde bile harbin Türkiye’ye, İran’a ve Irak’a sirayet etmesine mani olmuştur. Türkiye’nin bütün modern silahlarla iyice silahlanmış bulunması ve cesur piyadesinde bugünkü muharebe sahalarında kati rolü oynayan silahların eksik olmaması Birleşik Amerika ve bilhassa İngiltere için çok önemlidir. Birleşik Amerika ve biz bu silahları, şimdi ilk defa olmak üzere, Türk demir yolları ile diğer ulaşım yolları ne kadar kaldırabilirse o kadar verebilecek haldeyiz. Adana konferansında, Türkiye’den bu silahlanma işinin tamamıyla tanziminden başka hiçbir şey istemedim. Şimdi Ankara’da Türkiye’nin umumi müdafaa kudretinin en yüksek bir hale gelmesini azami derecede süratlendirmek, münakalelerini ıslah eylemek ve yeni silah almak suretiyle Türk ordularının müessirliğini en yüksek noktasına çıkarmak için karma bir Türk-İngiliz heyeti toplanmış bulunmaktadır...”³⁶⁵

Savaşa girmeme konusunda büyük özen gösteren Türk Hükümeti, Adana Görüşmesi sonucunda, iç ve dış kamuoyunda bu kararın tersine bir imaj oluşmasını önlemek amacıyla basına “görüşmede Türkiye’nin savaşa girmek üzere bir angajmana girmediği” yolunda yayın yapılması için talimat vermiştir. Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper’in Tasvir-i Efkâr’da “Türkiye’ye İngiltere tarafından

³⁶⁴L. Konyar - N. Uğurlu, *II. Dünya Savaşı’nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar (1939-1944)*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2003, s. 100, 104.

³⁶⁵ Burçak, *Moskova Görüşmeleri...*, s. 141-142.

*savaşa girmesi yönünde bir emir verilmedi ve Türkiye bu konuda hiçbir angajmana girmedir” şeklindeki açıklaması bunun bir kanıtıdır.*³⁶⁶

Ulus Gazetesinde, 3 Şubat 1943 tarihli “Adana Mülakatı” başlıklı yazıda; Türkiye’nin güçlü bulunması tüm dünya için önem taşıdığından bu görüşmelerin Türkiye’nin emniyetini korumak için yapıldığı, Türkiye’nin politikasının daima açık ve dürüst olduğu ve Adana görüşmelerinin herkesçe bilinen bu dürüst politikanın Büyük Britanya Hükümeti tarafından da tam onayını göstermek itibariyle güzel bir eser olduğu gibi fikirlere yer verilmiştir.³⁶⁷ Ömer Rıza Doğrul ise Adana Konferansının bir harp konferansı değil bir sulh konferansı olduğu için Kazablanka Konferansından daha mühim bir sürpriz teşkil ettiğini ve bu sulh konferansında görüşen devlet adamlarının harbi genişletmek ve sıçratmak için değil, sulhu sağlamak ve kuvvetlendirmek için çalıştıklarını belirtmiştir.³⁶⁸

Doğrul, 4 Şubat’ta yazdığı makalesinde Londra Gazetelerinin Adana Konferansı dolayısıyla dostluk ifade eden birçok mütalealar yürüttüklerini, Türk tarafsızlığının temeli olan zihniyetin İngiltere ve Amerika ile muharip olan diğer tarafça da aynı şekilde karşılandığını yazmış ve “*Türk tarafsızlığı iki taraf içinde aynı şekilde müfid olduğu ve Türkiye’nin hakiki saikleri Almanya tarafından da layikile takdir edildiği için, Türk-Alman dostluğu da hiçbir zafa uğramadan daima gelişmiş, ayrıca iki taraf arasındaki münasebetler de bir arızaya uğramamıştır*”³⁶⁹ demiştir.

Ulus’ta yayınlanan 23 Şubat 1943 tarihli makalede Şükrü Saraçoğlu’nun Türk Dış Politikası hakkındaki değerlendirmelerine yer verilmiştir. Saraçoğlu şunları beyan etmiştir: “*Dış politikamızın esası kendimize karşı olduğu gibi başkalarına karşı da dürüst ve açık olmak ve böylece bu vatanın selametini, bu vatandaşın huzurunu en iyi şekilde devam ettirmektir. Hükümetimizin gizli hiçbir taahhüdü yoktur. Almanya ile olan münasebetlerimizi aradaki dostluk ve âdemi tecavüz muahedesi tanzim etmektedir. Amerika’nın yardımlarına teşekkür etmek vazifemizdir.*

³⁶⁶ Çelik, ... *Muhaliif Basın*, s. 72-73.

³⁶⁷ **Ulus**, “Adana Mülakatı”, 3 Şubat 1943.

³⁶⁸ Doğrul, “Tarihi bir Konferans”, **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1943.

³⁶⁹ Doğrul, “Adana Konferansı Üzerindeki Mütalealar Dolayısıyla”, **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1943.

Sovyetler Birliği ile olan münasebetlerimizi aramızdaki mevcut ve çok ileri muahedeler tanzim etmektedir. İngiltere'ye gelince, bu devlet bizim müttefikimizdir. Ve aramızdaki ittifak muahedesinin derpiş ettiği silahlar Türkiye'ye gelmekte devam ediyor... Adana mülakatının bir tek ve esas mevzuu Türkiye'nin silahlanması ve kuvvetlenmesi olduğuna göre, bunun artık başka türlü tefsir edilecek tarafı var mıdır?"³⁷⁰

Adana Mülakatının Almanya'daki akislerine gelince; Alman siyasi bülteni Churchill'in Adana ziyareti hakkında şunları belirtmiştir: *"Türk-İngiliz resmi tebliği fazla malumatı ihtiva etmemektedir. Churchill'in kendi arzusu üzerine Milli Şef İnönü tarafından kabul olunduğu zikredildiğine göre, İngilizlerin Türklerden matalibi olduğu ve bunun aksi vaki olmadığı anlaşılmaktadır... Türkiye tarafsızdır. Türkiye siyasetinin iki temel direği vardır. Biri Büyük Britanya ile ittifak, diğeri Almanya ile olan dostluk paktıdır. Bunlardan herhangi birinin baltalanması, Türkiye bitaraflık binasının çökmesini intaç eder. Türkler gayet iyi bilirler ki, Almanlar her zaman Türk ihtiyaçlarına cevap vermişlerdir. Diğer taraftan Alman siyaseti de harbin genişlemesini esas itibariyle kabul etmemektedir. Yani İngiliz basınının mübalağalı neşriyatı ancak İngilizlerin arzularını ifşa etmektedir."³⁷¹*

Berlin Gazetelerine göre İsmet İnönü ile Churchill arasında Adana'da yapılan görüşmelerde takip edilen başlıca amaç Roosevelt tarafından ikinci planda bırakılan İngiliz başvekilini tekrar öne geçirmek, diğer maksat ise modası geçmiş olmakla beraber Almanya'ya karşı yeni bir sinir harbi açmaktır. Alman Gazetesi Berliner Börsen Zeitung, Türk mahfilleri tarafından yürütölen mütalealara bakarak, Churchill'in Türkiye'yi tarafsızlıktan ve ihtiyatlı hareketten çıkarmak teşebbüslerinde muvaffak olamadığını kaydetmiştir. Yine bu gazete, Türkiye'nin her iki muharip tarafa karşı takip ettiği dostane hareket tarzı sayesinde kendi menfaatlerini en iyi şekilde koruyacağını belirtmiştir. Kısacası Almanya, İngiliz basınının sanki Türkiye artık tarafsızlığını bırakmış düşünceyi oluşturmak için

---

³⁷⁰ **Ulus**, "Dürüst ve Açık Politikamız", 23 Şubat 1943.

³⁷¹ **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1943.

propagandaya giriştiğine işaretle, ne pahasına olursa olsun Türkiye'nin tarafsızlık politikasına sadık kalmaya azimli olduğuna olan inancını vurgulamıştır.³⁷²

Tüm bu yorumlardan da anlaşıldığına göre; Türk Hükümeti'nin uyarısı işe yaramış ve Türk Basını Almanya'yı ürkütmeme çabasında başarılı olmuştur.³⁷³

Von Papen, 2 Şubat 1943'te Berlin'e gönderdiği raporda; Türkiye'nin tarafsız durumunu terk etmeyeceği konusundaki inancının teyit edildiğini bildirmiştir. Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop 3 Şubat'ta gönderdiği cevabi telgrafta şunları yazmıştır: *"Bu görüşmelerde Türkiye'nin tarafsızlığını koruduğu kanaatindeyim. Maaşifih, ilerdeki tutumu münhasıran gelecek askeri harekâtın gelişmesine dayanmaktadır. Ukrayna ve Tunus'taki askeri durum çok önemlidir. Eğer yakın bir gelecekte buralarda kazanırsak Türkiye'nin tarafsızlığını kuvvetlendirecektir. Diğer taraftan eğer Mihver, ister Güney Rusya'da ister Afrika'da geri çekilecek olursa, Türkiye Amerika ve İngiltere ile birleşir... Türkiye'nin, Mihver'in askeri durumunun bozulması halinde dahi tarafsızlık politikasını değiştirmeyeceği görüşünüze katılmıyorum."*³⁷⁴

Başvekil Churchill'in Türkiye'yi ziyareti İngiliz Basınında da büyük bir alaka uyandırmıştır. Bütün gazeteler bu ziyaretin Kazablanka Konferansından sonra vakit geçmeden yapılmış olmasını büyük bir memnuniyetle kaydetmiştir. Bu ziyarette İngiliz-Türk dostluğunun yeni bir teyidi görülmüş ve müttefiklerin en karanlık günlerinde dahi Türkiye'nin daima muhafaza ettiği açık hareket hattı övülmüştür.³⁷⁵

3.1.3. Quebeck Konferansı

Türkiye üzerindeki Müttefik baskısı, İtalya'nın savaş dışı kalacağı kesinleşince daha da artmıştır. İngiltere aslında Türkiye'nin İtalya'dan çekindiğini, bu devlet saf dışı edilince savaşa girmeye razı olabileceğini düşünmeye başlamıştır.

---

³⁷² Cumhuriyet, 6 Şubat 1943.

³⁷³ Çelik, ...*Muhalif Basın*, s. 73.

³⁷⁴ Ercan, ... *Türkiye-Almanya İlişkileri*, s. 68.

³⁷⁵ Cumhuriyet, 3 Şubat 1943.

17 Ağustos 1943'te Sicilya çıkartmasından hemen sonra Quebec'te bir araya gelen Roosevelt ve Churchill, Türkiye konusunda da yeni bir karara varmıştır.³⁷⁶ Bu karara göre, Türkiye'nin Müttefikler yanında savaşa katılması için henüz erken olduğuna, ancak Balkanlarda açılacak yeni bir cephe için gerekli olan Türk hava alanlarının derhal Müttefiklerin kullanımına açılmasının istenmesine karar verilmiştir.³⁷⁷ Churchill'e göre Balkanlarda cephe açılması, buraya Sovyetlerden önce girilmesini sağlayacaktır.³⁷⁸ Ayrıca konferansta Türkiye'nin askeri gücüne katkı yapmaya devam edilmesine, Almanya'ya ihraç ettiği kromu durdurmasına ve Boğazlardan geçen Alman gemilerini engellemesine karar verilmiştir.³⁷⁹

Quebeck Konferansı Ulus Gazetesinde Falih Rıfkı Atay tarafından şöyle yorumlanmıştır: *“Müttefikler arasındaki görüşmelerin ana maddeleri bu harbi mümkün olduğu kadar çabuk bitirmek ve bu harpten mümkün olduğu kadar kuvvetli çıkmaktır. Harp sonrasını düzenlemek için tam bir zafer ilk şarttır. Bu zaferin neticelerini alıncaya kadar seferber kalmak ve siyasi buhranlardan kaygılanmayacak kadar kuvvetli bulunmak ikinci şarttır.*³⁸⁰

Yunus Nadi ise 25 Ağustos tarihli makalesinde, Quebec Konferansının askeri kararlarının kısaca “Mihver devletlerine her taraftan taarruz” olarak özetlenebileceğini yazmıştır. Müttefiklerin hedeflerinin Avrupa'da Almanya ve Uzakdoğu'da Japonya olduğunu söyleyen Nadi, Rusların Harkof şehrini işgal ettiklerine, iki bin km.lik cephede savaşın devam ettiği düşünüldüğünde Doğu cephesinin önemini koruduğuna, Rus faktörünün Müttefikler için büyük rol oynadığına ve bunun için Müttefiklerin batıda bir cephe açarak Sovyetleri tatmin etmeyi gerekli gördüklerine değinmiştir.³⁸¹

---

³⁷⁶ Gürel, “... Dış Politika”, s. 534.

³⁷⁷ Aydın, “İkinci Dünya Savaşı...”, s. 455.

³⁷⁸ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 155.

³⁷⁹ Aydın, “İkinci Dünya Savaşı...”, s.455.

³⁸⁰ Atay, “Quebeck Toplantıları”, **Ulus**, 22 Ağustos 1943.

³⁸¹ Y. Nadi, “Her Taraftan Taarruz”, **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1943.

3.1.4. Moskova Konferansı

19-30 Ekim 1943 tarihleri arasında Moskova'daki ABD, SSCB ve İngiltere Dışişleri Bakanları toplantısında³⁸² İngiltere'nin gündeme konulmasında ısrar ettiği "Türkiye'ye karşı ortak bir politika" maddesi üzerinde Müttefikler arasında bir fikir birliği oluşmamıştır. 19 Ekim'deki konferansın ilk oturumunda Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Rusya'nın Doğu'dan Avrupa'ya doğru ilerlemesini kolaylaştırmak için Türkiye'nin bizzat savaşa katılmasını ileri sürmüştür. Molotov, Türkiye'den savaşa girmesinin istenmesinin bir telkin şeklinde değil bir emir şeklinde olması gerektiğini belirtmiştir. Sovyet Dışişleri Bakanı yardımcısı Vyshinsky ise Türkiye'nin savaşa girmesi halinde Almanya'nın 15 tümenini Rus cephesinden çekmek zorunda kalacağını ve Türkiye'nin savaş sonrasında toplanacak olan barış konferansına katılabilmesi için Rusya gibi savaş sırasında acı çekmesi gerektiğini söylemiştir. İngiltere ve Amerika bu teklifleri kabul etmemişler; ancak Türkiye'den topraklarında Müttefiklere hava üsleri vermesinin ve ulaşım kolaylıkları göstermesinin istenebileceğini söylemişlerdir. Çünkü Türkiye'nin savaşa katılması, Müttefiklerin Türkiye'ye geniş silah yardımını gerektirecekti ki 1944 Mayıs'ında Batı Avrupa'ya büyük bir çıkarmanın hazırlıklarını yapmakta olan İngiltere ve Amerika bu yardımı yapamayacaktır.³⁸³

Konferansın sonunda iki tarafın da görüşlerini kapsayan bir uzlaşmaya varılmıştır. Önce Türkiye'den hava alanlarının kullanılması istenecek, yılın sonuna doğru da bu devletin savaşa katılması konusunda girişimde bulunulacaktır.³⁸⁴

Moskova Konferansı hakkında Türk Basını yorumlarda bulunmuştur. Akşam Gazetesi yazarı Necmettin Sadak "Moskova Konferansı Hakkında Görüş ve Düşünüşler" adlı makalesinde Amerika Hariciye Nazırı Cordell Hull'un Moskova Konferansı'nı anlatmak için verdiği nutku değerlendirmiş ve şöyle demiştir: "*Bu nutuktan ve Londra ile Moskova'da söylenenlerden anlaşıldığına göre Moskova Konferansı'nda bir tek karara varılmıştır; harb içinde ve harbden sonra iş birliği.*

³⁸² Faruk Sönmezoğlu, *İkinci Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul 2006, s. 8.

³⁸³ Esmer-Sander, "... Türk Dış Politikası", s. 180-181.

³⁸⁴ Sander, *Siyasi Tarih*, s.156.

*Bunun dışında hiçbir hususi mesele konuşulmamış yahut karara bağlanmamıştır. Amerika Hariciye Nazırı'nın nutkuna bakılırsa Moskova Konferansı'nın hazırladığı harb sonrası düzeninde Atlantik Andı hâkim olacak, yani milletlerin her türlü hürriyet ve istiklali, hudutları korunacaktır.”*³⁸⁵

Nadir Nadi ise Moskova'da neşredilen tebliğin dünya efkârında umumiyetle müsait bir intiba uyandırdığı, ortalama kanaatin üç devlet Hariciye Nazırları'nın Moskova'da iyi bir iş başardıkları merkezinde olduğu görüşünü sunmuştur. Yine Nadi makalesinde en mühim şeyin, milli hürriyet ve istiklalleri hiçe sayıcı kararlardan tebliğde sakınılmış olması olduğunu belirtmiştir.³⁸⁶

3.1.5. Birinci Kahire Konferansı (Eden-Menemencioğlu Görüşmeleri)

Eden, Moskova Konferansı'nın kararlarına uygun olarak Türkiye'ye teklifte bulunmak imkânını hemen konferanstan dönerken bulmuş ve 5-6 Kasım tarihleri arasında Kahire'de Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile görüşmüştür. Aslında görüşme teklifi Türkiye'den gelmiştir. Eden, önce bu teklifi kabul etmek istememişse de İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin mevcut durumunu değiştirmenin iyi olacağını, ancak bu yol ile Balkan devletlerinin Rusya'nın nüfuzu altına düşmesinin önlenebileceğini, aksi halde İngiltere'nin Rusya'dan önce Balkanlara girmesinin mümkün olmayacağını bildirince Kahire'ye Menemencioğlu'nu davet etmiştir.³⁸⁷

Eden, Moskova'da Türkiye ile ilgili alınan kararları Menemencioğlu'na bildirmiştir.³⁸⁸ Yani, Türkiye'den İngiltere adına hava üsleri, üç müttefik hükümet adına ise yıl sonuna kadar savaşa katılmasını istemiştir. Alman hava kuvvetlerinin Ege'deki üstünlüğünü kırmak için İngiltere'nin Güney-Batı Anadolu'daki hava alanlarına şiddetle ihtiyacı olduğunu söyleyerek Türkiye'nin savaşa katılmasından

³⁸⁵ Sadak, “Moskova Konferansı Hakkında Görüş ve Düşünüşler”, **Akşam**, 21 Teşrinisani 1943.

³⁸⁶ N. Nadi, “Moskova'da Varılan Neticeler”, **Cumhuriyet**, 4 İkinciteşrin 1943.

³⁸⁷ Esmer-Sander, “... Türk Dış Politikası”, s.181.

³⁸⁸ Aktaş, “...Diplomatik Görüşmeler ve Zirveler”, s. 353.

doğacak avantajlar üzerinde durmuştur. Eden ayrıca, bu tekliflerin reddedilmesi halinde İngiliz hükümetinin Türkiye'ye göndereceği yardımı keseceğini ihtar etmiştir. Görüldüğü gibi Eden Kahire'de Moskova Konferansındaki Rus isteklerini aynen tekrar etmiştir.

Ancak Eden'in Kahire'deki bu istekleri Türk Heyeti tarafından benimsenmemiştir. Türk Heyeti, müttefiklere hava üsleri vermenin savaşa girmeye yol açacağını, bu takdirde ise Almanya'nın İstanbul, İzmir ve hatta Ankara'ya karşı saldırıda bulunmalarını hiçbir kuvvetin durduramayacağını söylemiştir. Birinci Kahire Konferansı'ndan çıkan tek sonuç Türk Heyetinin İngiliz tekliflerini hükümete duyuracağına dair verdiği söz olmuştur.³⁸⁹

17 Kasım 1943'te hükümetin İngiltere Büyükelçisi'ne verdiği notada Türkiye'nin "prensip" olarak savaşa girmeyi kabul ettiği fakat hazırlıklarını tamamlamadan silaha sarılamayacağı konu edilmiştir.³⁹⁰

Kahire'de Eden ile Numan Menemencioğlu arasında yapılan görüşmeden sonra yayınlanan tebliğde, Moskova Konferansı sonuçları açısından, dostluk ve ittifak havası içinde milletlerarası durumun mütalaa edildiği bildirilmiş, konferans hakkında başkaca bir açıklama yapılmamıştır.³⁹¹

Türk Basını iki ülke bakanlarının buluşmasını gazetelerine taşımış fakat görüşmeler hakkında fazla detaylı yazılar yazmamıştır.³⁹² Nadir Nadi konferans hakkında, "*Kahire buluşması dünya matbuatında büyük bir alaka uyandırdı. Bazı yabancı kaynaklar, Menemencioğlu-Eden görüşmesini, beklenmedik sürprizler doğuracak bir olay gibi göstermeye çalışıyorlar. Bu kaynakların bazıları Portekiz için olduğu gibi Türkiye'den hava üsleri isteneceğini, bazıları daha ileri giderek, Türkiye'nin Müttefikler yanında harbe girmesinin bahis mevzuu edileceğini tahmin ediyorlarmış. Dış kaynaklardan sızan bu gibi düşüncelerin kıymetini Türk efkârı takdirden aciz değildir. Gazete muharrirlerine kalsaydı, Türkiye'nin şimdiye kadar birkaç defa silaha sarılması ve kâh şu taraf kâh bu taraf hesabına birkaç defa harbe*

³⁸⁹ Gönlübol, ... *Türk Dış Politikası*, s. 173-174.

³⁹⁰ Aktaş, "...Diplomatik Görüşmeler ve Zirveler", s. 353.

³⁹¹ Gönlübol, ... *Türk Dış Politikası*, s.174.

³⁹² Özdoğan, ... *Türk-Alman İlişkileri*, s. 86.

girmesi icab ederdi... Bu tahminler yersiz ve lüzumsuzdur".³⁹³ diyerek İngiliz isteklerini açığa vurmaktan kaçınmak istemiştir.

Nadi "Kahire Tebliği" başlıklı bir diğer makalesinde ise Kahire mülakatının, günlerden beri Türk matbuatının birlik bir dille ileri sürdüğü gibi Türk-İngiliz ittifak bağlarından doğan bir yakınlığın eseri olduğunu ve bu mülakatın iki devleti birbirine bağlayan dostluğu sağlamlaştırıcı bir hava içinde geçtiğini ileri sürmüştür.³⁹⁴

3.1.6. Tahran Konferansı

28 Kasım 1943'te Tahran'da başlayan ve "üç büyükler" olarak adlandırılan Roosevelt-Stalin ve Churchill arasında gerçekleştirilen konferansta Türkiye yine gerek görüşmeler sırasında gerekse sonuç bildirisinde konu edilmiştir.³⁹⁵ Churchill konferansta; Türkiye'nin savaşa katılma önerisini reddetmesi durumunda İngiliz hükümetinin artık Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve özellikle Boğazlardaki hakları üzerinde hassas davranmayacağını, Türkiye'nin barış masasına oturma şansını kaybedeceğini söylemiştir. Tahran'da ortaya çıkan ilginç bir durum, Sovyet tutumundaki değişiklik olmuştur. Churchill'in konferansta yaptığı konuşma üzerine Sovyetler Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda ısrar etmemiştir. Çünkü Stalin, Churchill'in Türkiye'yi savaşa sokup Balkanlarda bir cephe açmak yoluyla Sovyetlerin bu bölgedeki siyasal ve askeri ilerleyişini durdurmak istemesinden endişelenmiştir.³⁹⁶ Sovyetler buna rağmen eski tutumundan dönemeyeceği için, İngiltere'ye katılmakla beraber, Türkiye'ye yapılacak silah ve malzeme yardımının sınırlı tutulmasını, asıl gücün Batı Avrupa'da açılacak cepheye verilmesini ve Almanya'nın buradan çökertilmesini istemiştir.³⁹⁷

Tahran Zirve Konferansı'nın sonunda Türkiye ile ilgili olarak, Türkiye'nin yılın sonuna kadar müttefikler safında savaşa katılmasının askeri bakımdan şayanı

³⁹³ N. Nadi, "Kahire Konferansı Etrafında", **Cumhuriyet**, 6 İkinciteşrin 1943.

³⁹⁴ N. Nadi, "Kahire Tebliği", **Cumhuriyet**, 9 İkinciteşrin 1943.

³⁹⁵ Aktaş, "... Diplomatik Görüşmeler ve Zirveler", s.353.

³⁹⁶ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 156-157.

³⁹⁷ Şükrü S.Gürel, "...Dış Politika", s. 534-535.

arzu olduğuna ve Roosevelt ile Churchill'in İsmet İnönü'yü Kahire'ye davet ederek savaşa katılmasını istemelerine karar verilmiştir.³⁹⁸ Ayrıca Türkiye Almanya'ya karşı savaş açtığında, Bulgaristan Türkiye'ye savaş açar veya Türk topraklarına saldırırsa, Rusya'nın kendisini Bulgaristan'la savaş durumunda sayacağı belirtilmiştir.³⁹⁹

Falih Rıfki Atay, "Tahran'da Çıkan İki Tebliğ" başlıklı makalesinde "*Konferansta Almanya'ya teslim olmak veya yenilmekten başka hiçbir ümit kapısı aralanmamıştır. Bundan böyle Anglosaksonlar ile Ruslar arasında herhangi anlaşmazlık veya ayrışıklık ihtimallerini öne sürmek sadece abes olur. Bu devletler şimdiye kadar katlanılan fedakârlıkların tam ve kati bir zafer barışından gayri hiçbir karşılıkla ödenemeyeceği kanaatindedirler*"⁴⁰⁰ demiştir.

3.1.7. İkinci Kahire Konferansı

Roosevelt ile Churchill Tahran dönüşü Kahire'ye gelmişler ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü İngiltere, ABD ve Sovyet Rusya adına Kahire'ye davet etmişlerdir. İnönü Kahire'ye, Tahran'da alınan kararların tebliğ edilmesi gibi bir maksatla çağırılıyorsa bu geziyi kabul etmeyeceğini, ama serbestçe görüş alışverişinde bulunacaklarsa daveti kabul edeceğini bildirmiştir. Serbest müzakere yapılacağı teminatı verilince Kahire'ye hareket etmiştir. Konferansta, Sovyet Rusya'yı temsil edecek olan Vichinski Kahire'ye zamanında yetişememiş ve konferansa katılamamıştır.⁴⁰¹ Bu durum Sovyetlerin Müttefikler ile özellikle de Türkiye ile savaştan sonra ortak politikalar izlemeyi düşünmediği şeklinde yorumlanmıştır.⁴⁰²

4 Aralık'ta başlayan resmi görüşmelerde Churchill, Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda fazlasıyla ısrarcı olmuştur.⁴⁰³ Churchill, Almanya'nın Türkiye

³⁹⁸ Gönlübol, *Türk Dış Politikası*, s. 176.

³⁹⁹ Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, Sevinç Matbaası, Ankara 1975, s. 289.

⁴⁰⁰ Atay, "Tahrandaki Çıkan İki Tebliğ", *Ulus*, 8 İllkânun 1943.

⁴⁰¹ Burçak, *Moskova Görüşmeleri...*, s. 151-152.

⁴⁰² Aktaş, "...Diplomatik Görüşmeler ve Zirveler", s. 354.

⁴⁰³ Aydın, "İkinci Dünya Savaşı...", s. 462.

için tehlike olmaktan artık çıkmış olduğunu, Türkiye savaşa iştirak ederse Sovyet Rusya ile iyi münasebet halinde bulunacağını, dost ve müttefik sıfatıyla galipler arasında oturacağını; aksi halde çok yalnız kalarak hâkimler arasında değil, seyirci olarak koridorlarda dolaşacağını söylemiştir. İsmet İnönü ise “Almanya’nın Balkanlarda ve Ege Adalarında hala çok güçlü bulunduğu, Adana’dan itibaren yapılmaya başlanan yardımın asla yeterli olmadığı, planın ancak yüzde onunun yerine getirilmiş olduğu, askeri yardımın tamamlanmasından ve hava alanlarının ikmalinden sonra Türkiye’nin savaşa girebileceği cevabını vermiştir.⁴⁰⁴

Sonuçta konferans bir sonuca varılmadan kapanmıştır. Türkler sadece bahsi geçen hava üslerinin hazırlığı konusunda askeri görüşmeler yapma taahhüdü vermişler ve bu üslerin Müttefiklerce kullanımı konusunda 15 Şubat 1944’e kadar karar verme haklarını saklı tutmuşlardır.⁴⁰⁵ Bu sırada radar hazırlıkları da dâhil olmak üzere hava alanlarında çalışmalar başlayacak, Türkiye’nin savaşa katılmasını söyleyecek olan ortak plan hazırlanacak ve genel siyasi sonuçlar incelenecektir.⁴⁰⁶ Eğer Türkiye olumsuz cevap verirse Müttefikler Türkiye ile iş birliği umutlarını keserek kaynaklarını başka bir bölgeye aktaracak, olumlu cevap verirse o zaman Türk kara ve hava kuvvetleri için cephane ikmaline devam edilecek, Türkiye’ye deniz yolu açılacak ve Türkiye, üzerinde daha önce mutabık kalınacak plan çerçevesinde savaşa girecektir.⁴⁰⁷

Kahire’den Ankara’ya dönüşünde Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu gazetecilere beyanatta bulunarak demiştir ki: “*Kahire Konferansı harbin bugünkü safhasının en ehemmiyetli hadiselerinden biri olmuştur. Kahire’de her şeyden bahsettik. İngiltere ile ittifakımız bu konferanstan daha ziyade kuvvetlenmiş olarak çıkmıştır... Teferruata girişmeksizin size şunu söyleyebilirim ki konuşmamız esnasında CHP’nin direktifleri mihverinde kaldık. Harici siyasetimiz değişmemiştir.*”⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ Burçak, *Moskova Görüşmeleri...*, s. 152.

⁴⁰⁵ William Hale, *Türk Dış Politikası (1774-2000)*, (Çev. Petek Demir) Mozaik Kitabevi, İstanbul 2003, s. 96.

⁴⁰⁶ Esmir-Sander, “... Türk Dış Politikası”, s. 186.

⁴⁰⁷ Aydın, “İkinci Dünya Savaşı...”, s.464.

⁴⁰⁸ Gönlübol, *...Türk Dış Politikası*, s. 178.

Kahire Konferansı hakkında Akşam Gazetesi, Alman Hariciye Nezareti mahfillerinin Kahire konuşmaları hakkında pek ihtiyatlı davrandığını ve Alman Gazetelerinin Kahire konuşmaları hakkında ancak birkaç satırlık bir haber neşrettiğini bildirmiştir. Alman matbuatı şefi Dr. Schmitdt basın konferansında, Anglo-Sakson Gazetelerinin Kahire Görüşmeleri hakkındaki heyecanlı haberlerine inanılmamak lazım geldiğini, bilakis Almanya'nın Numan Menemencioğlu'nun Türk harici siyasetinin değişmediğine dair olan beyanatına büyük bir ehemmiyet verdiğini ve Almanya'nın Türkiye'nin bitarafliğine riayet etmek emelinde olduğunu söylemiştir.⁴⁰⁹

Necmettin Sadak bu konferansla ilgili şunları yazmıştır: “*Kahire konferansının neticesi Türkiye ile İngiltere, Amerika arasındaki ittifak ve dostluk bağlarının sağlanması olmuştur. Hariciye Vekilimizin de anlattığı gibi Kahire’de gerek harb gerek harb sonrasıyla ilgili bütün meseleler gözden geçirilmiş, her şey açık konuşulmuş, kaygı ve kuşkuya yer kalmamıştır.*”⁴¹⁰

Ahmet Şükrü Esmer “Kahire Konferansı” başlıklı makalesinde, Kahire Konferansının harbin bugünkü safhasının en önemli hadiselerinden biri olduğunu ve bu görüşmelerde hem İngilizlerle olan ittifakın hem de Birleşik Amerika ve büyük komşumuz Rusya ile olan dostluk münasebetlerinin daha da kuvvetlendiğini dile getirmiştir.⁴¹¹

3.2. Türk-İngiliz İlişkilerinin Gerginleşmesi

Kahire Konferansında verilen kararlara uygun olarak Türk ve İngiliz kurmayları, Ankara’da bir araya gelmiştir.⁴¹² İngilizler, Müttefik hava üslerinin hazırlanması sorunuyla uğraşırken, Türk Kurulu da daha çok askeri yardım koparmak için uğraşmıştır. Yani taraflar aynı dilden bile konuşamamış, iki görüş

⁴⁰⁹ Akşam, 13 Kânunuevvel 1943.

⁴¹⁰ Sadak, “Kahire Konferansı ve Türk-Sovyet Münasebetleri”, Akşam, 12 Kânunuevvel 1943.

⁴¹¹ Esmer, “Kahire Konferansı”, Ulus, 12 Aralık 1943.

⁴¹² Cartier, İkinci Dünya Savaşı, C.II, s. 308.

arasında derin bir uçurum oluşmuştur.⁴¹³ Müzakereler pek az ilerleme kaydederek bir süre devam etmiştir.⁴¹⁴

Askeri görüşmelerin hiçbir değişiklik yaratmaması üzerine İngiliz Askeri Kurulu 3 Şubat'ta birdenbire Ankara'dan ayrılmıştır. İngiliz Askeri Kurulunun Ankara'dan ayrılması savaş döneminde Türk-İngiliz ilişkilerinin en kötü noktaya vardığı an olmuştur. Az konuşan fakat hep Türkleri öven İngiliz Büyükelçisi Hugessen bile, askeri kurulun ayrılmasından sonra, “*Uğradığımız hayal kırıklığını saklamak için hiçbir girişimde bulunmadığımız çetin bir dönem başladı*”⁴¹⁵ demiştir.

4 Şubat'ta, yani Türk-İngiliz müzakerelerinin kesilmesinden bir gün sonra, İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir telgrafta, müzakerelerin kesildiğini bildirmiştir. Aynı telgrafta, Türk-İngiliz ilişkilerinin dondurulduğu belirtilmiş ve Amerika'nın da aynı hareketi yapması istenmiştir. 7 Şubat'ta Amerika Büyükelçisi Steinhart'a gerekli talimat gönderilmiştir. Bunların bir sonucu olarak İngiltere, 2 Mart'ta Türkiye'ye yapmakta olduğu silah ve malzeme yardımını durdurmuş, ABD ise 1 Nisan'da Türkiye'ye yapılan Kiralama ve Ödünç Verme yardımına son vermiştir.⁴¹⁶ Buna rağmen İngilizler bütün ticari ilişkilerini kesmekten dikkatle kaçınmıştır. Çünkü Türklerin de krom ihracatını durdurarak buna karşılık vermesinden çekinmiştir.⁴¹⁷

Müzakerelerin kesilmesinden sonra İngiliz ve Türk Basınları karşılıklı bir suçlamaya girişmişlerdir. İngiliz Gazetelerinin işlediği ana nokta, Türkiye'nin artık Müttefikler safında savaşa girmesi, aksi halde savaş sonrası dünyasında istediği yeri alamayacağı olmuştur.⁴¹⁸ Türk Basını ise İngiltere'yi, taahhüdü gereği Türkiye'ye vereceği malzemeyi göndermeden, memleketimizi ateşe atmaya çalışmakla itham etmiştir. Ahmet Emin Yalman, bir makalesinde İngiltere'yi biri iyi İngiltere, diğeri kötü İngiltere diye ikiye ayırmış ve “*Kötü İngiltere'nin hitabı şudur: İttifakın icapları nerede kaldı? Ne duruyorsunuz? Harbe girmek istemiyorsanız girmeyiniz,*

---

⁴¹³ Weisband, *İkinci Dünya Savaşı...* , s. 208-209.

⁴¹⁴ Erkin, *Türk-Sovyet İlişkileri...* , s. 221.

⁴¹⁵ Weisband, *İkinci Dünya Savaşı...* , s. 211-212.

⁴¹⁶ Gönlübol, *...Türk Dış Politikası*, s. 180.

⁴¹⁷ Weisband, *İkinci Dünya Savaşı...* , s. 213.

⁴¹⁸ Esmer-Sander, “... Türk Dış Politikası”, s. 188.

fakat bize üsler verin” demiştir. Peyami Safa, “Türk milleti tehdit edilemez”, Nadir Nadi “Lüzumsuz, hatta zararlı bir münakaşa” isimli makaleleri ile Türk-İngiliz ittifakının ortaya çıkardığı tartışmaya katılmıştır.⁴¹⁹

İngiliz Gazetesi Times, Türkiye'nin Müttefiklere hiçte iyi olmayan hizmetlerinin yanı sıra, önderlerinin de yükümlülüklerini yerine getirmeye istekli olmadıklarını söylemiştir.⁴²⁰

Necmettin Sadak Akşam'da, Türkiye'nin harbe girmemekle İngiltere'ye çok hizmetlerde bulunduğunu anlattıktan sonra, İngiltere'nin gerekli silah teslimini gerçekleştirmeden sırf ittifak şartı diye Türkiye'den savaşa girmesini istemesini eleştirmiştir.⁴²¹

Falih Rıfki Atay ise, “İngiliz-Türk Anlaşmazlığı” gibi yazıların Mihver propagandası tarafından alabildiğine kullanıldığına değinmiş ve “*pek tabiiye alınmak lazım gelen herhangi bir görüş farkının itimat buhranı diye vasıflandırılması, muhakeme ve tenkid ölçüsünü lüzumundan fazla kaçırmak olur. Biz dostluk münasebetlerinde samimiyetten başka kelime kullanılmasına razı değiliz*”⁴²² diyerek olumsuz düşünceleri ve propagandayı önlemeye çalışmıştır.

3.3. Türk Dış Politikasının Yeniden Düzenlenmesi

Müttefik zaferlerinin birbirini kovalaması, Birleşik Amerika ve İngiltere'nin Türkiye ile olan ilişkilerini dondurmaları, batıdan alınan askeri yardımın kısıtlanması, Rusya ile olan görüşmelerin kesilmesi, 1944 yılı ilkbahar ve yaz aylarında Türk politikasının gidişi üzerinde dayanılmaz baskılar yaratan etkenler olarak dikkati çekmiştir. İşte bu dönemde Türkler ortaya çıkan yeni gerçeklere ayak

⁴¹⁹ Burçak, *Moskova Görüşmeleri...*, s. 155.

⁴²⁰ Weisband, *İkinci Dünya Savaşı...*, s. 214.

⁴²¹ Sadak, “Şimdiye Kadar Kaç Defa Harbe Girecektik?”, **Akşam**, 29 Şubat 1944.

⁴²² Atay, “Müttefikimiz İngiltere”, **Ulus**, 18 Şubat 1944.

uydurabilmek ve böylece Müttefikleri yatıştırmak için gerek iç gerekse dış politikalarını değiştirmeye başlamıştır.⁴²³

İlk olarak Almanya'ya yapılan krom ihracatı durdurulmuş, arkasından İsmet İnönü Sovyetleri de yumuşatmak amacıyla yurt içinde Sovyet aleyhtarı ve Nazi sempatzanı olarak nitelediği Turancılar örgütünü kınayarak bunların yargılanmasını sağlamıştır.⁴²⁴ Mihver gemilerine Boğazlar kapatılmış, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu görevinden alınmış, Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkiler kesilmiştir.⁴²⁵

3.3.1. Almanya'ya Krom İhracatının Durdurulması

1944 yılının Nisan ayı Türkiye için Almanya'ya yapılan krom ihracatının durdurulması yönünde baskılarla geçmiştir. Bu baskı, Türk-Alman ticaret anlaşmasının 30 Nisan 1944 tarihinde süresinin dolacak olmasından ve yapılan ticaretin devamı için yeni bir anlaşmaya ihtiyaç duyulmasından kaynaklanmıştır.⁴²⁶

Konu ilk olarak ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull'un 9 Nisan'da yaptığı bir konuşmada tüm tarafsız milletlerin Almanya'yla ticari ilişkilerini kesmelerini istemesiyle gündeme gelmiştir. Hull'un bu nutkuna tepki gösteren Nadir Nadi şöyle yazmıştır: *“Harb ateşi içinde yoksulluğun bin bir acısıyla kıvranan bu devletler Almanya ile alışverişi Anglo-Saksonların düşmanına yardım olsun diye yapmıyorlar; gayeleri harbi uzatmak değil, milli varlıklarını korumaktır.”*⁴²⁷

Daha sonra İngiliz ve Amerika Hükümetleri 14.4.1944 tarihli notalarında, Almanya ve peykleri olan memleketlerle aramızda mevcut anlaşmalara tevfikane verilen mallar meyanında harbin idamesi için zaruri telakki ettikleri malların verilmesine devam edilmesinin hayati menfaatlerini haleldar etmekte olduğunu ileri

---

⁴²³ Weisband, *İkinci Dünya Savaşı...*, s.218.

⁴²⁴ Yuluğ Tekin Kurat, “Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası 1923-1973”, *Bellekten*, C. XXXIX, S. 154, Ankara 1975, s. 277.

⁴²⁵ Weisband, *İkinci Dünya Savaşı...*, s. 244.

⁴²⁶ Özdoğan, *...Türk-Alman İlişkileri*, s. 92.

⁴²⁷ Nadi, “Cordell Hull'in Nutku”, *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1944.

sürerek: krom, bakır, demir ve çelik... gibi maddelerin ihracına devam olunması halinde bitaraf memleketlere uygulanmakta olan abluka tedbirlerinin Türkiye'ye de uygulanacağını beyan etmişlerdir.⁴²⁸

Bu notalardan sonra hükümete gelen bir istihbarat ilişkileri daha da hassaslaştırmıştır. İngiliz ve Amerika Büyükelçileri, Türkiye istenildiği gibi hareket etmediği takdirde, Türk-Bulgar sınırındaki Meriç Irmağı üzerinde bulunan iki köprü'nün bir sabotaj veya bombalama yoluyla yıkılarak Almanya'ya krom ihracatının büyük oranda engellenmesini ülkelerine tavsiye etmişlerdir. Sonunda Türkiye'nin Almanya'ya krom sevkiyatını önce ayda 4.200 tona indirmeyi kabul etmesi ve ardından da "Türkiye'nin tarafsız bir devlet olmadığı gerçeğini göz önünde tutarak" 21 Nisan 1944'te satışı tamamen durdurmasıyla sorun halledilmiştir.⁴²⁹

Numan Menemencioğlu TBMM'de yaptığı konuşmada krom hakkında alınan kararı şöyle değerlendirmiştir:

*"Müttefik notasına karşı verdiğimiz cevaplar; bizim için müttefikimiz İngiltere ve onun müttefikleri için teşriki mesai, harici siyasetimizin bir icabı tabisi olduğu ve binaenaleyh, kendilerinin bize vaki olan talebini maddi imkânlarımızın müsaadesi nispetinde hüsnü telakki ettiğimiz ve kendilerine bu nispet dâhilinde yardım edeceğimiz yolunda biraz umumi fakat prensip itibariyle müspet bir cevap verdik... 1939'da kabul buyurmuş olduğumuz ve o zamandan beri her an tasvip etmiş olduğumuz harici siyasetimizin umdesi ve esası İngilizlerle olan ittifak muahedesi olduğuna göre, biz bitaraf değiliz arkadaşlar. O halde Müttefiklerin bize vermiş oldukları notayı bir bitaraf devlet gibi değil, bir müttefik devlet gibi tetkik etmemiz lazım gelir... Bu itibarla hükümetimiz krom meselesi hakkında bu sabahki son kararıyla yarın akşam saat yediden itibaren Türkiye'den Almanya'ya veya Mihver Devletlerine krom ihracatının menedilmesine karar vermiştir."*⁴³⁰

Türk Basınının yorumları da hükümetin politikasına uygun olmuştur. Falih Rıfki Atay "Krom Meselesindeki Kararımız" başlıklı makalesinde, İngiltere'nin savaş boyu krom alması yönündeki Türk teklifini kabul etmeyerek iki yılla yetindiği

⁴²⁸ BCA: 030. 10 / 163. 140. 18.

⁴²⁹ Aydın, "İkinci Dünya Savaşı...", s. 466.

⁴³⁰ TBMM ZC, Devre: 7, İçtima: 1, C. 9, 20 Nisan 1944, s. 98.

için, Türkiye'nin Almanya'ya krom satmak zorunda kaldığını dile getirmiştir. Falih Rıfki Atay bu makalesiyle, Almanya'ya krom ihracına İngiltere'nin sebep olduğunu vurgulamıştır.⁴³¹ Nadir Nadi 22 Nisan 1944 tarihli makalesinde Türkiye'ye karşı son günlerde Anglo-Sakson gazetelerinde çıkan uluorta yazıların haksızlığını dile getirmiş ve Türkiye'nin Almanya'ya krom satışının nedeninin, Müttefiklerin düşmanlarına yardım etmek değil, milli varlık ve kudretinin devamını sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Nadi ayrıca alınan karara dair; *“İngiltere ve Amerika'nın birlikte yaptıkları müracaat karşısında, biz herhangi bir tarafsız devlet gibi hareket edemedik, İngiltere ile aramızdaki ittifak muahedesini göz önünde tutmak ve hadiseyi bu muahedenin çerçevesi içinde mütalea etmek zorunda bulunuyorduk”*⁴³² demiştir.

Türkiye'nin aldığı bu karara Almanya başta tepki vermemiş, Alman Hariciye Nezareti sözcüsü krom ihracı meselesinin hükümet mahfilleri tarafından tetkik edilmekte bulunduğunu söylemiştir.⁴³³ Ancak daha sonra Almanya bu karara tepki göstermiş ve Alman Hükümeti 11 Mayıs 1944'te Von Papen aracılığıyla, karşılıklı anlaşmalara uymadığı gerekçesiyle Türk Hükümetine bir nota vermiştir. Alman Basınında da bu karara tepki gösterilmiş ve Türkiye'nin kararı “mukaveleler gereğince girişmiş olduğu taahhütlerle telifine imkân olmadığı” şeklinde yorumlanmıştır. Alman Basınında yayınlanan bu görüşlere sert tepki Türk Basınıının en fazla İngiliz yanlısı ve Alman muhalif başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın'dan gelmiştir. Yalçın, Türkiye'nin krom sevkiyatını durdurması kararından sonra hemen ses vermeyen Almanların yavaş yavaş mırıldanmağa başladıklarını yazmış, Alman resmi makamlarının bu kararı beklenmedik mahiyette bulduklarını aktardıktan sonra şöyle devam etmiştir: *“Niçin beklemeyeceklerdi? Bütün dünya ve aynı zamanda Türkiye hakkında bir tehlike olduğuna inandığımız Nazilerin hatırı için Müttefiklerimizle bozuşacak, Nazilerin kuvvetlenmesine hizmet mi edecektik?”* Savaşın başlarında Alman gücünü bir realite olarak gösteren Nadir Nadi'nin bile

---

⁴³¹ Atay, “Krom Meselesindeki Kararımız”, **Ulus**, 21 Nisan 1944.

⁴³² N. Nadi, “Krom İçin Aldığımız Karardan Sonra”, **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1944.

⁴³³ **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1944.

hükümetin bu icraatını desteklemesi, hükümetin basın üzerindeki etkisinin somut bir kanıtıdır.⁴³⁴

Türkiye'nin krom ihracatını kesmesinin ardından müttefik ülkeler, Türkiye'nin aldığı bu karardan yeterince memnun olmamış; bu kez Mihver ülkelerine tüm ihracatını kesmesi yönünde basın aracılığıyla baskıda bulunmaya başlamıştır.⁴³⁵ Cumhuriyet Gazetesi olaya tepkisini şöyle duyurmuştur: “*Haksız bir istek. İngiliz basını Almanya'ya bütün ihracatımızı kesmemizi istiyor. İngiliz hükümetine aid olduğuna inanmak istemediğimiz bu arzuyu ne aramızdaki ittifak muahedesile, ne de milletlerin hürriyet prensibile telife imkân vardır.*”⁴³⁶

Aynı konuyla ilgili Daily Mail adlı İngiliz Gazetesinde çıkan bir haber üzerine Nadir Nadi, Türk hükümetinin sırf Müttefik İngiltere'yi memnun etmek maksadıyla krom ihracatını durdurduğunu, ama her maddenin ihracatını kesmemizin mümkün olmayacağını; ancak İngiltere bizim hayati ihtiyaçlarımızı karşılamayı üzerine alıyorsa Türk Hükümetiyle yeni bir durumun esasları üzerinde anlaşabileceğini yazmıştır.⁴³⁷

Ancak basının korktuğu olmuş, önce İngiliz Basını aracılığıyla dillendirilen mihver ülkelerine tüm ihracatın kesilmesi isteği Churchill tarafından da dile getirilince Türkiye kısa bir süre içinde bu isteğe boyun eğmek zorunda kalmıştır.⁴³⁸

3.3.2. Boğazlardan Geçen Alman Ticaret Gemileri Meselesi ve Menemencioglu'nun İstifası

Müttefiklerle Türkiye arasında bir diğer “çıbanbaşı” ise Boğazlardan geçen Alman gemileri olmuştur. 1936 Montreux Sözleşmesi'ne göre Boğazlar savaş zamanında Türkiye tarafsız olduğu durumlarda savaşan tarafların askeri gemilerine kapalı olacaktır. Türkiye'nin sivil ticari gemi geçişini sınırlama hakkı yoktur, ancak

⁴³⁴ Çelik, ... *Muhalif Basın*, s. 85-86.

⁴³⁵ Kılıç, ... *Hitler Almanyası*, s. 279.

⁴³⁶ *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1944.

⁴³⁷ Nadir Nadi, “İşte bu olamaz!”, *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1944.

⁴³⁸ Kılıç, ... *Hitler Almanyası*, s. 280.

karantina ve sağlık denetlemelerini yapmak için çok kısa bir süre gemileri bekletme hakkını elde etmiştir.⁴³⁹ Bir geminin ticaret gemisi değil de yardımcı savaş gemisi sayılabilmesi için ağırlılığının 100 tonu geçmesi öngörölmüştür.⁴⁴⁰

Aslında bu konunun ilk gündeme gelişi, Türk-Müttefik ilişkilerinin gerginleşmeye başladığı ocak ayı ortalarına denk düşmüştür. Bu tarihte İngiliz Büyükelçisi savaş gemisi olmalarından şüphelenilen EMS sınıfı 4 küçük Alman gemisinin Boğazlardan geçmiş olduğunu ve aynı sınıfa mensup diğer 5 geminin de Karadeniz’den gelerek yakında Boğazlardan geçmeye çalışacağını bildirmiştir. Oysa yapılan araştırmada, geçen gemilerin silah taşımadıkları ve yardımcı savaş gemisi sınıfına dâhil olamayacak kadar küçük oldukları saptanmıştır. Benzer İngiliz şikâyetleri hazirana kadar altı ay boyunca devam etmiştir. Türkiye’nin zaman zaman İngiliz şikâyetlerine dayanarak Boğazlar bölgesinde çeşitli Alman gemilerini durdurarak arama yapmak istemesi de Almanya’yla gerginliğe yol açmıştır. Sorun mayıs sonunda doruk noktasına ulaşmış, İngiltere’nin protestolarına SSCB de katılmıştır.⁴⁴¹

İngilizler Alman gemilerinde yeterince arama yapılmadığını, yapılan aramaların ise formaliteden ibaret olduğunu ileri sürmüş, küçük gemilerin silahsız olarak Boğazdan geçtiklerini fakat savaşta aktif olarak görev aldıklarını iddia etmiştir.⁴⁴² Gemilerin geçişi konusunda İngiliz Basını, Alman yanlısı bulduğu Numan Menemencioğlu’nu sık sık suçlamıştır. Artan şikâyet ve baskılar üzerine Türk yetkililerin 8 Haziran 1944’te kontrol ettikleri Kassel isimli Alman ticari gemisinde⁴⁴³ zırhlı tank taşımaya mahsus 31 tonluk maçunalar, 5 makineli tüfek, 2 top, denizaltı tespit cihazı ve 65 sandık cephane bulunmuştur. Müttefiklerin iddia ve tespitlerinin ortaya çıkması üzerine⁴⁴⁴ Türkiye, Alman Dışışleri nezdinde Montreux’un ihlalini protesto etmiştir.⁴⁴⁵ Bundan böyle Mannheim ve EMS tipindeki

⁴³⁹ Deringil, *Türkiye’nin Dış Politikası*, s. 236.

⁴⁴⁰ Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010, s. 262.

⁴⁴¹ Aydın, “İkinci Dünya Savaşı...”, s. 467.

⁴⁴² Özdoğan, ...*Türk-Alman İlişkileri*, s. 90.

⁴⁴³ Kılıç, ...*Hitler Almanyası*, s. 281-282.

⁴⁴⁴ Cartier, *İkinci Dünya Savaşı*, s. 310.

⁴⁴⁵ Aydın, “İkinci Dünya Savaşı...”, s. 467.

gemilerin Boğazlardan geçmeleri menedilmiş ve Boğazlardan geçecek Alman gemilerinin detaylı aranması emri verilmiştir.⁴⁴⁶

Bu gelişmeler nedeniyle, İsmet İnönü'den sonra Türk dış politikasında savaş boyunca en etkin kişi olan Numan Menemencioğlu 15 Haziran 1944'te istifa etmiştir.⁴⁴⁷

Cumhuriyet Gazetesi, hükümetin kararını şu cümlelerle vermiştir: Hariciye Vekilimizin son günlerde takip ettiği politikayı Vekiller Heyeti tasvip etmemiştir. Bunun üzerine Hariciye Vekili istifa etmiştir. Hariciye Vekilliğini, vekâleten Başvekil idare edecek.⁴⁴⁸ Ulus Gazetesi ise bu kararı "Hariciye Vekilliğinde Değişiklik Oldu" başlığıyla vermiştir.⁴⁴⁹

Nadir Nadi Menemencioğlu'nun istifa etmesi üzerine, onun istifasıyla Türk dış politikasında değişiklik olmayacağını belirtmiş; ayrıca bakanın kıymetli bir devlet adamı olduğu kadar Montreux Anlaşmasının hazırlanmasında ve Türk-İngiliz ittifakının fikir olarak doğup gerçekleşmesinde oynadığı rolün büyüklüğünü anlatmıştır.⁴⁵⁰

Hüseyin Cahit Yalçın ise, Menemencioğlu'nun istifasının gerekliliğine bahisle "... *Nazilerin çok şüpheli bir hakkının müdafii mevkiine geçip Müttefiklerimizle ihtilaf haline gelip dünyanın antipati ve itirazını üzerimize çekemeyiz...*"⁴⁵¹ demiştir.

Savaş boyunca İngiltere'nin Türkiye'yi savaşa sokma gayretlerine direnen ve bu çerçevede İngiliz çevrelerinde Alman sempatisini olarak tanınan Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'nun Alman yenilgisi aşağı yukarı kesinleştikten sonra ve Türkiye'nin artık İngiltere'ye yanaşması zamanı gelince, devleti zor durumda bırakmamak için feda edildiği anlaşılmıştır.⁴⁵²

---

⁴⁴⁶ Cumhuriyet, 16 Haziran 1944.

⁴⁴⁷ Selim Deringil, "Hasta Adamın Dinç Evlatları", *Toplumsal Tarih*, S. 121, Ocak 2004, s. 80.

⁴⁴⁸ Cumhuriyet, 16 Haziran 1944.

⁴⁴⁹ Ulus, 16 Haziran 1944.

⁴⁵⁰ N. Nadi, "Başvekilin Tekrarladığı Hakikat", *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1944.

⁴⁵¹ Özdoğan, ...*Türk-Alman İlişkileri*, s. 91.

⁴⁵² Aydın, "İkinci Dünya Savaşı...", s. 468 .

3.3.3. Almanya İle Tüm İlişkilerin Kesilmesi

1944 yılında dünya savaşının gidişatı her gün biraz daha Nasyonal Sosyalist yoldaki Mihver devletlerinin aleyhine dönmüş ve Müttefik devletlerin başarılı atakları göze çarpacak bir hızla gelişmiştir. 6 Haziran 1944'te de, Rus cephesinin yükünü hafifletecek olan ikinci cepheyi açmak için Müttefik kuvvetlerin Normandiya Çıkarması başlamıştır.⁴⁵³

Bu arada Türkiye'de de savaşın sonu yaklaştığı görüldükçe, savaş ertesinde ne gibi düzenlemeler yapılacağı ve Türkiye-SSCB ilişkilerinin ne şekilde gelişeceği konularında endişeler artmaya başlamıştır. Bu durum Türkiye'yi, İngiltere ve ABD'den sonra SSCB ile de arasını düzeltmeye itmiştir. İlk resmi girişim 22 Mayıs'ta Menemencioğlu'nun Büyükelçi Vinogradov'la görüşmesiyle gerçekleşmiştir. Menemencioğlu, iki ülke arasında Balkan meselelerinde birbirlerine danışmaları esasına dayanan bir anlaşmanın yapılmasını teklif etmiş; ancak 5 Haziran'da gelen cevapta Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini derhal keserek Müttefikler safında savaşa girmesi şart koşulmuştur.⁴⁵⁴

Bu sırada Müttefikler bu defa da Türkiye'nin Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmesi için baskıda bulunmaya başlamıştır. Bu gerçekleştiği takdirde Sovyet Rusya Türk toprakları üzerinde yüksek irtifa uçuşları yapabilecek, Türkiye'den iki bine yakın Alman ve Mihver ajanı sınır dışı edilebilecek ve Türk topraklarında stratejik hava ve deniz üslerinin kullanılması sağlanabilecektir.⁴⁵⁵

30 Haziran'da İngiliz Büyükelçisi Hugessen, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nu ziyaret etmiştir. İkinci cephenin açılmasından sonra oluşan durum nedeniyle, Türkiye'nin Almanya'yla ticari ve diplomatik ilişkilerini kesmeyi göze almasının zamanı geldiğini ve ancak bu şekilde son gelişmeler sonucunda karanlık ve karışık olan politikasını aydınlatarak kendisine ait olan milletlerarası rolü savaş sırasında

⁴⁵³ Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Goloğlu Yayınevi, Ankara 1974, s. 257-258.

⁴⁵⁴ Aydın, "İkinci Dünya Savaşı...", s. 468-469.

⁴⁵⁵ Gönlübol, *...Türk Dış Politikası*, s. 182.

olduğu gibi barış döneminde de oynayabileceğini bildiren bir nota vermiştir. 1 Temmuz'da da ABD Büyükelçisi Şükrü Saraçoğlu'nu ziyaret ederek İngiliz talebini desteklediklerini bildirmiştir. Bu gelişmeler üzerine Saraçoğlu, 3 Temmuz'da iki ülke büyükelçisini bakanlığa davet etmiştir. Saraçoğlu büyükelçilere, Almanya'yla ilişkilerin kesilmesi kararı 1939'da kurulan Türk-İngiliz ittifak bağlarını güçlendireceğine ve teyit edeceğine göre, savaşın sona erdirilmesi ve barış yapılması sırasında Türkiye'ye de bütün uluslararası sorunların çözümüne eşit müttefik olarak katılma hakkı tanındığı, Ödünç Verme ve Kiralama mekanizması yeniden harekete geçirildiği, Türkiye'nin Almanya'yla ticaretini kesmesi dolayısıyla ithal ve ihraç edemeyeceği mallar konusunda kolaylık gösterildiği ve savaş şartları nedeniyle doğabilecek her türlü mali ihtiyacı karşılandığı takdirde Türkiye'nin ittifak yükümlülükleri çerçevesinde İngiltere'nin ileri sürdüğü talebe olumlu cevap verebileceğini bildirmiştir. Üç ülke arasında bu görüşmeler devam ederken SSCB Müttefiklere Türkiye'nin Almanya'yla ilişkilerini kesmesinin artık yeterli olmadığını tekrarlamıştır.⁴⁵⁶ 11 Temmuz'da Churchill Stalin'e yazdığı mektupta, Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini kesmesinin Müttefiklerin çıkarına olduğunu ve moral yönden de Almanya üzerinde kötü bir etki yapacağını yazmış ve Türkiye'yi savaşa katılmaya zorlamanın faydasız olduğunu belirtmiştir. Zira bu takdirde Türkiye, Müttefiklerin veremeyecekleri miktarda yardım isteyecektir. Stalin ise 15 Temmuz'da verdiği cevapta artık Türkiye'yi zorlamanın faydasız olduğunu ve savaştan sonra Türkiye'nin çeşitli isteklerinin ve iddialarının dikkate alınmayacağını yazmıştır. Bundan sonra Sovyet Rusya, 27 Temmuz'da Amerikan hükümetine, Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini kesmesi tedbirinin çok geç olduğunu ve bunun Sovyetler Birliği'ni tatmin etmediğini bildirmiştir.⁴⁵⁷

Amerika'nın Moskova Büyükelçisi Harriman'a göre, Sovyetler Birliği bu hareketi ile Türkiye'ye karşı herhangi bir taahhüde bulunmadan Türkiye'nin hareketlerinden doğacak avantajlardan faydalanmak ve Türkiye'ye karşı ortak hareket edileceğine dair Moskova'da giriştiği taahhüden kendisini kurtarmak

---

⁴⁵⁶ Aydın, "İkinci Dünya Savaşı...", s. 469.

⁴⁵⁷ Gönlübol, *Türk Dış Politikası*, s.182.

istemiştir.⁴⁵⁸ Anlaşılan Rusya bu tavrıyla savaş sonu Türkiye’den talep edeceği isteklerin hazırlığını oluşturmuştur.

Buna rağmen İngilizlerin 23 Temmuz’da Türkiye’nin tekliflerini kabul ettiklerini bildirmelerinden sonra⁴⁵⁹ Türk Hükümeti müttefikleriyle bozulmakta olan münasebetlerini düzeltmek amacıyla, Almanya ile ilişkilerinin kesilmesinin uygun olduğunu düşünmüş ve TBMM’yi olağanüstü toplantıya çağırarak 2 Ağustos 1944’te iki ülke arasındaki ilişkilerin kesilmesine karar vermiştir.⁴⁶⁰

Şükrü Saraçoğlu’na göre “*Bu karar harb kararı değildir, bunun harbe mümkalib olması veya olmaması karşı tarafın alacağı tavra bağlıdır.*”⁴⁶¹

Almanya ile münasebetlerimizin kesilmesi üzerine Türkiye’de bulunan 3000 kadar Alman tebaasının memleketimizi terk etmeleri için 10 günlük bir mühlet verilmiştir. Ancak Türkiye emniyet makamlarınca şüpheli tanınmış 100 kadar Almanın derhal Türkiye’yi terk etmeleri istenmiştir.⁴⁶²

Türk Basınının genelinde Almanya ile ilişkilerin kesilmesi olumlu karşılanmış ve önde gelen gazetelerin başyazarlarının makaleleri bu gelişmenin ne kadar sağlıklı bir adım olduğundan bahsetmiştir.⁴⁶³ Nadir Nadi “Kararımızdan Çıkan Manalar” başlıklı makalesinde şu düşüncelere yer vermiştir: “*Son kararımızın bir tecavüz mahiyeti taşımayacağı bir hakikattir. Hiçbir kimsenin toprağında veya haklarında gözümüz yoktur. Almanya’ya karşı bir düşmanlık duygusu beslemedik ve beslemiyoruz. Müttefikimiz olan İngiltere’den imkânlarımızın müsaadesi altında hiçbir yardımı esirgemeyeceğimizi ilk gününden beri herkes biliyor. Bugün yapılan hareket işte bu imkânların toplu bir ifadesinden başka bir şey değildir. Almanya bunu bir harb sebebi saymadığı müddetçe karşılıklı olarak kan dökülmesine yer kalmayacaktır.*”⁴⁶⁴

⁴⁵⁸ Esmir-Sander, “...Türk Dış Politikası”, s. 192.

⁴⁵⁹ Aydın, “İkinci Dünya Savaşı...”, s. 469.

⁴⁶⁰ Yavuz, “İkinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın Balkanlara Girmesi...”, s. 163.

⁴⁶¹ **Ulus**, 3 Ağustos 1944.

⁴⁶² **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1944.

⁴⁶³ Özdoğan, ...*Türk-Alman İlişkileri*, s. 96.

⁴⁶⁴ N. Nadi, “Kararımızdan Çıkan Manalar”, **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1944.

Falih Rıfıkı Atay, 3 Ağustos tarihli makalesinde, son günlerin bazı propaganda edebiyatlarında yer alan zorlama ve zorlanma sözlerinin boş yere geçtiğini, bu kararın Türk-İngiliz ittifakına uygun olduğunu⁴⁶⁵ vurgulamıştır. Atay 4 Ağustos tarihli makalesinde ise son kararımızdan dolayı Türkiye'nin istiklalini dile dolayan Mihver radyolarını gülünç olmakla eleştirmiştir.⁴⁶⁶ Asım Us da Vakit Gazetesinde, Almanya'nın savaş açması tehlikesine karşın Türk Hükümetinin kararını desteklemiştir. Hüseyin Cahit ise kararı pek yerinde bulmuş ve bu nedenle Almanya'nın Türkiye'ye bir saldırıda bulunmasını ihtimal dâhilinde görmediğini belirtmiştir.⁴⁶⁷

3.3.4. Yalta Konferansı ve Almanya'ya Savaş İlanı

Sovyet Rusya'nın 5 Eylül'de Bulgaristan'a savaş ilan etmesi, Rus ordularının Türk sınırına kadar gelmeleri ihtimalinin belirmesi ve Kızılordu'nun Balkan ülkelerinde durumunu kuvvetlendirmesi Balkanların geleceği bakımından Türkiye'yi endişelendirmiş ve bundan sonra Türkiye-İngiliz ittifakı ile Amerikan dostluğuna daha çok önem vermeye başlamıştır.

Bundan başka Sovyet Rusya 1945 Ocak'ında Moskova'da Boğazlar meselesini Churchill ve Eden'e açmış, Churchill de bu konuda Rusya'yı destekleyebileceklerini söylemiştir.⁴⁶⁸ Türkiye Mihver devletleriyle politik ve ekonomik ilişkilerini kestikten sonra Boğazları Müttefik devletlerin gemilerine açmıştır; fakat yinede, Montreux Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi ve Ruslara tavizler verilmesi kuşkusuna düşmüştür.⁴⁶⁹

⁴⁶⁵ Atay, "Büyük Meclisin Dünkü Kararı", *Ulus*, 3 Ağustos 1944.

⁴⁶⁶ Atay, "Bu Nasıl Propaganda", *Ulus*, 4 Ağustos 1944.

⁴⁶⁷ Kılıç, ...*Hitler Almanyası*, s. 284.

⁴⁶⁸ Gönlübol, ...*Türk Dış Politikası*, s. 183.

⁴⁶⁹ Goloğlu, *Milli Şef Dönemi*, s. 297.

Türkiye 1945 yılına bu koşullarda girmiştir. Falih Rıfki Atay, “1945 Barış Yılı” başlıklı makalesinde, yenilmek üzere olan Nazilerin, uluslararası hukuk şartlarından sıyrılarak yok olma kaderi ile karşı karşıya geldiğini⁴⁷⁰ söylemiştir.

4-11 Şubat 1945’te Yalta’da(Kırım) Roosevelt, Churchill ve Stalin arasında yapılan konferansta yeni dünyanın siyasal haritası çizilmiştir. Konferansta savaş sonunda Almanya’nın işgal planı, Rusya’nın alacağı tamirat borçları ve uluslar arası bir örgüt kurulması meseleleri görüşülmüştür. Yalta Konferansı’nda alınan ve Türkiye’nin geleceğini etkileyen önemli kararlardan biri de, Almanya’ya savaş ilan etmiş olan milletlerin San Francisco’da toplanacak konferansa çağrılmaları ve Birleşmiş Milletler teşkilatına alınacakların belirlenmesi olmuştur. ABD, İngiltere ve Rusya bu kararı görüşürlerken bazı devletlerin durumunu da ele almışlardır. Bu arada Türkiye ile ilgili konular da görüşülmüştür. Churchill, savaş başlamadan önce tehlikeli bir dönemde Türkiye’nin İngiltere ile ittifak imzaladığını, savaş başladığında Türk ordusunun modern bir savaş için yeterince silahlı olmadığını, buna rağmen tutumunun yinede her bakımdan dostça ve yararlı bulunduğunu, o halde San Francisco Konferansı’na katılma hususunda Türklere de son bir fırsat imkânının verilmesi gerektiğini anlatmıştır. Sovyetler Birliği şubat sonunda Almanya’ya savaş ilan etmesi halinde Türkiye’nin de konferansa çağırılabilirliğini belirtmiş, Roosevelt de bu görüşe katılmıştır. Sonunda 1 Mart 1945’ten önce Almanya’ya savaş ilan etmek şartıyla Türkiye’nin de konferansa çağırılacaklar listesine alınmasına karar verilmiştir.⁴⁷¹

Fakat Stalin’in uysallıkla bu karara katılmasının özel bir sebebi olduğu konferansın 10 Şubat tarihli toplantısında meydana çıkmıştır. Stalin, Boğazları ve Montreux’u söz konusu ederek değişiklik yapılmasını istemiştir. Sonuçta Boğazlar konusundaki bu çelişkinin giderilmesine ve konunun Bakanlar seviyesinde müzakere edilip Türkiye’nin de bu konudan haberdar edilmesine karar verilmiştir.⁴⁷²

Türk Basımında Yalta Konferansı hakkında ilk yorum Atay’dan gelmiştir. Atay “*Yalta konferansında karara bağlanmadık hemen hemen hiçbir mesele*

---

⁴⁷⁰ Atay, “1945 Barış Yılı”, **Ulus**, 2 Ocak 1945.

⁴⁷¹ Ercan, ...*Türkiye-Almanya İlişkileri*, s. 86-87.

⁴⁷² Özdoğan, ...*Türk-Alman İlişkileri*, s. 99.

kalmamıştır... Bütün Birleşik Milletler delegeleri 25 Nisan 1945'te San Fransisko'da toplanarak barış ve güvenlik işlerine ait teklifleri görüşecekler ve milletlerarası yeni teşkilatlanmayı hazırlayacaklardır"⁴⁷³ demiştir. Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Yavuz Abadan, 15 Şubat tarihli makalesinde; Yalta'daki Üçler Toplantısı'nın beklendiğinden daha kısa bir zaman içinde, tam bir anlaşma ile sona erdiğini, Hitler Almanyasından başka hemen her memlekette sevinçle karşılanan bu başarılı neticenin hak ve adalet esasları üzerine kurulacak sağlam, sürekli bir dünya barışının ilk temel taşı sayılması gerektiğini dile getirmiştir.⁴⁷⁴

Yalta Konferansından sonra yeni İngiliz Büyükelçisi Sir Maurice Peterson, yeni Dışişleri Bakanı Hasan Saka'yı ziyaret ederek, ona Yalta Konferansında alınan kararı bildirmiştir. Bunun üzerine Türk Hükümeti 23 Şubat 1945'te, 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni imzalayarak Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir.⁴⁷⁵

Cumhuriyet Gazetesi savaş kararını manşetten şöyle vermiştir: "Millet Meclisi dünkü tarihi toplantısında Almanya ile Japonya'ya ilanı harb kararını oy birliğiyle verdi. Birleşmiş Milletler beyannamesine katıldık, San Francisco dünya nizamı konferansına gideceğiz."⁴⁷⁶

Türkiye'nin Almanya'ya harb ilan ettiği haberi, yabancı radyolar tarafından yayımlanınca Berlinliler umutsuzluğa düşmüşler ve "*bugün bütün dünya bizden nefret etmektedir. İşte yediğimiz son darbe*"⁴⁷⁷ demişlerdir.

Hükümetin aldığı savaş kararıyla ilgili olarak CHP Genel Sekreteri tarafından kaleme alınan yazıda şu ifadelere yer verilmiştir: "*Mihver devletlerinin dış politikalarını daima güvensizlikle karşılayan Türkiye 1939 kararlarıyla cephesini kesin olarak tayin etmiş bulunuyordu. Bu yerinde kararımızın safha safha verebileceği neticeleri elbette biliyordu. Bu andlaşma 23 Şubat 1945 tarihinde Japonya ve Almanya'ya karşı bir savaş ilanı kararıyla neticelenmişse bu,*

---

⁴⁷³ Atay, "Üçler Konferansı Bitti", **Ulus**, 14 Şubat 1945.

⁴⁷⁴ Yavuz Abadan, "Kırım Anlaşmasının Esasları", **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1945.

⁴⁷⁵ Esmer-Sander, "... Türk Dış Politikası", s.193.

⁴⁷⁶ **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1945.

⁴⁷⁷ **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1945.

*Türkiye'nin kendi selametiyle beraber diğer milletlerin selametleri bakımından alabileceği en yerinde ve en mantıklı karar olduğu içindir.*⁴⁷⁸

Nadir Nadi “Tarihi Karar” başlıklı makalesinde düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir: “*Büyük Millet Meclisi dün oy birliğiyle Almanya ve Japonya’ya harb ilanına karar vermiş ve böylece geçen 2 Ağustos ve 3 Ocak’ta bu devletlerle siyasi ve iktisadi münasebetleri kesmek üzere verdiği kararları bütünlemiştir.*”⁴⁷⁹ Ömer Rıza Doğrul da hükümetin aldığı kararı destekleyerek Türk milletinin, İkinci Dünya Harbi sırasında, hangi tarafla beraber olduğunu ve hangi tarafın harbi kazanmasını istediğini İngiltere ile karşılıklı yardım muahedelerini imzalayarak belirttiğini ve o zamandan beri attığı her adımda ve verdiği her kararla bu prensibi teyid ettiğini yazmıştır.⁴⁸⁰

Nadir Nadi, 25 Şubat tarihli “Kararımızın Yankıları” başlıklı makalesinde, Türkiye’nin vermiş olduğu bu son kararla harb ortakları içinde öteden beri fiilen işgal ettiği yeri resmen doldurduğu görüşünü sunmuştur.⁴⁸¹ Cumhuriyet, 28 Şubat tarihli sayısında Churchill’in Avam Kamarasında söylediği nutkun Türkiye’den bahseden kısmını vermiştir. Churchill bu nutukta, “*Türklerin dostluğu hususunda asla en ufak şüphemiz olmamıştır. Türkiye de Birleşmiş Milletler safında hararetle karşılanacaktır*”⁴⁸² demiştir.

Falih Rıfki Atay, Müttefikimiz İngiltere’nin telkini üzerine hükümetçe alınan kararın Büyük Millet Meclisi’nin dünkü olağanüstü toplantısında tasvip edildiğini bildirmiştir.⁴⁸³ Ahmet Şükrü Esmer ise Türkiye’nin bu kararının 1939 Mayısında başlamış bulunan bir yolun tabii neticesi olduğunu söyleyerek kararı onayladığını belirtmiştir.⁴⁸⁴ Esmer aynı konuyla ilgili bir diğer makalesinde Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun nutkundaki şu sözleri vermiş “*Bayraklarının üstünü “hayat sahası” ve “üstün ırk” gibi saçmalarla süsleyen bir takım insanlar türedi. Bunlar burada da*

---

⁴⁷⁸ BCA: 490. 01. / 5. 26. 7.

⁴⁷⁹ N. Nadi, “Tarihi Karar”, **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1945.

⁴⁸⁰ Ömer Rıza Doğrul, “Dünya Hürriyeti ve Dünya Barışı Uğrunda”, **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1945.

⁴⁸¹ N. Nadi, “Kararımızın Yankıları Karşısında”, **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1945.

⁴⁸² **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1945.

⁴⁸³ Atay, “Dünkü Tarihi Karar”, **Ulus**, 24 Şubat 1945.

⁴⁸⁴ Esmer, “Tuttuğumuz Yol Üzerinde”, **Ulus**, 24 Şubat 1945.

kalmayarak bütün hak ve adalet kaidelerini çiğnediler ve küçük milletleri birer birer boyunduruk altına almaya çalıştılar. Dünyayı kapkara bir zindan haline soktular” ve bizi demokrasiler cephesine götüren düşüncelerin Şükrü Saraçoğlu'nun kuvvetli sözlerle belirttiği bu âlemin şartları içinde aranması gerektiği görüşünü savunmuştur.⁴⁸⁵

3.3.5. Almanya'nın Kayıtsız-Şartsız Teslim Olması

1945 yılı Mart ayı içinde Müttefik orduları Almanya'ya son darbeyi vurmak için Ren nehrini geçerek Almanya içine hücumla başlamıştır. Bu olay Türk Basını tarafından, sonun başlangıcı olarak değerlendirilmiştir. Ahmet Emin Yalman, 26 Mart'ta yayınlanan makalesinde, bu dünyada en acı şeyin Alman olmak olduğunu yazmıştır.⁴⁸⁶ Falih Rıfkı Atay ise Almanya'nın artık günlerinin sayılı olduğunu yazmıştır.⁴⁸⁷

Hitlerin 30 Nisan 1945'te intihar ettiği haberi tüm dünyada bomba etkisi yaratmıştır. Daha önceleri bazı basın mensupları tarafından övgüler düzülen, milletin kahramanı ilan edilen Führer bu sefer insanlığın canavarı sıfatını almıştır.⁴⁸⁸ Ulus'ta Mümtaz Faik Fenik, yıllardır insanlığın başına bela olan bir adamın, nihayet peşinden sürüklediği memleketiyle beraber kendi belasını bulduğunu yazmıştır.⁴⁸⁹ Alman yanlısı yazılarıyla bilinen Nadir Nadi bile, “*Dünyanın altı yıldır çektiği ıstıraplarla karşılaştırıldığı zaman, bu ceza kocaman bir “hiç”ten başka nedir?*”⁴⁹⁰ demiştir.

Hitlerin yerine geçen Amiral Doenitz savaşı durdurmuş ve 7 Mayıs 1945'te Reheim'de Amerikan ve İngiliz komutanlarıyla kayıtsız-şartsız teslim anlaşmasını

---

⁴⁸⁵ Esmer, “Birleşmiş Milletler Paketi ve Biz”, **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1945.

⁴⁸⁶ Çelik, ...*Muhaliif Basın*, s. 90.

⁴⁸⁷ Atay, “Hitlerci Almanyanın Son Günleri”, **Ulus**, 29 Mart 1945.

⁴⁸⁸ Özdoğan, ...*Türk-Alman İlişkileri*, s. 100.

⁴⁸⁹ Mümtaz Faik Fenik, “Hitlerin Ölümü Etrafında”, **Ulus**, 3 Mayıs 1945.

⁴⁹⁰ N. Nadi, “Hitlerin Ölümü”, **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1945.

imzalamıştır.⁴⁹¹ Almanya'nın Müttefik kuvvetlerine kayıtsız-şartsız teslim oluşu ve Avrupa'da savaşın sona ermesi, Türk Basınında büyük bir coşku ile değerlendirilmiştir. Zekeriya Sertel "Uzun Gece Sona Erdi" başlıklı makalesinde "evet bir İngiliz gazetesinin dediği gibi altı seneye yakın uzun bir müddet süren karanlık gece sona erdi... Hitler haklı çıktı. O, iki üç sene evvel Avrupa'nın, hatta dünyanın mukadderatını 1000 sene için tayin edeceğini ilan etmişti. Filhakika dünyanın değilse bile, Avrupa'nın hiç olmazsa Almanya'nın 1000 sene için mukadderatını tayin etti" diyerek Alman milletini önümüzdeki yıllarda nasıl bir geleceğin beklediğini belirtmiştir.⁴⁹²

Nadir Nadi ise Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasının demokrasilerin ve bütün Birleşmiş Milletlerin kayıtsız, şartsız zaferi olduğunu vurgulamıştır.⁴⁹³ Mümtaz Faik Fenik, harbin bitmesinden duyduğu sevinci şu cümlelerle ifade etmiştir: "Bundan sonra artık her yer donansın, bayraklar asılsın, ezanlar okunsun, çanlar çalınsın! İnsanlık ne kadar ve ne şekilde bayram yapsa yeridir."⁴⁹⁴

7 Mayıs'ta Almanya'nın, 14 Ağustos'ta da Japonya'nın teslim olmasıyla İkinci Dünya Savaşı fiilen sona erdiğinde Türkiye, bütün dünyada etkilerini hissettiren büyük bir yıkımdan "savaş dışı" kalarak tek kurşun atmadan kurtulmuştur.⁴⁹⁵

---

⁴⁹¹ Ercan, ...*Türkiye-Almanya İlişkileri*, s. 88.

⁴⁹² Çelik, ...*Muhallif Basın*, s. 91.

⁴⁹³ N. Nadi, "Demokrasilerin Kayıtsız, Şartsız Zaferi", **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1945.

⁴⁹⁴ Mümtaz Faik Fenik, "Harble Beraber Bitenler", **Ulus**, 8 Mayıs 1945.

⁴⁹⁵ Aydın, *İkinci Dünya Savaşı...*, s. 472.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Türkiye, verdiği Milli Kurtuluş Mücadelesinin zaferle sonuçlanması sonucu Sevr Antlaşması'nı geçersiz kılmıştır. Bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumaktan başka hiçbir amacı olmayan Türkiye, bu yüzden iki savaş arası dönemde anti-revizyonist bir politika izlemiştir. Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki müttefiki Almanya Birinci Dünya Savaşı sonucu kendisine zorla dayatılan ve her türlü özgürlüğünü kısıtlayan Versay Antlaşması'nın zincirlerinden kurtulmak için revizyonist bir politikaya yönelmiştir. Almanya'da 1933 yılında iktidara gelen Hitler, bir yandan Almanya'yı güçsüz bırakan Versay Anlaşmasından kurtulmak için coğrafi sınırlarının yeniden düzenlenmesini önermiş, diğer yandan Almanya'nın dünya politikasında etkin bir devlet olmasını sağlamak için adımlar atmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarından memnun kalmayan İtalya da Almanya'nın yanında yer almıştır.

Türkiye, Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra, Almanya ile tüm ilişkilerini koparan Mondros Mütarekesi'nin 23. Maddesini geçersiz kılarak Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerini yeniden başlatmıştır. Hitler döneminde bu ilişkiler özellikle de ekonomik ilişkiler en üst seviyeye yükselmiştir. Türkiye'nin dış ticaretinde Alman payı %50'lere ulaşmıştır. Almanya zamanla bu iktisadi üstünlüğünü siyasi baskıya çevirerek Türk-İngiliz, Türk-Sovyet ilişkilerini bozmak ve Türkiye'yi revizyonist gruba çekmek istemiştir.

Ancak 1936 yılında Türk-İngiliz ilişkileri Montrö'de Türkiye'nin Boğazlar üzerinde tam egemenlik kurmasına İngiltere'nin destek vermesi sayesinde düzelmeye başlamıştır. Türkiye, Alman iktisadi baskısını azaltmak için bundan sonra giderek İngiltere ile siyasi ve iktisadi ilişkilerini geliştirme yoluna girişmiştir. Bu durum Almanya'yı huzursuz etmiş ve bundan sonra Türkiye üzerinde Alman-İngiliz nüfuz mücadelesi başlamıştır. Türkiye İkinci Dünya Savaş boyunca sürecek olan bu mücadeleyi çok iyi kullanmış, her iki tarafla da ilişkilerini kuvvetli tutarak başarılı bir denge siyaseti izlemiştir.

Aslında Almanya'nın 1938 Mart'ında Avusturya'yı işgali ve Almanların çoğunluğu oluşturduğu Südetler Bölgesinin Almanya'ya bırakılması gibi gelişmeleri Türkiye sempatiyle karşılamış ve Türk Basını Alman davasını genel olarak desteklemiştir. Ancak Almanya ve İtalya'nın 1939 ilkbaharında Balkanlar ve Orta Doğu için tehlike oluşturması, Türkiye'nin 12 Mayıs'ta İngiltere'yle, 23 Haziran'da ise Fransa ile deklarasyonlar imzalamasına sebep olmuştur. Almanya bu deklarasyonlara sert tepki göstermiş, ekonomik ilişkiler neredeyse durma noktasına gelmiştir. Ancak, Almanya Türkiye'nin de krom satışını durduracağı endişesiyle daha ileri gidememiştir. Alman Basını, bu anlaşmaların İngiltere'nin Almanya'yı çembere alma siyasetine Türkiye'nin de katılması anlamına geldiğini yazmış, Türk Basını ise Alman ve İtalyan yayımcılığından ötürü Türkiye'nin buna mecbur kaldığını ifade etmiştir. Bu sırada Moskova'da İngiliz-Fransız-Sovyet müzakereleri sürmekte ve Rusya'nın da Batı Cephesinde yer alacağı tahmin edilmekte iken 23 Ağustos 1939'da tüm dünyada şok etkisi yaratan Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye de hiç ummadığı bir durumla karşı karşıya kalmış, Mihver güçlerine karşı ortak bir barış cephesi kurulması planı artık uygulanamaz hale gelmiştir.

1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa da 3 Eylül'de Almanya'ya savaş ilan etmişlerdir. Savaşın başlamasıyla birlikte Almanya Türkiye'yi Müttefiklerden uzak tutmaya ya da en azından tarafsız kalmasını sağlamaya çalışmıştır. Zaten bunun için Nisan 1939'da en kudretli diplomatlarından Franz Von Papen'i Ankara'ya Büyükelçi olarak göndermiştir. Almanya, Türkiye'yi barış cephesinden koparabilmek için Sovyetlerin Türkiye üzerindeki nüfuzundan da yararlanmayı düşünmüştür. Bunun üzerine Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu Moskova'ya davet edilmiş; ancak Sovyetlerin Boğazlara ve Türk-İngiliz deklarasyonuna aykırı talepleri kabul edilmediğinden, müzakereler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sovyetlerle anlaşma ümidini kaybeden Türkiye, 19 Ekim 1939'da Türk-İngiliz-Fransız İttifakı'nı imzalamıştır. Böylece Alman Büyükelçisi Von Papen'in Türkiye'yi batı ittifakından uzak tutma çabaları da boşa gitmiştir.

Bu ittifakın imzasından sonra Alman Basını geniş çaplı bir propagandaya başlamıştır. Alman Basınının, “Türk Basınına yola getirelim, Türkiye’nin siyaseti Alman aleyhtarıdır, bu anlaşma Atatürk’ün siyasetine aykırıdır” gibi eleştirilerine en sert tepkiler Sovyet yanlısı ve Alman aleyhtarı olan Tan Gazetesinden ve Yeni Sabah Gazetesi’nde yazılar yazan, Müttefik yanlısı ve Alman karşıtı yazılarıyla dikkat çeken Hüseyin Cahit Yalçın’dan gelmiştir. Alman yanlısı olarak nitelenen Cumhuriyet Gazetesi yazarı Nadir Nadi’nin eleştirileri ise Alman Basınının yaptığının yanlış olduğunu ikna etmeye yönelik dostça nitelikte olmuştur. Tan Gazetesi’nin Alman aleyhtarı yazıları, Alman Basınının sert yazılarına ve Alman Firmalarının Tan’a verdiği ilan ve reklamları kesmesine sebep olmuştur. Alman tutumu, Cumhuriyet dışındaki diğer Türk Basını tarafından protesto edilmiştir.

Alman Basını ve Radyosu’nun, Türk kamuoyunu etkilemek için yaptığı propagandaların artması nedeniyle Türk Basını, savaşın ilk yılını bu propagandalara cevap vermekle geçirmiştir. Bunun üzerine Hitlerin “Kavgam” adlı kitabı Yeni Sabah ve Cumhuriyet Gazetelerinde yayımlanmaya başlamıştır. Hüseyin Cahit Yalçın, bu kitapta Alman propagandalarına değinerek eseri eleştirmiş, Cumhuriyet ise kitabı “son asrın en mühim eseri” olarak gösterdiği gibi hiçbir eleştiride de bulunmamıştır.

Dönemin basını bu tarz tutumlarından dolayı, hükümet yanlısı (Ulus) ve ılımlılar (Akşam), müttefik yanlısı (Yeni Sabah, Vatan) ve mihver yanlısı (Cumhuriyet, Tasvir-i Efkar) olarak üç gruba ayrılarak değerlendirilmiştir. Farklı siyasal tutumlar, farklı eğilimler görülmüştür; ancak eğilimin belli bir dereceyi aşması durumunda hükümet basın üzerindeki sıkı denetimini derhal uygulamaya koymuş, istediği gazeteyi istediği anda ve istediği sürece kapatmıştır. Çünkü Türk Hükümeti, “savaş topraklarına girmediği sürece savaş dışı kalma” politikası nedeniyle, gerek Almanya’nın gerek İngiltere’nin ilgisini çekmemek için basın üzerinde sıkı bir denetim kurmuş ve basının ağırlıklı olarak bu politikaya uymasını sağlamıştır.

1940 yılına gelindiğinde Alman ordusu Batı Avrupa ülkelerini işgal etmiş, Fransa’nın geçilemez denilen Maginot Hattı Almanlar tarafından kısa sürede yok edilmiş ve Fransa mütareke istemiştir. İtalya ise 10 Haziran’da Almanya’nın yanında

savaşa katılmıştır. Bu gelişmeler karşısında Türkiye, 14 Haziran'da savaş dışı durumunu resmen açıklamıştır. Bu zamana kadar Müttefik yanlısı yayınlar yapan Türk Basını, Fransa'nın yenilgisi karşısında şaşkınlığa uğramış ve Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Nadir Nadi, bu tarihten itibaren Alman yanlısı yazılarıyla daha çok dikkat çekmiştir. Nadir Nadi'nin, Alman zaferi karşısında artık tüm dünyanın bu ülkenin gücünü kabul etmesi gerektiğini yazması üzerine en sert tepki Hüseyin Cahit Yalçın'dan gelmiş ve bir süre devam eden bu kalem kavgası Cumhuriyet Gazetesi'nin üç ay kapatılmasıyla sonuçlanmıştır.

1941 yılında ise Almanların Balkanları işgali ile savaş sınırlarımıza kadar gelmiştir. Ancak Almanların 1 Mart'ta Bulgaristan'a girmesi üzerine Hitler İnönü'ye bir mektup göndererek Türk-Alman silah arkadaşlığından, Almanların Türkiye'ye yönelik hiçbir saldırı planları olmadığından bahsetmiştir. Bir süre devam eden karşılıklı mektuplaşmalar Türk-Alman ilişkilerini yumuşatmıştır. Balkanlardaki durumun gittikçe aleyhine döndüğünü gören İngiltere ise Balkan Antantı'nı canlandırma teşebbüsüne girişmiş; ancak Almanya'dan çekinen Balkan devletlerinin bu duruma sıcak bakmaması nedeniyle başarılı olamamıştır.

Bu arada Alman-Rus çıkarlarının Balkanlarda çatışması sebebiyle Alman-Rus ilişkilerinin gerginleşmesi, bu iki ülkenin Türkiye'ye yaklaşmasına sebep olmuştur. Türkiye ilk olarak 25 Mart 1941'de Sovyetlerle Saldırmazlık Paktı imzalamış, 18 Haziran 1941'de de Almanya ile Dostluk ve Saldırmazlık Paktı imzalamıştır. Bu antlaşma gerek Almanya'da gerek Türkiye'de büyük coşkuyla karşılanmış ve Türk Basını Alman yanlısı yayınlar yapmaya başlamıştır. Ancak bu yayınlar ortak bir şekilde, bu anlaşmanın Türk-İngiliz ittifakına tezat oluşturmadığını, Türkiye'nin dış politikasında bir değişiklik olmadığını yazmıştır. Yani Türkiye, Almanya'nın zaferleri ve Alman ordusunun Türk sınırına kadar yaklaşması üzerine, izlediği denge politikasına uygun olarak "İngiltere ile müttefiklik, Almanya ile dostluk" politikasına yönelmiş, basını da bu konuda uyarmıştır. Türkiye bu anlaşma ile hem topraklarını muhtemel bir saldırıya karşı korumuş hem de daha önce yüklendiği ittifak sorumluluklarını saklı tutarak İngiltere ile ilişkilerini bozmamıştır. Türkiye, bu tavrıyla Alman-İngiliz nüfuz mücadelesindeki dengeyi kendi lehine sağlamıştır. Anlaşma İngiltere'yi hoşnut

etmemekle beraber, Türk-Alman görüşmeleri boyunca İngiltere haberdar edilmiş olduğundan büyük bir tepki yaratmamıştır.

Almanya Türkiye ile imzaladığı bu anlaşmadan sonra, kendisi için hayati önemi olan krom meselesini de halletmek istemiş ve Clodius başkanlığında bir Alman heyeti görüşmelerde bulunmak için Türkiye'ye gelmiştir. 9 Ekim 1941'de imzalanan ticaret antlaşması ile Türkiye, Almanya'nın göndereceği askeri malzemeye karşılık Türk-İngiliz krom anlaşmasının sona erdiği 1943 yılında 45 bin ton, 1944'te ise 90 bin ton krom göndermeyi kabul etmiştir. Bu anlaşma sonucu Almanya 1944 Ağustos'una kadar Türk dış ticaretinde yeniden birinci sırayı almıştır. İngiltere bu anlaşmayı olumsuz karşılamakla beraber Türkiye'ye göndermesi gereken savaş malzemelerini gönderemediğinden mecburen kabullenmek zorunda kalmıştır.

Almanya 18 Haziran 1941 tarihli Türk-Alman anlaşmasından dört gün sonra, uzun süredir tasarladığı Sovyetlere savaş açma planını gerçekleştirmiştir. Alman-Rus savaşı Türk Hükümeti kadar Türk Basınına da rahatlatmıştır. Çünkü Türkiye'nin de Polonya gibi Almanya ve Rusya arasında işgal edilme söylentileri ortadan kalkmıştır. Almanların Sovyet topraklarında hızla ilerlemesi, Türkiye'de Turan hayali peşinde olan kesimleri de harekete geçirmiş ve Almanlara karşı olan sempatiyi artırmıştır. Almanya, Sovyet topraklarında yaşayan Türki toplulukların sempatisini kazanmak için Pan-Turanist eğilimleri körüklemekle birlikte, aslında Türk Birliğinin kesin olarak karşısında yer almıştır. Ancak bu niyetleri ortaya çıkana kadar, kendileriyle iş birliği yapan Türki liderleri kendi propagandaları için kullanmıştır.

Sovyet topraklarında hızla ilerleyen Almanya'nın, 1942 sonbaharındaki Stalingrad ve Kuzey Afrika yenilgileri savaşın seyrini belirgin bir şekilde değiştirmiştir. 1943 yılında ise üstünlük artık mihverden müttefiklere geçmiş ve Türkiye'nin savaşa girmesi yönündeki müttefik baskısı da iyice artmaya başlamıştır. Müttefikler arası konferanslarla geçen 1943 yılında Müttefikler ortak savaş stratejileri belirlemişler ve Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokma yolları aramışlardır. Türkiye istenilen savaş malzemelerinin gönderilmediği ve Almanya'nın hala çok güçlü olduğu gerekçeleriyle savaş dışı konumunu korumaya çalışmıştır.

1944 yılı başında, Türk hava üslerinin kullanılması ve Türkiye'nin savaşa katılması amacı taşıyan Türk-İngiliz Kurmayları arasındaki askeri müzakereler de bir sonuç vermeyince Türk-İngiliz ilişkileri gerginleşmiştir. Ancak Müttefik zaferlerinin birbirini kovalaması, batıdan alınan askeri yardımın kısıtlanması ve savaşı artık müttefiklerin kazanacağına kesinleşmesi üzerine Türkiye, yeni duruma ayak uydurabilmek ve müttefikleri yatıştırmak için ilk olarak Müttefiklerin isteği üzerine 21 Nisan 1944'te Almanya'ya krom ihracatını durdurmuştur. Almanların güçlü olduğu dönemde Turancı yayınlara ve Turancıların yarı-resmi nitelikteki faaliyetlerine göz yuman Türk Hükümeti, denge politikasına uygun olarak Sovyetleri yumuşatmak amacıyla Turancıları cezaya çarptırmış, ayrıca Boğazlardan geçen Alman gemilerine Boğazlar kapatılmış ve Alman yanlısı olarak nitelenen Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu görevinden alınmıştır. 2 Ağustos'ta da Almanya ile tüm ilişkiler kesilmiş ve son olarak da Birleşmiş Milletler Konferansı'na katılabilmek için 23 Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan edilmiştir.

Yani Türk Hükümeti savaşın seyrine göre hareket etmiş; savaşı müttefiklerin kazanacağına kesinleşmesi üzerine, 1943 yılından sonra Batı yanlısı tavrı daha çok dikkat çekmiştir. Ancak yine de Almanya ile tüm ilişkilerin kesildiği 1944 Ağustos'unda bile, Almanları ürkütmemek ve tepkiye yol açmamak için, Türk dış politikasında bir değişiklik olmadığı, bunun bir savaş kararı olmadığı beyan edilmiştir. Türk Basını da hükümetin dış politika çizgisinde yayın yapmış, Almanya'ya karşı alınan kararların Türk-İngiliz ittifakının bir gereği olduğunu dile getirmiştir. Alman yanlısı yayınlarıyla dikkat çeken, Hitleri milletin kahramanı olarak betimleyen Cumhuriyet Gazetesinin bile, Hitlerin 30 Nisan'daki intihar haberi üzerine, onun insanlığa çektiği onca acıya rağmen ölümünün hafif kaldığını dile getirmesi, hükümetin basın üzerindeki baskısının en somut örneğidir.

7 Mayıs'ta Almanya'nın 14 Ağustos'ta da Japonya'nın teslim olmasıyla İkinci Dünya Savaşı sona ermiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan ders alarak çıkan, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumaktan başka hiçbir amacı olmayan başta İsmet İnönü olmak üzere Türk devlet adamları, savaş dışı kalarak Türkiye'yi bu büyük yıkımdan manevi kayıplar vermeden başarıyla çıkarmıştır.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA: 030. 18. 01. 02 / 85. 104. 11.

BCA: 030. 18. 01. 02 / 88.85.17.

BCA: 030. 18. 01. 02 / 88. 86. 4.

BCA: 030. 18. 01. 02 / 89. 111. 16.

BCA: 030. 18. 01. 02 / 89. 117. 8.

BCA: 030. 18. 01. 02 / 92. 8. 9.

BCA: 030. 18. 01. 02 / 95. 54.

BCA: 030. 18. 01. 02 / 95. 68. 19.

BCA: 030. 10 / 163. 140. 18.

BCA: 030. 10 / 235. 582. 15-1.

BCA: 030. 10 / 235. 582. 15-2.

BCA. 030. 10 / 239. 611. 35.

BCA: 030. 10 / 239. 612. 14.

BCA: 030. 10 / 86. 568. 16.

BCA: 490. 01 / 5. 26. 7.

2. TBMM ZABIT CERİDELERİ

TBMM ZC: Devre:5, Cilt:26, 28 Haziran 1938.

TBMM ZC: Devre:6, Cilt:2, 12 Mayıs 1939.

TBMM ZC: Devre:6, Cilt:3, 23 Haziran 1939.

TBMM ZC: Devre:6, Cilt:6, 1 Teşrinî Sani 1939.

TBMM ZC: Devre:6, Cilt:12, 26 Haziran 1940.

TBMM ZC: Devre:6, Cilt:19, 2 Haziran 1941.

TBMM ZC: Devre:6, Cilt:19, 25 Haziran 1941.

TBMM ZC: Devre:6, Cilt:26, 5 Ağustos 1942.

TBMM ZC: Devre:7, Cilt:9, 20 Nisan 1944.

3. GAZETELER VE DERGİLER

Cumhuriyet

Ulus

Akşam

Yeni Sabah

Vatan

Ayın Tarihi

4. KİTAPLAR VE TEZLER

Akşin, Sina; *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi (1789-1980)*, İmaj Yayıncılık, Ankara 2004.

Armaoğlu, Fahir; *İkinci Dünya Harbinin Önemli Olayları ve Paktları*, Ankara 1958.

Armaoğlu, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914-1995)*, Alkım Yayınevi, Ankara 1984.

Artuç, İbrahim; *İkinci Dünya Savaşı*, Cilt: I, Kastaş Yayınevi, İstanbul 1999.

Avcı, Cemal - Kara, Âdem; *Türk İnkılâbının Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.

Barutçu, Faik Ahmet; *Siyasi Anılar*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977.

Burçak, Rıfıkı Salim; *Moskova Görüşmeleri (29 Eylül 1939-16 Ekim 1939) ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri*, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara 1983.

Burçak, Rıfıkı Salim; *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri (1791-1941)*, Aydınlık Matbaası, İstanbul 1946.

Cartier, Raymond; *İkinci Dünya Savaşı*, (Yay. Safa Kılıçoğlu), C. I-II, Meydan Gazetecilik Neşriyat, İstanbul 1975.

Çavdar, Tevfik; *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1939-1950)*, İmge Kitabevi, Ankara 2008.

Çelik, Ahmet; *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde (1939-1945) Muhalif Basın*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2011.

Çınar, Burak; *İkinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi ve Türkiye*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

Dupont, Paul; *İkinci Dünya Savaşı'nın Gizli Belgeleri*, (Çev. Muammer Sencer), May Yayınları, İstanbul 1968.

Deringil, Selim; *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.

Ercan, Mustafa Alpay; *XX. Yüzyılın İkinci Çeyreğinde Türkiye-Almanya İlişkileri (1923-1945)*, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2006.

Erkilet, H. Hüsnü Emir; *II. Cihan Harbi ve Türkiye*, İnkılab Kitabevi, İstanbul 1945.

Erkin, Feridun Cemal; *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar*, C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1980.

Erkin, Feridun Cemal; *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası, Ankara 1968.

Gafenco, Gregoire; *Rus-Alman Harbinin İç Yüzü*, (Çev. Tevfik Sadullah, Yekta Teksal), Tasvir Neşriyat, 1942.

Glasneck, Johannes; *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*, (Çev. Arif Gelen), Onur Yayınları, Ankara 1976.

Gerede, Hüsrev; *Harb İçinde Almanya (1939-1942)*, (Yay. Haz. Hulusi Turgut, Sırrı Yüksel Cebeci), ABC Ajansı Yayınları, İstanbul 1994.

Goloğlu, Mahmut; *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Goloğlu Yayınevi, Ankara 1974.

Gönlübol, Mehmet; *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1983)*, Alkım Kitabevi, Ankara 1983.

Gürün, Kamuran; *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.

Gürün, Kamuran; *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010.

Hale, William; *Türk Dış Politikası (1774-2000)*, (Çev. Petek Demir), Mozaik Kitabevi, İstanbul 2003.

Kabacalı, Alpay; *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın*, Literatür Yayınları, İstanbul 2000.

Karaca, Taha Niyazi; *Büyük Oyun, İngiltere Başbakanı Gladstone'un Osmanlı'ya Yıkma Planı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

Karakuş, Erdoğan; *İkinci Dünya Savaşı Öncesi İngiliz Belgelerinde Türk-İngiliz İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.

Karal, Enver Ziya; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1944)*, Maarif Matbaası, İstanbul 1944.

Kılıç, Sezen; *Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e Kadar)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005.

Kılıç, Sezen; *Türk Basınında Hitler Almanya'sı (1933-1945)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010.

Koçak, Cemil; *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

Koçak, Cemil; *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Konyar, L. – Uğurlu, N. ; *II. Dünya Savaşı'nda Türkiye Üzerine Gizli Pazarlıklar (1939-1944)*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2003.

Manka, Ayşe Gülçin; *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu Ajansı'nın Dış Haber Politikası*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

Meram, Ali Kemal; *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kıtış Yayınları, İstanbul 1969.

Mumcu, Uğur; *40'ların Cadı Kazanı*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1990.

Nadi, Nadir; *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1991.

Oğuz, Burhan; *Yüzyıllar Boyunca Alman Gerçeğı ve Türkler*, Can Matbaa, İstanbul 1983.

Olatkan, Salih; *Birinci ve İkinci Dünya Savaşları*, Eko Matbaası, İstanbul 1972.

Oral, Fuat Süreyya; *Türk Basın Tarihi (1919-1965) Cumhuriyet Dönemi*, Doğuş Matbaacılık, Ankara 1968.

Oran, Baskın; *Türk Dış Politikası (1918-1980), Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

Öcal, Zeliha Özlem; *Siyasi Açından I. ve II. Refik Saydam Hükümetleri (1939-1942)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

Özduman, Ali Rıza; *İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Basınında Türk-Alman İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.

Özgüldür, Yavuz; *Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.

Sabis, Ali İhsan; *İkinci Cihan Harbi*, Tan Basımevi, İstanbul 1943.

Sander, Oral; *Siyasi Tarih (1918-1980)*, İmge Kitabevi, Ankara 1989.

Seydi, Süleyman; *2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı*, Asil Yayınları, Ankara 2006.

Soysal, İsmail; *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, C. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

Sönmezoğlu, Faruk; *İkinci Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul 2006.

Topuz, Hıfzı; *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973.

Türk Dış Politikasında 50 Yıl, Dışişleri Bakanlığı, Ankara 1973.

Tüzün, Süleyman; *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türk İç Politikasında Dış Türklere Meselesi (1939-1945)*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1998.

Uçar, Aliye; *İkinci Dünya Savaşı'nda Cumhuriyet Gazetesinin Dış Politika Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992.

Üçok, Coşkun; *Siyasal Tarih (1789-1960)*, Sevinç Matbaası, Ankara 1975.

Veziroğlu, Ömer Aziz; *1941 İnönü Zaferi Türk-Alman Paktı*, Nümune Matbaası, Ankara 1941.

Weisband, Edward; *2. Dünya Savaşı ve Türkiye*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2002.

Yalçın, E. Semih; *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Berikan Yayınevi, Ankara 2009.

5. MAKALELER

Ackermann, Jozeph; "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk-Alman İlişkileri", *Atatürk Konferansları VI(1773-1774)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1977, s. 63-72.

Açıkalın, Cevat; "Cevat Açıkalın'ın Anıları: 2. Dünya Savaşı'nın İlk Yılları 1939-1941", (Yay. Haz. İsmail Soysal), *Bellekten*, C.LVI, S.217, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992, s. 985-1079.

Aktaş, Melih; "Savaş Sırasında Diplomatik Görüşmeler ve Zirveler", *Türk Dış Politikası 1919-2008*, (Editör: Haydar Çakmak), Platin Yayınları, Ankara 2008, s. 349-356.

Alemdar, Korkmaz; "Anadolu Ajansı'na Alman Baskısı", *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayınları, Ocak 1987, s. 52-53.

Armaoğlu, Fahir; "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XIII, Haziran 1958, s. 139-179.

Avşar, Servet; "İkinci Dünya Savaşı ve İsmet İnönü'nün Uyguladığı Dış Politika", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C. II, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 557-573.

Aydın, Mustafa; “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye (1939-1945)”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Editör: Baskın Oran), C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 399-474.

Baykara, Tuncer; “Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’ndaki Dış Siyasetinde Dış Türklerin Yeri”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C. I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 96-101.

Bowen, Wayne; “Türkiye ve İkinci Dünya Savaşı: Tarafı Fakat Savaşmayan Ülke”, (Çev. Mehmet Emin Baysal), *Türkler Ansiklopedisi*, C. XVI, (Editörler: Kemal Çiçek ve Diğerleri), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 803-812.

Çalık, Ramazan; “Türk-Alman İlişkileri (1923-1945), *Türkler Ansiklopedisi*, C. XVI, (Editörler: Kemal Çiçek ve Diğerleri), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 813-822.

Çermeli, Ahmet; “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Basını ve Hükümet-Basın İlişkileri”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C. II, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 495-508.

Deringil, Selim; “Hasta Adamın Dinç Evlatları”, *Toplumsal Tarih*, S.121, Ocak 2004, s. 76-81.

Deringil, Selim; “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”, *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayınları, Ocak 1986, s. 23-24.

Deutsch, Harold; “Garip Bir Devre: 1939-1941 Arasındaki Nazi-Sovyet Münasebetleri”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.IX, S.2, Haziran 1954, s. 345-365.

Ekinci, Necdet; “İnönü ve II. Dünya Savaşı Yılları”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. XVI, (Editörler: Kemal Çiçek ve Diğerleri), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 703-716.

Erdal, İbrahim; “Bulgaristan Kamuoyunun Bakış Açısından Balkan Antantı”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, C.III, S.2, Ankara 2010, s. 195-202.

Erdal, İbrahim; “Yunanistan Kamuoyunda Balkan Antantı”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXX, S.50, Ankara 2012, s. 105-118.

Erdal, İbrahim; “II. Dünya Savaşı Döneminde Türkiye’nin İktisadi Politikaları ve Muhalefet”, *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi*, C.IX, S.1, Temmuz 2007, s. 145-158.

Ertuğ, Hasan Refik; “Türk Basını Nasıl Doğdu ve Gelişti”, *Yeni Türkiye*, İstanbul 1959, s. 191-195.

Esmer, Ahmet Şükrü; “Savaş İçinde Türk Diplomasisi (1939-1945)”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 347-359.

Esmer, Ahmet Şükrü – Sander, Oral; “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, C.I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1977, s. 156-194.

Gürel, Şükrü S. , “Türk Dış Politikası (1919-1945)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 529-536.

Jaeschke, Gothard; “I. ve II. Dünya Savaşlarında Türkiye’nin Dış Politikası”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. XVI, (Editörler: Kemal Çiçek ve Diğerleri), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 798-801.

Hale, William; “1923 Yılından Sonraki Türk-İngiliz Ticaret İlişkileri”, *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984*, Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara 1985, s. 93-104.

Karakaş, Nuri; “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’nin Krom Satışı ve Müttefik Politikaları”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXV, S.2, Aralık 2010, s. 447-482.

Koçak, Cemil; “İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını”, *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayınları, Ocak 1986, s. 29-33.

Koçak, Cemil; “Türk Basını Üzerindeki Yabancı Etkiler”, *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayınları, Ocak 1987, s. 50-52.

. Kurat, Yuluğ Tekin; “Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası 1923-1973”, *Bellekten*, C. XXXIX, S.154, Ankara 1975, s.265-281.

Kurat, Yuluğ Tekin; “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk-Alman Ticareti”, *Bellekten*, C. XXV, S. 98, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961, s. 95-103.

Kürkçüoğlu, Ömer; “Türk-İngiliz İlişkileri (1920’lerden 1950’lere)”, *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984*, Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara 1985, s. 85-92.

Metintaş, Mustafa Yahya - Kayıran, Mehmet; Refik Saydam Hükümetleri Döneminde Türkiye’nin Dış Politikası (1939-1942), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.XXI, S.I, Elazığ 2011, s. 289-313.

Oran, Baskın; “Türkiye’nin Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu Nedir? (Türk-Sovyet İlişkileri 1939-1970)”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.XXV, S.1, Mart 1970, s. 41-93.

Özdoğan, Günay Göksu; “II. Dünya Savaşı Yıllarındaki Türk-Alman İlişkilerinde İç ve Dış Politika Aracı Olarak Pan-Türkizm”, (Editör: Faruk Sönmezoğlu), *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul 2001, s. 477-492.

Özgüldür, Yavuz; “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikasını Belirleyen İki Antlaşma ve Sonuçları: Türk-İngiliz-Fransız Antlaşması ve Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Paktı”, ”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C. II, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 83-91.

Öztoprak, İzzet; “İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askeri Yönü”, *Belleten*, C. LXIII, S.237, Ankara 2000, s. 597-620.

Öztoprak, İzzet; “İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Siyasi Yönü”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XVI, S. 46, Mart 2000, s. 152-174.

Seydi, Süleyman; “1940’larda Ankara’da İstihbarat Savaşları”, *Toplumsal Tarih*, S.121, Ocak 2004, s. 92-99.

Tekin, Emrullah; “İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’de Gizli Faaliyetler”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C.I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 548-552.

Tuncay, Mete; “İkinci Dünya Savaşı’nın Başlarında (1939-1941) Türk Ordusu”, *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayınları, Ocak 1986, s. 34-35.

Tuncay, Mete; “Tek Parti Döneminde Basın”, *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayınları, Ocak 1987, s. 48-50.

Yavuz, Nuri; “İkinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın Balkanlara Girmesi ve Türk-Alman Münasebetlerine Tesiri”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C.I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 152-164.

Yılmaz, Mustafa; “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. XVI, (Editörler: Kemal Çiçek ve Diğerleri), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 579-624.

ULUS

ADIM ADIM İLERLEYEN

BÜYÜK
SPOR
7 nci sayfamızda

Türk - İngiliz beyannamesinin âkisi

İngiltere ile varılan anlaşma Fransız ve İngiliz başınında çok büyük memnurlukla karşılandı

SULH DEVLETLERİ BLOKU TÜRKİYE İLE KUVETLENMİŞTİR

İNGİLİZ GAZETELERİNİN VERDİKLERİ HABERE GÖRE

Hatay meselesi halledilince bir Türk Fransız deklarasyonu yapılacaktır bu işin halli her halde gecikmeyecektir

Münasipin bir varlığına karşı ve aynı hareketin büyük bir public gösterimi için İstanbul'da yapılacak. Ankara'da 19 Mayıs Cumhuriyet günü bütün gün bütün bir public gösterimi yapılacak. Aynı gün İstanbul'da da büyük bir public gösterimi yapılacak. 19 Mayıs Cumhuriyet gününe yapılan gösterim.

London, 13 a.s. — Hava muhabirleri bildiriyor: Chamberlain tarafından Avam kamerasında dinlenen beyannamenin büyük memnurlukla karşılanarak ve Londra'daki İngiliz diplomatların fikirlerini tarayan olan Türk - İngiliz anlaşmasının İngiliz diplomasisinin için önemli bir başarı olarak kabul edilmiştir. Hatay meselesi halledilince bir Türk Fransız deklarasyonu yapılacaktır. Bu işin halli her halde gecikmeyecektir.

Danzig şehrinin umumî görünüşü

21 Mayıs'ta Almanya Danzig'te bir plebisit yapacaktı!

Paris, 13 a.s. — Figaro gazetesinin Varşova muhabirinden aldığı bir habere göre son 10 gün zarfında Danzig şehrine 30.000 Nazi girmişti. Bunlar, hücum kıtaına mensup bulunmaktadırlar.

Bundan başka simalar, hava yoluyla Danzig'e saldı ve müdahale ettiler. Şarkı Prusya'dan gelen saygı, serbest şehre imkân ve hamellerini boğulduktan sonra dönmektedirler.

Bu bildiri, alman - İtalyan hükümeti için büyük önem taşıyor. Çünkü Danzig'in plebisit yapılması, alman - İtalyan hükümeti için büyük önem taşıyor.

Danzig, 13 a.s. — Nazilerin organları Danzig'te Vörsen gazetesinin mülkiyetini 10-12 saatliğine elinde tutmuştu.

Demirspor dün Ankara'da 2-1 yenilmiştir. Yukarıdaki resimde Demirspor kalecinin bir kurtuluşu görüyoruz. Bu husustaki tabii 7. inci sayfamızdadır.

İtalyan - Alman askerî anlaşması

Hitler'in Roma'ya yaptığı tekliflerin metni

Paris, 13 a.s. — Hava bildiriyor: "Matin" gazetesi, alman - İtalyan ittifak mühdemesinin metnini neşretmiştir. Bu haberi, büyük ehemmiyetine ve gazetecilik bakımından zamanın önemli haberine binaen, mensurluğunu "Matin" gazetesinde baskıya çıkarmıştı.

"Matin", garretinin Roma muhabirinin garretinin bildirdiğine göre, İtalyan'ın Berlin büyükelçisi, Almanya ile İtalyan arasında askeri ve siyasi pakta müddetini teklif ettiğindeki alman tekliflerinden din geç Roma'ya haberler etmiştir. Şehir müddetini teklif etmesi istemesi bu pakta, in süre için müddet olacak ve bu müddet bitiminde yenilenecektir.

Pakta askeri komutan İsmet İ. Hitler tarafından teklif edilmiş olan metni, şu şartlarla teklif etmiştir:

1 — Bir Avrupa anlaşmazlığı takdirinde, Roma ve Berlin, derhal askeri müdahalede bulunacaktır. Bu müdahalede her iki tarafın, güçlü muvazane bir protokolle savaşa giriştiğidir.

(Sana 8 inci sayfa)

İtalyan hariciye nazırı
Kont Ciano

Fransız Hariciye Nazırı diyor ki: İstiklallerini müdafaya azmedenlere söz verdik

İnzamıza sadık kalacağız

Southampton, 13 a.s. — Bu sabah saat 9.45'te Bourje'den hareket eden Fransız Hariciye Nazırı Bonne ile refikası saat 11.10'da buraya vasil olmuşlardır. Enebi memleketlerde yaşayan Fransızlar tarafından kurulmuş olan "Alliance Française" de bir nutuk söyleyen Bonne ezimle demiştir ki:

"Bütün dünyada barışın Fransız milletinin kati arzusu ve tam azad kurtuluşu anlayışla takdir etmişizdir."

Bonne nutukunda Fransızın, imparatorluk ve müdafaaun deruhte ettiği müddetlerince, hürriyet ve emniyet içinde yaşamalarını temin etmeye azmetmiş bulunduğunu ve bu peşit haricinde yaşamalarını faydalı olduğunu kaydettiği. Hatı Fransızın bil olduğu müddetle azad kurtuluşunu temin etmiş ve İngiliz - Fransız işbirliğinin emniyetinden bahsetmiştir.

(Sana 8 inci sayfa)

Atlaz denizaltı gemimizin inşaatı bitti

İstanbul, 13 (Telefonla) — Heliçe Valide kızında inşa edilmiş olan ayaz denizaltı gemimizin inşaatı bitmiştir. Bu günün mürasimi denize indirilmiştir. Aynı gün Almanya'da inşa edilerek İstanbul'a getirilen "Sakarya" da büyük çözümlerini yapılmıştır.

Yolumuzun şaşkıyan istikameti

F. R. ATAY

Türkiye ile İngiltere arasında ki münasibetlerin nihayet bir ittifak hâline doğru inkışaf ettiğini görmek, ve bilhassa, bir memleket birbirine bu kadar yaklaşıyor manfaat birliğinin temeli, sulh ve emniyetin müdafaa için teşkil etmek, halkımız üzerinde derin bir memnuniyet uyandırmıştır. Bu netice, yalnız geçici hâdiselerin sevk ile elde edilmiştir: İngiliz imparatorluğu ile milli devletimiz arasındaki uzun senelerdenberi devam eden Collaboration'un değişmez esası da bu idi. Ne birbirimize karşı, ne ikimiz birlikte başkalarına karşı herhangi bir tavuz dâvranışında, politikamızın temelinde, gerek milli gerek beynelmül politikamızın bakımından, menfaatimiz olmamak, bilakis, âdil bir emniyet nizamının temin etmesine her vesile ile yardım etmek, müşterek gayretlerimizin değişmez rehberi olmuştur.

Türkiyenin bir tavuz mevzu veya âlet olacağını tasavvur etmiş olanlar, şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da aldandıktan ve hayal sukutuna uğramaktan kurtulamazlar. Osmanlı imparatorluğunun mâzisi değil, yeni Türkiye'nin istikbali ile uğraşmak, Kemalizm milliyetperverliğinin ruhunu teşkil eder. Osmanlı imparatorluğunun düşmanları, bizim mütteliklerimizdir. Onları bizim kardeşçe dostlarımızdan, âti için dahi şüphelenecek hiç bir telkin karıştırmaya zıddı düşümeceğiz.

Evelki gün, Başvekilimizin nutukunda Kamutay'ın alkışlarla bilhassa üstünde durmuş olduğu fârlara dikkat etmek yerindedir.

(Sana 8 inci sayfa)

İngiliz gazetelerinin müteadarı

London, 13 a.s. — İngiliz muhabirleri bildiriyor: Türk pakta hararetle hoşlanmaktadır. Gazeteler sulhu devletlerin pakta bir adım attıklarını, günün Türkiye'nin askeri bakımdan fevkalâde mühim olduğunu ve İngilizler ile bu pakta beraber yürümeye hazır olduklarını bildirmektedirler.

Türk - İngiliz pakta muhabirleri bildiriyor ki: "İngiliz - Türk pakta İngiliz - Polonya kadar kuvvetli ve batı dâvranışlarıdır. Türkiye veya İngiltere Akde." (Sana 8 inci sayfa)

Türk - İngiliz anlaşması İngiliz - Sovyet anlaşmasına köprü vazifesi görecek

London, 13 a.s. — Gazeteler, türk - İngiliz anlaşmasını selâmlamakta ve Türkiye'nin bilhassa Romanya'ya verilen garanti bakımından sevkulceys ehemmiyetini ve coğrafi vaziyetini tebarruz etirmektedirler. Gazeteler, türk - İngiliz ittifakı sayesinde bir İngiliz - sovyet pakta müncez olabilecek olan türk - sovyet münasibetlerinin samimiliginde bahsetmektedirler.

Times şöyle yazıyor: "Türkiye müşterek müdafaa ittifakına önemli bir siyasi ve sevkulceys yardım temin etmiştir. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki bağları, yakında akdedilecek olan İngiliz - türk ittifakının İngiliz - sovyet ittifakı için bir köprü vazifesi görmesine yardım etmesi lâzımdır."

Deyli Telegram, diyor ki: "Müttezave karşı kurulan cephe maddi ve sevkulceys ehemmiyeti büyük bir kuvvet temin etmiştir. Sulh cephesinin teşkilî taktire büyük terakiller göstermiştir."

Deyli Meyl, şöyle diyor: "Türkiye sulh dostlarına İttihak ediyor. Bu suretle Romanya müdafaaunun son büyük manialarından biri ortadan kalkmış oluyor."

Nevs Kronik yazıyor: "Askerî bakımdan Türkiye'nin sulh cephesine İttihak havvı bir eylemdir." (Sana 8 inci sayfa)

Başmuharrafı Ahmet Emin YALMAN... 19 HAZİRAN 1941 PERŞEMBE

VATAN

Fiyat 5 Kuruş... SIYASİ SABAH GAZETESİ... Yıl: 1 - Sayı: 297

Meşhur küllük kahvesinden ilhamlar... Yazan: M. KAPLAN... Bugün 3 üncü sayfamızda

Türk-Alman dostluk anlaşması Hariciye Vekâletinde imza edildi

Türk-Alman muahedesi nin mânası

Bu muahede, harbi toprakların... muahedesi, savaşta istisnaî statüde kalmaktadır.

Yazan: Ahmet Emin YALMAN

Dün akşam Ankara'da Almanya ile imzalandığını... muahedesi, savaşta istisnaî statüde kalmaktadır.

Türkiye kendi topraklarını... muahedesi, savaşta istisnaî statüde kalmaktadır.

İngiltere karşı bir müttefik... muahedesi, savaşta istisnaî statüde kalmaktadır.

Türkiye ve Almanya doğrudan doğruya veya dolayısıyla yekdiğeri aleyhine müteveccih her türlü harekâttan ictinap edeceklerdir

C. H. P. Meclis grupunda Türk Alman anlaşması ittifakla tasvip edildi

Ankara, 18 (A.A.) — C. H. P. Meclis grupu bugün 18/6/941 çarşamba günü... ittifakla tasvip edildi.

Hariciye Vekili diyor ki: Türkiye ve Almanya Dostluklarını sağlam temellere istinad ettirmektedirler

Mevcut taahhütlerin kaydı ihtirazsız altında Türkiye-Almanya arazilerinin masuniyetine tamamiyetle müteakiben riayet edemektir

Ankara, 18 (A.A.) — Bu akşam saat 21,15 de Hariciye Vekâleti binasında Türkiye ve Almanya arasında imza edilmiş olan muahedenin metni aşağıdadır:

Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich'i, aralarındaki münasebetleri müteakibî imand ve samimî dostluk esasına istinad ettirmek arzusu ile, ve her birinin oylevün mevcut taahhütleri kaydı ihtirazsız tahatta, bir muahede akdétmeğe karar vermişler ve bu maksatla muahazalarını tayin etmişlerdir; şöyle ki:

Türkiye Reiscümhuru; İsmir mebusu ve Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu; ve Almanya Reich şemsölyesi; Ankara büyük elçisi ekselâns Frans Von Papan'ı. Bu muahazalar usulüne muvafık bulunan saâhiyetnamelerini fevki etkiften sonra şiridâî ahkâmı kararlaşdırmışlardır.

Alman Büyük Elçisine göre Türk-Alman anlaşması Eski itimatlı ve dostane münasebetleri yeniden teyid etmektedir

MISIR - LIBYA Hududunda Müthiş Çarpışmalar oluyor İngiliz tankları Sollum yolunu kestiler

Kahire, 18 (A.A.) — Din Kralı Kahireye gelince haberiyle... Çarpışmalar oluyor.

inönü İngiliz Kralı George'a Doğum yıldönümü Münasebeti ile tebriklerini bildirdi

Ankara, 18 (A.A.) — Reialcümhur İsmet İnönü, Büyük Britanya Kralı majeste ikinci George'un doğumunun yıl dönümü münasebetiyle tebriklerini telgrafla bildirmişler, majeste kral da Reialcümhura teşekkür telgrafı ile mukabele etmişlerdir.

Almanlar Amerika ile Anlaşma Ümidini kaybetmemişler

Berlin, 18 (A.A.) — Bu hafta meclisi bildirdi: Alman meclisi, garibçe da bu hafta Alman - Amerika münasebeti hakkında... Ümidini kaybetmemişler.

ROMANYA'da Harp hazırlığı Sovyetlerden Besarabya Geri mi İstenecek

Bucureştin, Romanya gazetesi... Harp hazırlığı. Sovyetlerden Besarabya Geri mi İstenecek.

SURİYEDE Müttefikler Kuneytreyi geri aldılar Bir Fransız torpidosu battı

Londra, 18 (A.A.) — Ligon raporuna göre Fransız hava kuvvetleri Kuneytreyi geri aldılar. Bir Fransız torpidosu battı.

Kapuzlu kalınlar içinde İsmet İnönü'nün... askerlerinden bir grup

Almanya petrol ihtiyacını yeni keşfedilen sahalarla temin etmeyi düşünüyor

Berlin, 18 (A.A.) — Bu hafta meclisi bildirdi: Almanya petrol ihtiyacını yeni keşfedilen sahalarla temin etmeyi düşünüyor.

Francia hakkında vilâyetin tebliği Yalnız belediye doktorunun raporile francia verilecek

İstanbul Valisi ve Belediye Reialcümhurü Lâzîf Koca... Francia verilecek.

HARP VAZİYETİ Harbin bu hafta içindeki umumî manzarası

Harbin bu hafta içindeki umumî manzaranın... HARP VAZİYETİ.

Başmuharriir: Ahmet Emin YALMAN... 20 HAZİRAN 1941 CUMA

VATAN SİYASİ SABAH GAZETESİ

Filozofik Düşünceler Yazan: Aka Gündüz... Bugün 3'üncü sayfamızda

Sulh Ektik Sulh Biçiyoruz

Bu, milli programımızdaki çok mesul tarafın tabii bir neticesidir

Yazan: Ahmet Emin YALMAN

İnsan ne akılcı ne bice... Bu sulh ektik, adığımız mehalde de sulh ektiklerdir.

Harpin başlamadığı vaziyetini çok maaleki... Bu sulh ektik, adığımız mehalde de sulh ektiklerdir.

Bu milli programımızın çok mesul tarafı var... Bu sulh ektik, adığımız mehalde de sulh ektiklerdir.

Uzun süreli bir savaşı... Bu sulh ektik, adığımız mehalde de sulh ektiklerdir.

HARP VAZİYETİ

Suriyede: Yazan: İhsan BORAN... Fransızlar cıvop cephesinde mevkide mahab taarruzu geçirmişlerdir.

Örni idare mahkemesinde İki esrar kaçakçısı dörder esriye mahkûm edildi

Özellikle bu ayda yurtdışı vatandaşlarımız için telefon hatlarının bir anlık kesilmesi...

Avrupa ile münakale tesisine çalışılıyor

Pityonda müzakereler devam ediyor Bulgar Yunan hududunda iki köprü yeniden inşa edilecek

Ankara, 19 (Telefonla) — Pityonda, Türk-Alman müzakereleri arasında, yunan köprülerini inşaat etmekte...

Finlandiya - Sovyetler sulhu imzalandığı sırada tayyare ile Hongkonu inen bir Sovyet tahlii iki keşif ve bir Fin nöbetçisine doğru ilerliyorlar

Türk-Alman anlaşması dünya alâkadar

HaberBerlinde Bomba gibi patladı

"Atatürk - İnönü Almanyada sayılan iki devlet adamı"

"Cihan harbinde yanyana döşenen iki millet elele"

Türk-Alman müşahideli bütün dünyayı alkışladı

Alman rahipleri, müşahideler tam manasıyla gerçekleştirildi

Roma müessesine göre bu müşahiden manen büyükler

Alman dışişleri 17 inci jüründe başlanıyor

Finlandiyada ve Romanyada hazırlıklar

Finlandiyada seferberlik başladı

Almanlar Finlandiyada toplıyorlar

Aland adalarında Fin Sovyet komitesi faaliyetini tatil etti

Romanya ve Finlandiya'da fevkalade tedbirler alınmaktadır

Romanyadan bir ses: "Fuz bizimdir"

Ukrayna, 19 (A.A.) — Tazı şurası bildiriyor

Ukrayna, 19 (A.A.) — Tazı şurası bildiriyor

Türk-Alman anlaşması ve İngilizler

Türkler dürüst kalmıya devam ediyorlar

Bu anlaşma Alman cenahını himayeye ni matumuş

Bir rivayete göre Sovyetlere taarruz başlanmış

London, 19 (A.A.) — Alman-Türk müşahideli, İngiliz mevkideki işleri...

London, 19 (A.A.) — Alman-Türk müşahideli...

London, 19 (A.A.) — Alman-Türk müşahideli...

London, 19 (A.A.) — Alman-Türk müşahideli...

Millî Şefimiz dil kurumunda

Dil kurumu azalarından takdir ve teşekkürleri esirgemediler

Ankara, 19 (Telefonla) — Millî Şefimizin dil kurumu, dilin, telim ve diğer işleri...

Millî Şefimizin dil kurumu, dilin, telim ve diğer işleri...

Millî Şefimizin dil kurumu, dilin, telim ve diğer işleri...

Millî Şefimizin dil kurumu, dilin, telim ve diğer işleri...

Millî Şefimizin dil kurumu, dilin, telim ve diğer işleri...

Millî Şefimizin dil kurumu, dilin, telim ve diğer işleri...

Millî Şefimizin dil kurumu, dilin, telim ve diğer işleri...

Millî Şefimizin dil kurumu, dilin, telim ve diğer işleri...

Millî Şefimizin dil kurumu, dilin, telim ve diğer işleri...

Millî Şefimizin dil kurumu, dilin, telim ve diğer işleri...

Millî Şefimizin dil kurumu, dilin, telim ve diğer işleri...

Millî Şefimizin dil kurumu, dilin, telim ve diğer işleri...

Millî Şefimizin dil kurumu, dilin, telim ve diğer işleri...

Millî Şefimizin dil kurumu, dilin, telim ve diğer işleri...

Millî Şefimizin dil kurumu, dilin, telim ve diğer işleri...

Millî Şefimizin dil kurumu, dilin, telim ve diğer işleri...

Millî Şefimizin dil kurumu, dilin, telim ve diğer işleri...

Millî Şefimizin dil kurumu, dilin, telim ve diğer işleri...

AMERİKADA

Robin Moor Hâdisesi

Nihai karar pek yakında verilecek

Amerikalılar hazırlanıyorlar

Amerika Haricîye müfettişi Sumner Welles

Washington, 19 (A.A.) — B. Sumner Welles bugün beyanatta bulunarak Robin Moor'un...

Washington, 19 (A.A.) — B. Sumner Welles bugün beyanatta...

Washington, 19 (A.A.) — B. Sumner Welles bugün beyanatta...

Washington, 19 (A.A.) — B. Sumner Welles bugün beyanatta...

Washington, 19 (A.A.) — B. Sumner Welles bugün beyanatta...

Washington, 19 (A.A.) — B. Sumner Welles bugün beyanatta...

Washington, 19 (A.A.) — B. Sumner Welles bugün beyanatta...

B. Hitler

Büyük elçimizi kabul etti

Büyük elçimiz B. Hitler'e Millî Şefin şahsi bir mektubunu tevdi etti

Kabul esminde Alman haricîye nazırı B. Ribbentrop da hazır bulundu

Berlin, 19 (A.A.) — D. N. B. bildiriyor

Führer yeni başvekilat binasında bugün öğleden sonra Türkiye büyükelçisi B. Geredeyi kabul etmiştir

Büyük elçi Führere Türkiye Rejîsîmuru İsmet İnönü'nün şahsi bir mektubunu tevdi etmiştir

Kabûde Alman haricîye nazırı B. Von Ribbentrop da hazır bulunmuştur

Almanyadaki Amerikan konsoloslukları kapanıyor

London, 19 (A.A.) — Berlin radyosunun bildirdiğine göre, Alman hükûmeti Almanya'da ve İspanya'da bulunan bütün Amerikan konsolosluklarını en geç 15 temmuzda kapatmayı teklif etmiştir

Vekiller heyeti

Ankara, 19 (A.A.) — Eski meclis-i mebusanînin 19 üyesi...

Ankara, 19 (A.A.) — Eski meclis-i mebusanînin 19 üyesi...

Ankara, 19 (A.A.) — Eski meclis-i mebusanînin 19 üyesi...

Ankara, 19 (A.A.) — Eski meclis-i mebusanînin 19 üyesi...

Ankara, 19 (A.A.) — Eski meclis-i mebusanînin 19 üyesi...

Yeni tefrikamız

Aşk, para, seyahat, cinayet, ihanet, esrar... En meraklı romanların bu müteferri unsurlarının hepsi casusluk vak'alarında vardır

Bütün meklemetlerin casusları hakkında birçok eserler neşredilmiştir. Bu sahada yazılmayan yegâne şey:

TÜRK TARİHİNDE CASUSLAR dir

Özellikle bu ayda yurtdışı vatandaşlarımızı sevdirmiş tahir arka-dajlarımızdan İHSAN BORAN'ın tarih ve casusluk dayanak hazırladığı:

TÜRK TARİHİNDE CASUSLAR

Tefrikasını yarından itibaren VATAN sütunlarında bulacak ve büyük bir alaka ile takip edeceksiniz.

23 Haziran 1941
Pazartesi
4 üncü Yıl - No. 1126

Yeni Sabah
GÜNLÜK SİYASİ HALK GAZETESİ

İDARE YERİ
Şişli, No 54 İhtisatlı
Yeni Sabah İhtisatlı
TELEFON: 50755
Her yerde 5 Kuru

Alman - Sovyet Harbi Karşısında Bitarafız

Hükümetimiz bu kararını ilân etti

Ankara, 22 (a.s.) — Resmi Telgraf: Cumhuriyet Hükümeti, Almanya - Sovyetler Birliği harbi dolayısıyla buhar olan vaziyet karşısında Türkiye'nin bitaraflığını ilân karar vermiştir.

Alman - Rus harbi

Sovyetler Birliğinin Almanya ile harp haline girmesi son harp tarihinde ne gibi bir etki yaratacağına İngiltere ve Amerika ile Sovyetler arasındaki münasehete ve ne derece kadar değişecektir?

Yazar: Hicriye Cahid YALÇIN

Harp dünyamız çok büyük bir tehlikeye daha büyük tehlikeye imdadla arzından topluluğu kurulanları sayımsız büyük mabeyinle meşgul etmektedir. Bu mabeyinlerden Alman Führeri Sovyetler Birliği üzerine yürüme kararı vermiştir. Bu kararın iki devlet an için ve bu kararla beraber, bu iki büyük devlet arasında bir savaşın başlaması beklenmektedir.

W. CHURCHILL

İngiltere Rusya ile beraber

İngiliz Başvekil İngilterenin bütün kuvvetleri Rusyaya yardım edeceğini bildirdi

London, 22 (a.s.) — İngiliz Başvekil, E. Churchill dün gece radyoda mühim bir nutuk okuyarak Alman - Sovyet harbi karşısında İngilterenin vaziyetini tebliğ etmiştir. Başvekil İngilterenin, bu harp ile birlikte bütün kuvvetlerini Rusyaya yardımına seferber ettiğini bildirdi. Başvekil, Almanların Rusya'ya saldırması halinde İngilterenin de Almanlara karşı savaşacağını bildirdi. Başvekil, Almanların Rusya'ya saldırması halinde İngilterenin de Almanlara karşı savaşacağını bildirdi.

Almanya Rusyaya harpilânett

Alman, Rumen ve Fin orduları Sovyet topraklarına girdiler

Bazı Sovyet şehirleri tayyareler tarafından bombardıman edildi

London, 22 (a.s.) — Moskova'dan alınan bir habere göre, Molotov Tula, Moskova radyolarında beyanatta bulunarak Almanların tahrik edilmesine Sovyetlere ilân harp ettilerini bildirdi.

İtalya da ilân harp etti

London, 22 (a.s.) — Moskova'dan alınan bir habere göre, İtalya'nın da Almanlarla birlikte Sovyetlere ilân harp ettiğini öğrenildi.

Alman - Rus harp sahaları gösteren harita

Hitlerin tarihi beyan namesi

"Biz harp ederken Moskova bizi arkadan vurmamak istiyordu"

Alman devlet reisi cereyan eden bütün siyasi hadiseleri anlattı

Ruslar Boğazda ius istemişler

Berlin, 22 (a.s.) — Führer Alman millîyetini şüpheli bir yarıyanı saymamıştır. Alman millîyeti, Nasyonal Sosyalistler.

Denizciler dikkat!

Karadeniz Almanlar tarafından harp mntakası ilân edildi

Kara sularımız bu mntakanın haricinde sayılıyor

Berlin, 22 (a.s.) — Tıcarî sefirlerin hakkında suçladıkları rumeli ilânı meydana getiren bir hareketi, Alman - Sovyet harbi karşısında İngilterenin vaziyetini tebliğ etmiştir.

Molotov'un nutku

"Napolyon nasıl mağlûp oldu ise Hitler de öyle mağlûp olacaktır"

Almanlar harekete geçtikten sonra ilân harp etmişler

London, 22 (a.s.) — Molotov radyoda beyanatta bulunarak Alman hükümetini bu sabah saat dörtte bir ile harp ilan ettiğini bildirdi.

B. MOLTOFF

Hür Fransızlar Şama girdiler

Müdafiler bütün ihtiyatlarını harp hattına sürmüşler

London, 22 (a.s.) — Müttefik Fransız kuvvetleri bu hafta Parisi kurtarmışlardır.

Türk - Alman paktı etrafında

Bütün Alman mekteplerinde Türkiye hakkında konferanslar veriliyor

Talebelerimize karşı gösterilen sempati

Berlin, 22 (a.s.) — Paktın imzalanması üçüncü gün Alman gazeteleri en geniş çapında yerlerini almışlardır.

Türk siyaseti millî toprakların maneniyetini ve Türkiye'nin harp halinde beklenmesini gerektirir.

Almanlar umumiyetle Türkiye'nin millîyetini takdir ederler.

Türk - Alman münaseletleri hakkında konferanslar veriliyor.

Alman mekteplerinde Türkiye hakkında konferanslar veriliyor.

Talebelerimize karşı gösterilen sempati.

Fikra

Bir şoför dedi ki
Yazar: Aka Gündüz

Bir şoför dedi ki... (Humorous text about driving)

Köle
Ulanın köpek bir ilimle beslenmesi...

3 üncü sahifemizde

Almanya ile Sovyetler arasında harp ilânı bilâmasız. Almanya ile Sovyetler arasında harp ilânı bilâmasız. Almanya ile Sovyetler arasında harp ilânı bilâmasız.

Almanya ile Sovyetler arasında harp ilânı bilâmasız. Almanya ile Sovyetler arasında harp ilânı bilâmasız.

Almanya ile Sovyetler arasında harp ilânı bilâmasız. Almanya ile Sovyetler arasında harp ilânı bilâmasız.

Fikra
Bir şoför dedi ki
Yazar: Aka Gündüz

Köle
Ulanın köpek bir ilimle beslenmesi...

YENİ İLK COĞRAFYA SEMİN LÜTFİ KİTAVEVİ

Müşterek Türk - Alman Tebliği Asılsız ve kasdî rivayetler

Almanyanın taleplerde bulunduğu, Bulgaristanda tahşidat yaptığı ve Türkiye'ye taarruz edeceği yalandır

Türk ve Alman hükümetleri, bunlara hiçbir ehemmiyet vermemekle beraber iki memleket dostluk münasebatını hiçbir vehile haledir etmeyeceklerini bildirirler

Türk - Alman münasebati

Hükümetin mutlak bir surette ilân, dost iki memleket ehlî bir ammiyeleri kadar beynelmülâlem için pek faydalı bir tedbir almıştır

Mustafa Kemal Atatürk ile Adolf Hitler'in bir arada oturduğu bir fotoğraf.

Millî Şefimiz Berlin Elçimizi kabul ettiler

Almanya'da Millî Şefimiz Berlin Elçimizi kabul ettiler. Berlin Elçimiz, Berlin'de bulunan Almanya'da Millî Şefimizin temsilcisi olarak görev yapmaktadır.

Bize de mi nota verildi?

Londra, Alman kolonisi hakkındaki Türkiye'ye nota verildiği haberini çyanış olarak tavfiş ediyor

Londra 8 (İ.A.) - Birleşik Milletler Kurulunda, Alman kolonisi hakkındaki Türkiye'ye nota verildiği haberini çyanış olarak tavfiş ediyor.

Dolambaçlı bir tavzih

Lozovski diyor ki: Eger Hitler'in Boğazlara dair söyledikleri doğru ise neye o zaman bizimle fikir mütâbakatı olduğuna dair tahîrî nerottü?

Lozovski diyor ki: Eger Hitler'in Boğazlara dair söyledikleri doğru ise neye o zaman bizimle fikir mütâbakatı olduğuna dair tahîrî nerottü?

Lozovski diyor ki: Eger Hitler'in Boğazlara dair söyledikleri doğru ise neye o zaman bizimle fikir mütâbakatı olduğuna dair tahîrî nerottü?

Lozovski diyor ki: Eger Hitler'in Boğazlara dair söyledikleri doğru ise neye o zaman bizimle fikir mütâbakatı olduğuna dair tahîrî nerottü?

Lozovski diyor ki: Eger Hitler'in Boğazlara dair söyledikleri doğru ise neye o zaman bizimle fikir mütâbakatı olduğuna dair tahîrî nerottü?

Lozovski diyor ki: Eger Hitler'in Boğazlara dair söyledikleri doğru ise neye o zaman bizimle fikir mütâbakatı olduğuna dair tahîrî nerottü?

Berlin matbuatında derin akisler

Alman gazeteleri, Türkiye'nin kendi çıkarları için Almanya'ya taarruz yapacağına dair haberler yayınlıyor

Berlin matbuatında derin akisler. Alman gazeteleri, Türkiye'nin kendi çıkarları için Almanya'ya taarruz yapacağına dair haberler yayınlıyor.

Berlin matbuatında derin akisler. Alman gazeteleri, Türkiye'nin kendi çıkarları için Almanya'ya taarruz yapacağına dair haberler yayınlıyor.

Berlin matbuatında derin akisler. Alman gazeteleri, Türkiye'nin kendi çıkarları için Almanya'ya taarruz yapacağına dair haberler yayınlıyor.

Berlin matbuatında derin akisler. Alman gazeteleri, Türkiye'nin kendi çıkarları için Almanya'ya taarruz yapacağına dair haberler yayınlıyor.

Berlin matbuatında derin akisler. Alman gazeteleri, Türkiye'nin kendi çıkarları için Almanya'ya taarruz yapacağına dair haberler yayınlıyor.

Berlin matbuatında derin akisler. Alman gazeteleri, Türkiye'nin kendi çıkarları için Almanya'ya taarruz yapacağına dair haberler yayınlıyor.

Berlin matbuatında derin akisler. Alman gazeteleri, Türkiye'nin kendi çıkarları için Almanya'ya taarruz yapacağına dair haberler yayınlıyor.

Berlin matbuatında derin akisler. Alman gazeteleri, Türkiye'nin kendi çıkarları için Almanya'ya taarruz yapacağına dair haberler yayınlıyor.

Berlin matbuatında derin akisler. Alman gazeteleri, Türkiye'nin kendi çıkarları için Almanya'ya taarruz yapacağına dair haberler yayınlıyor.

Berlin matbuatında derin akisler. Alman gazeteleri, Türkiye'nin kendi çıkarları için Almanya'ya taarruz yapacağına dair haberler yayınlıyor.

Bu binaların inşaatı, Almanya'da yapılan büyük bir inşaat programının bir parçasıdır.

Sovyet harb tebliği

Wiyasma ve Briansktta

Çok şiddetli muharebeler oluyor

Düşmanın 32 tazyaralı dördürüldü, 7 bin tonluk bir gemi batırıldı

Londra 8 (İ.A.) - Sovyetler Birliği hükümeti, Sovyetler Birliği ile Almanya arasında devam eden savaşta, Wiyasma ve Briansktta çok şiddetli muharebeler olduğunu bildirdi.

Londra 8 (İ.A.) - Sovyetler Birliği hükümeti, Sovyetler Birliği ile Almanya arasında devam eden savaşta, Wiyasma ve Briansktta çok şiddetli muharebeler olduğunu bildirdi.

Londra 8 (İ.A.) - Sovyetler Birliği hükümeti, Sovyetler Birliği ile Almanya arasında devam eden savaşta, Wiyasma ve Briansktta çok şiddetli muharebeler olduğunu bildirdi.

Londra 8 (İ.A.) - Sovyetler Birliği hükümeti, Sovyetler Birliği ile Almanya arasında devam eden savaşta, Wiyasma ve Briansktta çok şiddetli muharebeler olduğunu bildirdi.

Londra 8 (İ.A.) - Sovyetler Birliği hükümeti, Sovyetler Birliği ile Almanya arasında devam eden savaşta, Wiyasma ve Briansktta çok şiddetli muharebeler olduğunu bildirdi.

Londra 8 (İ.A.) - Sovyetler Birliği hükümeti, Sovyetler Birliği ile Almanya arasında devam eden savaşta, Wiyasma ve Briansktta çok şiddetli muharebeler olduğunu bildirdi.

Londra 8 (İ.A.) - Sovyetler Birliği hükümeti, Sovyetler Birliği ile Almanya arasında devam eden savaşta, Wiyasma ve Briansktta çok şiddetli muharebeler olduğunu bildirdi.

Londra 8 (İ.A.) - Sovyetler Birliği hükümeti, Sovyetler Birliği ile Almanya arasında devam eden savaşta, Wiyasma ve Briansktta çok şiddetli muharebeler olduğunu bildirdi.

Londra 8 (İ.A.) - Sovyetler Birliği hükümeti, Sovyetler Birliği ile Almanya arasında devam eden savaşta, Wiyasma ve Briansktta çok şiddetli muharebeler olduğunu bildirdi.

Londra 8 (İ.A.) - Sovyetler Birliği hükümeti, Sovyetler Birliği ile Almanya arasında devam eden savaşta, Wiyasma ve Briansktta çok şiddetli muharebeler olduğunu bildirdi.

Londra 8 (İ.A.) - Sovyetler Birliği hükümeti, Sovyetler Birliği ile Almanya arasında devam eden savaşta, Wiyasma ve Briansktta çok şiddetli muharebeler olduğunu bildirdi.

Londra 8 (İ.A.) - Sovyetler Birliği hükümeti, Sovyetler Birliği ile Almanya arasında devam eden savaşta, Wiyasma ve Briansktta çok şiddetli muharebeler olduğunu bildirdi.

Londra 8 (İ.A.) - Sovyetler Birliği hükümeti, Sovyetler Birliği ile Almanya arasında devam eden savaşta, Wiyasma ve Briansktta çok şiddetli muharebeler olduğunu bildirdi.

Alman harb tebliği Merkez Rus cephesi yarıldı

Barrada müteaddid kontroldür çevrildi ve yeni bir imha muharebesi başladı

Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar

Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar. Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar.

Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar. Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar.

Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar. Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar.

Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar. Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar.

Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar. Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar.

Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar. Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar.

Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar. Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar.

Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar. Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar.

Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar. Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar.

Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar. Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar.

Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar. Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar.

Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar. Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar.

Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar. Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar.

Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar. Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar.

Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar. Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar.

Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar. Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar.

Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar. Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar.

Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar. Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar.

Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar. Alman seri tepekkülleri Mariopol'a vardılar.

Askerî vaziyet

Vyasma çevirme hareketi

Bu ihtadın başka Mareşal Timuçenö ve Mareşal Von Bock orduları arasında başka büyük bir savaşın daha cereyan ettiği muhakkak gibidir

Tazan: Emekli General H. Emir Erkiilet

Alman taarruzları, Rus birlikleri, Moskova, Leningrad, ve diğer bölgelerdeki askerî hareketler.

Alman taarruzları, Rus birlikleri, Moskova, Leningrad, ve diğer bölgelerdeki askerî hareketler.

Alman taarruzları, Rus birlikleri, Moskova, Leningrad, ve diğer bölgelerdeki askerî hareketler.

Alman taarruzları, Rus birlikleri, Moskova, Leningrad, ve diğer bölgelerdeki askerî hareketler.

Alman taarruzları, Rus birlikleri, Moskova, Leningrad, ve diğer bölgelerdeki askerî hareketler.

Alman taarruzları, Rus birlikleri, Moskova, Leningrad, ve diğer bölgelerdeki askerî hareketler.

Alman taarruzları, Rus birlikleri, Moskova, Leningrad, ve diğer bölgelerdeki askerî hareketler.

Alman taarruzları, Rus birlikleri, Moskova, Leningrad, ve diğer bölgelerdeki askerî hareketler.

Alman taarruzları, Rus birlikleri, Moskova, Leningrad, ve diğer bölgelerdeki askerî hareketler.

Alman taarruzları, Rus birlikleri, Moskova, Leningrad, ve diğer bölgelerdeki askerî hareketler.

Alman taarruzları, Rus birlikleri, Moskova, Leningrad, ve diğer bölgelerdeki askerî hareketler.

Kömür seferberliği

Zonguldakta devlet işletmesinin ele aldığı ihtisâl faaliyeti en yüksek verim derecesine yükseltiyor

Zonguldak'taki kömür işletmesinin geniş ölçekli faaliyeti.

Zonguldak'taki kömür işletmesinin geniş ölçekli faaliyeti.

Zonguldak'taki kömür işletmesinin geniş ölçekli faaliyeti.

Zonguldak'taki kömür işletmesinin geniş ölçekli faaliyeti.

Zonguldak'taki kömür işletmesinin geniş ölçekli faaliyeti.

Zonguldak'taki kömür işletmesinin geniş ölçekli faaliyeti.

Zonguldak'taki kömür işletmesinin geniş ölçekli faaliyeti.

Müttefiklerimize krom vermeğe devam edeceğiz Mihver memleketlerine olan sevkiyat dün durduruldu

Krom için aldığımız karardan sonra

Krom için aldığımız karardan sonra... Kromün dünya pazarındaki durumu... Kromün Türkiye ekonomisine etkisi...

İngiliz gazetelerinin nesriyatı ve Alman hariciyesinin Kararımız hakkında bir tavzih ve bir mütalea

İngiliz gazetelerinin nesriyatı ve Alman hariciyesinin Kararımız hakkında bir tavzih ve bir mütalea... İngiliz gazetelerinin haberleri... Alman hariciyesinin kararları...

Doğu cephesinde İki taraf yeni ve büyük hazırlıklar görmeğe başladı

Doğu cephesinde İki taraf yeni ve büyük hazırlıklar görmeğe başladı... Harbiyetin 1320 mezunları... Harbiye Bakanlığı'nın açıkladığı haberler...

Harbiyenin 1320 mezunları... Harbiye Bakanlığı'nın açıkladığı haberler... Mezunların sayıları ve dağılımları...

Harbiyenin 1320 mezunları... Harbiye Bakanlığı'nın açıkladığı haberler...

Sokaktan Gelen Kadın

Sokaktan Gelen Kadın... Yazar: Eсад Mahmud Karakurd... Muhazirinin en güzel eserini yakında (Cumhuriyet) sitemlerinde okumaya başlayacaksınız

Sokaktan Gelen Kadın... Yazar: Eсад Mahmud Karakurd...

Toprak Mahsulleri Vergisi kanunu

Toprak Mahsulleri Vergisi kanunu... Dün, layihama müzakere Mecliste barışteli münakaşalara yol açtı

Toprak Mahsulleri Vergisi kanunu... Dün, layihama müzakere Mecliste barışteli münakaşalara yol açtı

Anadolu Kavağında bomba atan uçak

Anadolu Kavağında bomba atan uçak... Vak'a geçeyim oldu hüviyeti meşhür teğmen Mustafa İsmail Yusufoğlu araması yandan ve infak bombaları atılarak sonra derhal umuldu

Döviz kaçakçıları bugün Adliyeye veriliyorlar

Döviz kaçakçıları bugün Adliyeye veriliyorlar... Bir milyon lirahık kaçakçılığın yeni ve meraklı tafsilatı

İstanbul Deftedarının beyanları

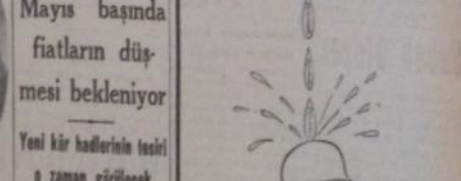
İstanbul Deftedarının beyanları... Deftedarın beyanlarına göre...

Emekli sahne sanatçıları yurdunu kuracak teşebbüsler

Emekli sahne sanatçıları yurdunu kuracak teşebbüsler... Muhsin Ertugrul yurduna menfaatine hazırlanan müsamere sahneye çıkacak Belediyenin de tahsisat vereceği anlaşılıyor

İngiltere Veliahdi 18 yaşında!

İngiltere Veliahdi 18 yaşında!... Sınırlı rüde ve elden Fransız devlet ilerlerinde rol oynamaya başlıyor

Mayıs başında fiatların düşmesi bekleniyor

Mayıs başında fiatların düşmesi bekleniyor... Yeni kâr hadlerinin tesiri zaman girececek

Mayıs başında fiatların düşmesi bekleniyor... Yeni kâr hadlerinin tesiri zaman girececek

İkinci cephe... Hava taarruzlarının artması istikrarın yakınlığına delil sayılıyor

İkinci cephe... Hava taarruzlarının artması istikrarın yakınlığına delil sayılıyor

İKİNCİ CEPHE

İKİNCİ CEPHE... Hava taarruzlarının artması istikrarın yakınlığına delil sayılıyor

Almanya, Son Çarelere Başvuruyor!

Hitlerin neşrettiği beyanname: "16 yaşından 60 yaşına kadar bütün erkekler anavatan topraklarını müdafaa edecekler,,

Halk hücum kıt'aları teşkil olunmasına karar verildi!

Hitler, beyanamesinde: "Düşman bütün müttefiklerimizin çokmelerinden bilistifade hududlarımıza dayandı,, diyor

Amerikada seçin mücadelesi

Amerikalıların seçin mücadelesi... Roosevelt'in seçin mücadelesi...

Alman gençleri arasında Hitlerle mücadele cereyanı!

Beyanameden bir cümle: "Partimiz kendi teşkillerini her şeyden evvel ileri sürüyor"

Yeni bir müdafaa hattı

Almanlar Aachen'in doğusunda bir harbinde hazırlanıyorlar

Kızılordu Karpaz dağlarını da aştı

Çekoslovakya arazisine giren Sovyet orduları üç şehir aldılar. Belgradda hâlâ kanlı savaşlar oluyor

Yunan hükümeti Atinaya geldi!

Şehirde dün vatansever grupları arasında çarpışmalar oldu, bir çok kişi öldü ve yaralandı

Yunanistan'da umumi seferberlik

Yunanistan'da umumi seferberlik... Yunan hükümeti Atinaya geldi!

Yunanlıların anarşi çabuk düzellecektir

Eski Yunan Haricîye Nazırının beyanata... Türkiye ile münasabetsizliğin müstakbir, itihakî ve müstakbir...

Macaristanın vaziyeti hâlâ karışık!

Birinci Macar ordusunun Peşteyi sardığı haber veriliyor... Peştede ısrak çıkışı söyleniyor, ardu yeni hükümeti tanımayor, naziler arduya tehdid ediyorlar.

Churchill - Stalin mülakatları devam ediyor

Moskova gazetesinde çıkan ilk tefsiir... Churchill - Stalin mülakatları devam ediyor

Yunan çocuklarına yapılacak yardım

Valinin başkanlığında kurulan yardım komisyonu dün ilk toplantısını yaptı

İngilteredeki havacılarımız

Stajlarını bitiren subaylarımıza mersanimle karnad takildi

Cumhuriyet
21. yıl - 21. Sayı - 7588
Cumhuriyetin Kurucusu Mustafa Kemal Atatürk
Cuma, 20 Eylül 1944

Mihvere Karşı Harbe Girdik

Millet Meclisi dünkü tarihî toplantısında Almanya ile Japonyaya ilânharb kararını oy birliğiyle verdi

Dünkü tarihî toplantıda hatibler neler söylediler?

“Yarının nasıl olacağını bugün vereceğimiz karar tayin edecektir.”

Tarihî karar

20 Eylül 1944 - Millet Meclisi bugün tarihî bir karar almıştır. Millet Meclisi bugün Almanya ile Japonya'ya ilânharb kararını oy birliğiyle almıştır. Millet Meclisi bugün tarihî bir karar almıştır. Millet Meclisi bugün Almanya ile Japonya'ya ilânharb kararını oy birliğiyle almıştır.

Batı cephesinde

Dokuzuncu Amerikan ordusu büyük bir taarruza başladı

20 Eylül 1944 - Batı cephesinde dokuzuncu Amerikan ordusu büyük bir taarruza başladı. Batı cephesinde dokuzuncu Amerikan ordusu büyük bir taarruza başladı.

Poznan düştü

Kızlordu şehirden 23000 esir aldı. 584 top, 35 zırhlı tren, 32 tank; 3260 kamyon ele geçirdi

Mareşal Stalin'in iki günlük emri

Konferansın neticeleri

Amerika Hariciye Bakanı beş noticeden bahsediyor

Fransa istediği izahatı aldı, Hariciye Bakanı Londra'ya gidiyor

Kızıldunun yıldönümü

Dün Ankarada Sovyet Büyük Elçiliğinde yapılan kabul resminde hükümet ve ordu erkanı hazır bulundu

Birleşmiş Milletler beyannamesine katıldık, San Francisco dünya nizamı konferansına gideceğiz

Başbakan ve Hariciye Bakanının söylevleri

Şükrü Saracoğlu: “Hükümetiniz bu kararın Türk milletine büyük faydalar temin edeceğine candan kanidir.” dedi

Kararımız etrafında

İngiliz müderris: Birleşmiş Milletler konferansına iştirakimiz için müttefikler tarafından sunulmuş bir davet demektir

SALI 8 MAYIS 1945 5 kuruş

ULUS ADIMIZ ANDIMIZDIR

AVRUPA ZAFERİ RESMEN İLÂN EDİLİYOR
Almanya mukavemetten vazgeçti ve dün sabaha karşı kayıtsız şartsız teslim oldu

BÜTÜN DÜNYA BUGÜN BÜYÜK ZAFERİ HEYECANLA KUTLUYOR

Londra baştan başa donatıldı

Almanya'nın teslimine dair vesika İngiliz, amerikan, sovyet ve alman temsilcileri arasında imzalandı

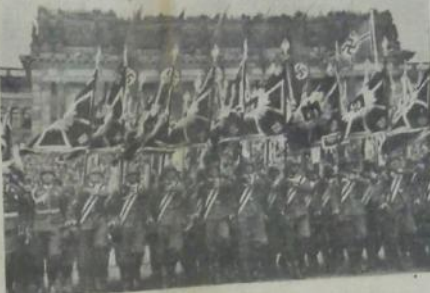
Londra, 7 Ekim. - Müttelikler, Almanya'nın bugün teslim olduğunu bildiren vesika imzalarını Berlin'den kabul ettiler. Fransa vesika saat 2.30'ta Müttelikler Danışmanı General Eisenhower'a, Sovyetler Birliği Danışmanı General Marshall'a, Amerika Birleşik Devletleri Danışmanı General Marshall'a, İngiltere Danışmanı General Deakin'e ve diğer temsilcilerle imzalandı.

Harple beraber bitenler

Bu hafta hafta önce birer birer teslim olan Almanya'nın teslimi, harplerin beraber bitmesi anlamına gelir. Çünkü harplerin beraber bitmesi, Almanya'nın teslimi anlamına gelir.

Polonya hakkında yorumlar

Zafer günü Polonya işi günün meselesi olarak kalıyor. Çünkü Polonya'nın teslimi, Almanya'nın teslimi anlamına gelir.

1939: BÖYLE BAŞLAMISLARDI

Türkiye'de sevinç Bütün binalar iki gün bayraklarla donatılacak

Almanya'nın teslimi ve bütün Müttelikler'in teslimi beraber Avrupa'da her yerde olduğu gibi bütün Türkiye'de de heyecanla karşılanıyor. Bütün binalar iki gün bayraklarla donatılacak.

Yalnız Prag'da durum karışık

Şehirdeki Almanlar mukavemete devam ediyorlar - müttelik donanması Oslo'ya girmek üzere

Londra, 7 (R.B.C.) saat 23. - Büyük Britanya hükümeti, Prag'da durumun karışık olduğunu bildirdi. Şehirdeki Almanlar mukavemete devam ediyorlar.

Toprak Kanunu lasarı Meclis gündemine alındı

Meclis, bugün toprak kanununu görüşmek üzere toplandı. Kanun, toprak kanununu düzenler ve toprak kanununu düzenler.

Alman Dış Bakanının bir demeci

Almanya dış bakanının bir demeci. Almanya dış bakanının bir demeci.

İstanbul radyo ve proje müsabakası dün neticelendi

İstanbul radyo ve proje müsabakası dün neticelendi. Müsabaka, radyo ve proje müsabakası.

B Hasan Saka M. Edele göreğü

B Hasan Saka M. Edele göreğü. Hasan Saka, M. Edele göreğü.

SON DAKIKA Schaschning, Leon Blum, Schacht, Kallay kurtarıldı

Schaschning, Leon Blum, Schacht, Kallay kurtarıldı. Schaschning, Leon Blum, Schacht, Kallay kurtarıldı.

Prag'a 25 kilometre kaldı

Prag'a 25 kilometre kaldı. Prag'a 25 kilometre kaldı.

Elbe doğusundaki bölgede

Elbe doğusundaki bölgede. Elbe doğusundaki bölgede.

1945: BÖYLE BITİRDİLER

Et ucuzluyor

Et ucuzluyor. Et ucuzluyor.

5 saat 3 saat 5 saat

5 saat 3 saat 5 saat. 5 saat 3 saat 5 saat.

Ek 14

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

CUMHURİYET HALK PARTİSİ

İstanbul

İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞI

1783

II/9/939.

C. H. P. Genel Sekreterliği	
27762	19 Eylül 1939
Eki:	

PAŞE KALEM

C.H.P.Genel sekreterliğine

A N K A R A

Almanyadaki eczayi tıbbiye fabrikalarından İstanbul'daki doktorlara ve ecza depolarına eşantiyon olarak posta ile gönderilmekte olan ilâç paketleri içerisinde bu defa almanca lisanıyla Hitlerin nutku, Alman - Rus paktı ve sair ma'bu propaganda yazıları konularak gönderildiği ve bunların posta idaresi tarafından bilinmeyerek adreslerine dağıdılmış olcugu öğrenilmiştir. Bunlardan Fatih mntakasında ele geçen bir takımı İstanbul Vâliliğine verilmiştir.

Saygılarımla...

H.B.
G. S.

C.H.P.İstanbul Vilâyet
İdare Hey'eti Reisi m.

Arif AK

13.9.39

Karşılaştırıldı
15 Eylül 1939
<i>H.O.</i>

4

Ek 15

T. C.
BAŞVEKÂLET
DİPLOMATİK DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı:
2

22/10/1939 tarih ve
0337 sayılı Oranla KALDIRILDI

Kararname

12376

19/10/1939 tarihinde Ankarada imza ve 3738 sayılı kanunla kabul ve tasdik edilmiş olan Türk - Fransız - İngiliz karşılıklı yardım mshedesile merbutlarının âkit taraflardan birinin arzusu üzerine on beş sene sonra feshedilebileceği mshedenin dokuzuncu maddesile kabul edilmiş olmakla beraber mshedeye merbut hususi anlaşmanın I,4 ve 5 inci maddelerile kabul edilen hususların temamen ifasının ancak yirmi senede temin olunabileceği cihetle mshede , mezkûr on beş senelik müddetin hitamında âkitlerden birisi tarafından fesh olunsa dehi , taraflarımızdan ifası icap eden vecibeler kaldığı takdirde bunların , mshede ve merbutları meriyette imiş gibi ifasına devam olunması hususunda Fransa ve İngiltere büyük elçilikleriyle testi olunan ilişkî notatelerle taraflarımızdan yapılan teshhüdün tesdiki ; Hariciye Vekillîğinin 17/11/1939 tarih ve 52223/445 sayılı teklifi üzerine icra Vekilleri Heyetinin 20/11/1939 tarihli toplantısında kabul olmuştur .

REİS İCUMHUR

İsmail İnönü

Ba. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
K. R. Kaymakçıoğlu *F. C. Çarşamba* *M. M. V. Çarşamba* *3. Çarşamba*

Ma. V. Mi. V. Na. V. İ. V. S. I. M. V.
S. Çarşamba *Y. Çarşamba* *A. F. Çarşamba* *A. Çarşamba* *S. I. M. V. Çarşamba*

G. I. V. Zr. V. Ma. Mü. V. Tl. V.
B. Çarşamba *M. Çarşamba* *A. Çarşamba* *A. Çarşamba*

0.50 18 01 02 11 10

Ek 16

T. C.
BAŞVEKALET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

Karar sayısı

16056

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti; Almanya - Sovyetler Birliği harbi dolayısıyla hasıl olan vaziyet muvacehesinde bitaraflik ilânına İcra Vekilleri Heyetinin 22/6/94I tarihli içtimainda karar vermiştir.

22/6/94I

REİSİCUMHUR

İsmail İnönü

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
S. F. Özyeğen *Ad. Memiş* *S. Amel* *S. F. Özyeğen* *S. F. Özyeğen*

Ma. V. Mf. V. Na. V. İ. V. S. İ. M. V.
S. F. Özyeğen *S. F. Özyeğen* *A. F. Celisay* *S. F. Özyeğen* *S. F. Özyeğen*

G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Tı. V.
S. F. Özyeğen *S. F. Özyeğen* *C. K. Özyeğen* *S. F. Özyeğen*

080 10 01 95 54 1

Ek 17

GİZLİGİ 20 / 06 1994 tarih ve
03341 sayılı Oranla KALDIRILDI.

T. C.
BAŞVEKÂLET
BANKALAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
12752

Kararname

19.Tegrievvel.1939 tarihinde Ankara'da imza ve 3738 numara-
lı kanunla tasdik edilip meriyete girmiş bulunan Türkiye - Fransa -
İngiltere yardımlaşma muahedelerinin zeyillerinden olan hususî anlaş-
mada istihdaf edilen ve Hariciye vekilliginin 25/I/940 tarih ve 56664/
27 sayılı tezkeresile tevdi olunan istikraz mukaveleleri ve bunlara
bağlı protokol ve mektuplar İcra Vekilleri Heyetinin 26/I/940 tarihli
içtimainda tetkik edildi:

Müttefiklerden istikraz edilen 15 milyon sterlinlik altının
bugün hududumuzdan geçmiş bulunacağı,3,5 milyon sterlinlik kredinin
hükümet emrine verilmiş olduğu ve 25 milyon sterlinlik teslihat kredi-
sinin de gayanı memnuniyet bir şekilde işlemekte bulunduğu cihetle -
bütün bu vesikaların kabul ve tasdikine ve içlerinden mahremiyeti üye-
lerinde mutabık kalınan kısımlar müstesna olmak üzere diğerlerinin Hari-
ciye vekilligine nehir ve ilânına ve 19.Tegrievvel.1939 tarihli
hususî anlaşmanın da, artık hükümden sekizinci maddesi tay
edilmek suretile , aynı zamanda nehrine karar verildi.

26/I/940

REİSİCUMHUR

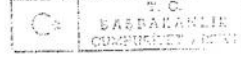
İsmail İnönü

M. B. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
M. B. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
Ma. V. Me. V. Na. V. İc. V. S. İ. M. V.
G. İ. V. Zr. V. Me. Mü. V. Tl. V.
0.10 16 01 02 189 131 4

Ek 18

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayıları
2

Kararname

73835

Evvelce Almanya ile aramızda mevcut olan kiliring anlaşma-
sının meriyetten çıktığı 31/8/939 tarihinden önce vekâlet ve devlet mü-
esseselerince mukavelelerle Almanya'ya verilmiş siparişlere ait bir kıs-
ım malzeme ithalinin temini ve mübrem ihtiyaçlarımıza tekabül edecek
yeni siparişler vermeği mümkün kılacak plafonlar tesisi ve satılması
matlup ve mümkün bulunan muayyen bazı ihracat emtiamızın satılması hu-
suslarını ihtiva eden bir ticaret anlaşması akdi için selâhiyet veril-
mesi hakkındaki Hariciye vekillığının 18/6/1940 tarih ve 76390/303 sa-
yıllı tezkeresi ile iliği notalar İcra Vekilleri Heyetince 30. HAZİRAN 1940
tarihinde okunarak bu esaslar dairesinde anlaşma yapılması için Harici-
ye vekillğine selâhiyet verilmesi kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

İsmet İnönü

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
N. F. Akdoğan Fehi Özyaz S. Akın Ş. Akın 3. Sarıgül
Ma. V. M. V. Na. V. İ. V. S. İ. M. V.
E. Akın Y. Akın A. F. Akın H. Akın H. Akın
G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Tı. V.
P. Akın M. Akın A. Akın A. Akın

03 0 10 01 02 11 63 15

Ek 19

T. C.
BAŞVEKALET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayı:

2

17348

Kararname

9/10/1941 tarihli Türk-Alman anlaşmasından Askerî Fabrika-
lar Umum Müdürlüğüne tefrik edilen bir milyon lira ile Almanya'dan
satın alınacak olan ilişik listede yazılı malzemenin başka suretle te-
mini imkânı olmadığı takdirde bedeli Türk-Alman ticaret anlaşması çer-
çevesi dahilinde ödenmek ve araya mutavassıt veya komisyoncu girmeksi-
zin doğrudan doğruya firmaların sahibi veya kanunî mümessilleriyle mu-
kavele yapılmak şartıyla, 2490 sayılı kanunun 46 ncı maddesinin (C)
fıkrasına göre pazarlıkla satın alınması ve 4097 sayılı kanunun mu-
vakkat maddesi mucibince müteahhitlerden teminat aranılmaması; Millî
Müdafa Vekilliğinin 27/12/1941 tarih ve 17862/18154 sayılı tezkere-
siyle yapılan teklifi ve Maliye Vekilliğinin 7/2/1942 tarih ve 112189/-
16/522 sayılı mütaleanesi üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 19/2/1942
tarihinde kabul olmuştur.

REİSİCUMHUR

İsmet İnönü

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
B. F. Çelebi *Ş. Kırımlı* *A. B. Akın* *F. Akın* *S. Sarıoğlu*
Ma. V. Mf. V. Na. V. İc. V. S. İ. M. V.
Ş. Akın *Y. Günel* *A. F. Çelebi* *Y. Akın* *B. H. Akın*
G. İ. V. Zr. V. Mm. Mü. V. Tl. V.
B. Kırımlı *M. Akın* *F. Akın* *M. Özü*
030 18 01 02 9711815

T. C.
Harcıye Vekâleti
Hususi Kalem Müdürlüğü

U. No. 27095

H. No. 111

Lef: 18.5-946

Ankara 20 Nisan 1944

Hulâsa

Yüksek Başvekâlete

1 - İngiliz ve Amerika Hükümetleri 14.4.1944 tarihli Notalarında Almanya ve peykleri olan memleketlerle aramızda mevcut anlaşmalara tevfikân verilen mallar meyanında harbin idamesi için zarurî telâkki ettikleri malların verilmesine devam edilmesinin hayatî menfaatlarını haleldar etmekte olduğunu ileri sürerek : Krom, bakır, demir ve çelik, nebati yağlar, yağlı tohumlar, deri debağlanmasında kullanılan maddeler, mazı, deri, pamuk, pamuk paçavrası döküntüsü ve kazıntısı, yün paçavrası, tiftik, ipek koza ve döküntüsü, kendir, keten, afyon, kuzu bağırsağı gibi maddelerin ihracına devam olunması halinde bitaraf memleketlere tatbik edilmekte olan bloküs tedbirlerinin Türkiye'ye de teşmil olunacağını beyan etmiş bulunmaktadırlar.

2 - Yüksek malûmları olduğu üzere İngiliz ve Amerikan Hükümetlerine verilen 17.4.1944 tarihli cevabi Notada Hükümetimiz, istenilen yardımı, maddî imkânlarının müsaadesi nisbetinde, yapacağını bildirmiştir.

3 - Bu itibarla Avrupa kıtası ile dış ticaret münasebetlerimiz iktisadî safhadan siyasî mülâhazaların hâkim olduğu bir safhaya intikal etmiş olduğundan ihracat

-4-

....

030	10			163	140	18
-----	----	--	--	-----	-----	----

T. C.
Hariciye Vekâleti
Hususi Kalem Müdürlüğü

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Ankara 193

Hulâsa .....

U. No. ....

H. No. ....

Lef: .....

- 2 -

ve ithalâtımızın haricî politikamız esaslarına tamamen uygun bir tarzda sevk ve idare edilmesi kat'î bir zaruret haline gelmiştir.

Binaenaleyh dış ticaretimizin seyrini haricî politikamızın inkişafına uygun olarak tanzim edebilmek için umumî veya ahdî rejimlere müsteniden :

- Hususî takas
- Serbest döviz
- Kliring

d) ve deblokaş suretleriyle vuku bulacak ihracata müteallik bilûmun istinzaç lisans ve mukavele projelerinin Vekâletimce yakından takip, tetkik ve tasvip edilmesi ve bilfiil ihracatın bütün bu murakabeye rağmen maksadı tecavüz edememesi için Devlet Demir ve Deniz Yolları nakliyâtının durdurulması, ağırlaştırılması gibi hususâtın da Vekâletim kararile temin edilebilmesi zarureti mütebariz bulunmaktadır.

Bu mülâhazalara istinaden yukarıda maruz işlerin Vekâletimde yapılacak hususî bir teşkilât ile idare edilmesi Yüksek takdirlerine iktiran ettiği takdirde icap eden İcra Vekilleri Heyeti kararının alınmasına

....

2

030	10			163	160	161
-----	----	--	--	-----	-----	-----

ÖZGEÇMİŞ

1988 yılında Aksaray’da doğan Merve Sultan SÖYLEMEZ, ilk ve orta öğrenimini Ulurmak İlköğretim Okulu’nda, lise öğrenimini Şehit Ali Karaoğlan Lisesi’nde tamamlamıştır. 2006 yılında kazandığı Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nü 2010 yılında başarıyla bitirmiştir. Aynı yıl Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır. Yrd. Doç. Dr. İbrahim ERDAL danışmanlığında “İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Üzerinde Almanya’nın ve İngiltere’nin Nüfuz Mücadelesi” başlıklı teziyle 2012 yılında mezun olmuştur.

İletişim Bilgileri:

Telefon:

0506 880 42 52

E-Posta:

m.s.soylemez@hotmail.com